

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

98. ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

3

1992

KERESZTÉNY MAGVETŐ

98. ÉVFOLYAM • 1992 • 3. szám

KOLOZSVÁR

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dr. Borbély István: A vallásosság	151
Deák Gábor: Az „autonóm pedagógia kérdései a magyar irodalomban, különös tekintettel Varga Béla munkásságára	158
Benczédi Ferenc: Egyháztársadalmi egyesületek Küküllődombón	162
Lőrinczi László: Vallók életutamról (3. rész)	173
Jakab Dénes: Adatok a homoródújfalvi iskola történetéből	186

SZÖSZÉK — ŪRASZTALA

Kovács István: Amit teszten lélekkal tegyének!	195
Gellérd Imre: A földmíves ünnepe	197
Pálfi Dénes: Kiteljesedő hála	200
Szabó Zoltán: A testvériség alapja a szeretet	202
Max Gaebler: Építeni!	204
ESZMÉK, GONDOLATOK	206
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	209
KONYVSZEMLE	211

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr. Erdő János (felelős-szerkesztő helyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Andrási György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek, Szász Ferenc és Kovács István.

Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út, 9 sz. Telefon: 11 52 71.

Postacím: 3409 Cluj, R-dul 22 Decembrie nr. 9.

FC.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania

XCVIII • Cluj • 1992/3

CONTENTS

STUDIES

István Borbély dr.: The Religiosity	151
Gábor Deák: The Questions of Autonom Pedagogy in the Hungarian Literature	158
Ferenc Benczédi: Ecclesiastical Associations in Kiikillődombó	162
László Lőrinc: My Path of Life (3 rd Part)	173
Dénes Jakab: Data from the History of the School in Homoródújfalú	186

SERMONS

István Kovács: All that You Do, Do with Spirit	195
Imre Gellérd: The Holiday of the Peasant	197
Dénes Pálfi: Thanks Giving	200
Zoltán Szabó: The Ground of Brotherhood Is the Love	202
Max Gaebler: To Build	204
Ideas, Thoughts	206
CHURCH LIFE — NEWS	209
BOOK REVIEWS	214

Editors: Lajos Kovács dr., the President of the Editorial Board; Members: János Erdő dr., Árpád Szabó dr., Dezső Szabó, György Andrási, Lőrinc Mikó, Elek Rezi dr., Ferenc Szász and István Kovács.

Editorial Office: B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj, Romania. Phone: 11 52 71

TANULMÁNYOK

Dr. Borbély István

A VALLÁSOSSÁG

Hogy az ember egészen és teljesen vallásos legyen, ahhoz két dolgot kell megcselekednie: szeretnie kell Istent és szeretnie kell embertársait. Nevezük az Isten iránti szeretetét kegyességnak, az emberek iránti szeretetét jóságnak. E két tulajdonság a valóságban nem áll oly mereven szemben egymással, mint e két elnevezés mutatja, mert az életben annyira egybe olvad, hogy nem lehet pontosan meghatározni, hol végződik az egyik, hol a másik.

Nevezük az embernek azt a részét, amelyik nem test szellemnek, s foglaljuk ez elnevezésben össze életének összes nem érzéki megnyilatkozásait. Az embernek a szellemi képességei négyfélék: intellektuális (ideértve az esztétikait is), morális, érzelmi és vallásos képességek. Az intellektuális képességeket összefoglalólag szellemnek mondjuk; a morális képességek szimbóluma a lelkiismeret; az érzelmi képességeké a szív, a vallásos képességeké a lélek.

Tegyük fel továbbá azt, hogy ez emberiségnek az a hivatása ezen a földön, hogy emberi életet éljen, azaz testének minden tagját, szellemének minden képességét a viszonyok szerint a legjobban s a legmegfelelőbb helyen használja fel, fejlessze ki. Ugyanakkor lényéből azt, ami személyéhez kötött és időleges, rendelje alá az egyetemesnek és az örökévalónak.

Kérdezzük már most e föltevések alapján, hogy minő szerepe van az ember életében a kegyességnak és a jóságnak, illetőleg együttesen a vallásosságnak?

A vallásosság a legáltalánosabb emberi erény. Ez mutatja az ember természetének legegységesebb tevékenységét. Ez az egyetemes tevékenység az egész embernek az ő normális irányában való ezen haladása a logikai feltétele az ember mindenféle különleges tevékenységének. Szükség, hogy először általános fogalmunk legyen az ok és az okozat viszonyáról, s csak azután tudunk megérteni valamely különleges okot. Például látjuk, hogy valaki fát vág. Az ok és okozat viszonyának ismerete nélkül e látásunkból csak annyit értenénk meg, amennyi belőle a tér és idő kategóriáihoz tartozik. Ha nem volna általános fogalmunk az igazságról, a jogról, szentségről, nem tudnánk különbséget tenni igazság és hazugság, a lévita és az irgalmas szamaritánus tette, Jézus és Judás lelkülete között. Az egyetemes fogalom elve érvényesül az egész természetben. Mindenütt általános a logikai feltétele az intellektuális megismerésnek. Istent lélekben és igazságban szeretni annyit tesz, mint

öt úgy szeretni, ahogyan lélekben és igazságban megnyilatkozik. Tehát az igazságot nem hasznáért, hanem önmagáért szeretni. Így olvasunk mi véges dolgokban végtelen igazságokat. Az igazság szeretése a kegyességnek is alkotórésze. Igaz, hogy sok ember van, aki az igazságot csak hasznáért szereti, sokan vannak akik szeretik, hogy az igazság az ő pártjukon legyen, de maguk nem állanak az igazság pártjára. Ilyen volt Peter is, midőn megtagadta Jézust s azt mondotta: en ez Embert nem ismerem. Az ilyenek nagyon távol állanak az igazságtól is, meg a kegyességtől is.

A lelkiismeret számára Isten a jogban és jogosságban nyilatkozik meg, mivel a jog és jogosság az általános feltétele az erkölcsi megismerésnek. Istent lelkiismeretben szeretni annyi, mint a jogot és az igazságot szeretni, mert a lelkiismeret számára Isten annyi, mint jog és jogosság. Nagy erkölcsi csejny szeretni a jogot, azonban nyilvánvaló, hogy mi először a jogosságot általában kell hogy szeressük, mielőtt egyes konkrét esetben szeretnők azt.

A szív számára Isten a szeretetben nyilatkozik meg, mert a szeretet az érzelmi megismerésnek általános alapja. Érdekes azonban, hogy amíg az intellektus és a lelkiismeret megelégszik pusztá ideákkal, vagyis az igazságnak és jognak általános eszméivel, addig a szívnek pusztá ideája mellé konkrét tények, személyek kellnek. A bennük élő szeretet általános eszméjét mi ösztönszerűleg igyekszünk in concreto alkalmazni, mert úgy érezzük, hogy csak alkalmazott szeretet az igazi szeretet.

A vallásos lélek Istent olyan valóságos lénynek tekinti, aki az említett összes tevékenységeket egyesíti magában. A vallásos lélek számára Isten nem csupán abszolút igazság, abszolút jog és abszolút szeretet, hanem e három tény egy egységes lényben megtestesül, aki maga a végtelen Isten. Ez a végtelen Isten ugyanolyan viszonyban van a vallásos lélekkel, mint az abszolút igazság az intellektussal, az abszolút jog a lelkiismerettel és az abszolút szeretet a szívvel.

Az igazság, jóság, a szeretet és a kegyesség együttvéve annyi, mint keresztény vallásosság. Van tudatos és van öntudatlan vallásosság. Van olyan ember, aki nem tudja, hogy ő az egyetemes igazságot, jóságot, szeretetet és kegyességet szereti, tehát, hogy ő Istent szereti, mert ő egyetemes lények helyett mindig csak konkrét lényekkel foglalkozik. Ismerünk természettudósokat, akik önérzettel büszkélkednek azzal, hogy ők vallással nem foglalkoznak, mert számukra Isten nem a vallásban, hanem a kőben, fűben, meg a madárban van. Közülük némelyek azt is tagadják, hogy általában volna Isten. Ugyanakkor azonban szeretik az igazságot, a jogosságot, gyakorolják a szeretetet és kegyességet, mitsem sejtve arról, hogy a jogosság, a jóság, a szeretet és kegyesség együttvéve Isten.

Más emberek szeretik az igazságot, még pedig nem a belőle származó haszonért, hanem az igazságot önmagáért az igazságért, igazán önzetlenül állanak annak a szolgálatába és mégis tagadják a szeretetet, lenézik a vallásosságot, kétségbe vonják a gondviselést, sőt magát az Istent is. Ha Istenről mégis kénytelenek beszélni, hát azt mondják, hogy Isten az anyagban van, mert a világon szerintük végelemzésben minden csak anyag. Ezekben az emberekben sannyad a vallásos érzés, mert bár ismerik a rész szerinti valóságot, a rész szerinti igazságban nem tudják felismerni az egész igazságot, Istent.

Vannak olyan emberek is, akik nem tartják sokra a kegyességet, bár önmagukat készek felebarátaikért akár éppen fel is áldozni, az Isten iránti szeretettel nem törődnek. Ezeknek az egyes ember minden, az egyetemes szeretettel nem tudnak felemelkedni.

Mások a legteljesebb csodálattal vannak eltelve a világegyetem iránt, anélkül, hogy ugyanakkor a Teremtőre is gondolnának. Az ilyenek szeretik a világ igazságát és szépségét, nagyra becsülik annak igazságát, örvendenek a benne élő szeretetnek, de nem látják meg Istent, s Istenben csupán kozmikus erőt, az igazság hatalmát, a kedély szépségét, a lelkiismeret mindenhatóságát, a szeretet ellenállhatatlanságát látják. Az ilyen embereknek nincs elég filozófiai érzékük azon mélyebb, nemesebb erők iránt, amelyek e világban tevékenykednek. Ezek az emberek csak részeket ismernek, de részszerinti ismeretükből egészet alkotni nem tudnak.

Ezekre azt mondjuk, hogy a vallásosság nem tudatosan, hanem szunnyadva, csak ösztönszerűleg él bennük. Az ösztönszerűség általában véve a gyermeki lelkeknek sajátja. Mihelyt a gyermek felnőtté érik, s ösztönéletét a gondolkozás és megfontolás váltja fel, eszmékké alakulnak át, szükség, hogy vallásossága, Istenhez való viszonya is ezt az érettebb alakot vegye fel. Ha felnőttkorában is szereti az igazságot, jóságot, szeretetet, illik tudnia, hogy Isten az, akit ő részszerinti formákban szeret, illik e részszerinti ismeretét egységbe: Istenbe összefoglalni tudni. Amint az ember öntudatossága fejlődik, amint értelme kibontakozik, a gondnélküli gyermekkor ösztönszerűségéből tudatos vallásosságá is hozzá kell, hogy nőjön lelki fejlettségéhez. Amiből az következik, hogy a természettudós, aki a növények, ásványok és állatok életében mutatkozó tényeket és igazságokat meglátja, de a részszerinti tényeket és igazságokat nem tudja egy egységes nagy tényben és igazságban összefoglalni, nem áll a tudás igazi magaslatán. Az sem igazi tudós, aki a tételes jogi törvényeket mind jól ismeri, alkalmazza is, de a törvények egységes szelleméig soha el nem jutott. Az olyan emberbarát sem fölvilágosult ember, aki életét kész ugyan embertársaiért feláldozni, de ugyanakkor nem tudja, hogy ezzel tulajdonképpen nem az embereket, hanem az egyetemes szeretetet, Istent szolgálja. Az ilyen emberekben a jóra való készség megvan, de a készség lelkükben nem öntudatos, csak szunnyad. Ezeknek a lelke mind a gyermekkor ösztönös lelki életét éli, nagykorúvá a lelkük még nem fejlődött ki.

A lélek nagykorúsága a vallásos öntudatossággal kezdődik, azzal a ténnyel, hogy mi tudjuk: a falevél, a gyökér, a törzs külön-külön nem fa, mert a részek együttvéve adják a fát. Így a táplálkozás, a munka, a pihenés, ruházkodás, külön-külön, nem az élet, mert az élet e sok tevékenység együttvéve. Így Isten nem egyetlen részlettény, hanem az összes részlettények és részletigazságok együttvéve. A vallásos öntudatosság az összefüggés, az egységes megértésével kezdődik. Az első, akit és amit a lélek nagykorúságában meg kell értenünk, Isten. E megértés nélkül az ember élete a sorsnak szeszélyes játéka. Isten a rend, a törvény, a szépség, a jóság együttvéve. A világrendnek, az örök törvényszerűségnek, az örök szépségnek, a feltétel nélküli jóságnak megértése Isten ismeretének, vagy ami ugyan azt jelenti, az unitárius keresztény vallásosság kezdete.

Ha pedig ez így igaz, akkor világos, hogy milyen a vallásosság viszonya az emberi élethez. A vallásosság az alapja az ember minden magasabb rendű erényének. Ez az egyik tény. A másik az, hogy az ember csak akkor jut el Isten igaz ismeretére, ha kinőtt a gyermekkor ösztönös életéből, s fel tudja fogni Isten véghetetlen nagyságát.

Ha az ember öntudata ilyen irányban fejleni kezdett, s számot tud vetni az így nyert ismeretekkel és tapasztalatokkal, vallásossága is vagy az értelmiségének megfelelő természetes alakot veszi fel, vagy pedig arra kényszerül, hogy ettől a természetességtől eltérő ún. természetellenes alakot vegyen fel. Az emberek idők folyamán sokféle formáját megpróbálták a vallásosságnak, a történelem erről bőven tud beszélni. E próbák legnagyobb része tévedésnek bizonyult. De hát élete sem kivétel a dolgok általános rendje alól. Hány tévedésnek kellett a földművelés, ipar, társadalom, uralkodás formáiban előfordulnia, míg az a mai viszonylag legmegfelelőbb formáját megtalálta.

A tudomány története a tévedések története. A vallás története szintén tele van tévedésekkel. Nem csodálandó, ha a vallásosság formájára nézve is olyan sok tévedés fordult elő. Sok eszköz jó a gyermeknek, amit a felnőtt mosolyogva dob félre. A gyermekkor dalai elmaradnak a gyermekszobával, miként a misztikus áldozások is elmaradtak az emberiség gyermekkorával. Az igaz, hogy az emberrel született s belőle soha ki nem írható kényelemszeretet, támogatva egy nem egészen jól értelmezett kegyelet érzéstől, ösztönszerű akaratosággal ragaszkodik a gyermekkori dolgokhoz, a képeskönyvhöz, a gyermekmesékhez, a kézen való számoláshoz. Az ujjakon való számolástól a csillagok járásának kiszámításáig hosszú az út. Azonban ne feledjük! — a kéz ujjai is, meg a naprendszer is csak segédeszközei a matematikának.

Ha a gyermek felnőtté érik, ha teste kifejlődik és erős, erejét a társadalom természetes feladatainak végzésében próbálja meg: földműves, kereskedő, iparos lesz, követ farag vagy erdőket irt.

Teste a munkától idővel megacélosodik, s megügyesedik, s így munkateljesítésével fizeti meg fejlettségét. S ha értelme kifejlődött, azt is igyekszik a társadalom különböző feladatainak teljesítésére fordítani, fejlett értelmével új ismereteket szerez, s ezzel újabb erőt nyerve még több munkára lesz képes. Így fizet a szellem is fejlettségéért.

Az ember testi és lelki képességeinek fejlettsége szerint új és új feladatok elé kerül. Az nem volna ésszerű dolog, hogy az ember fejlettségének különböző fokán mind csak egy feladat előtt vesztegeljen.

A tudós ne álljon meg az alapismereteknél, hanem haladjon azokon túl; a felnőtt ember se akarjon örökké bölcsőben állni és pólyákba öltözni, amiből az ember kinőtt, azt ne vegye többé magára, mert nem való neki.

Milyen különös, hogy az emberek minden téren örömmel lesznek nagykorúakká, éppen csak a vallásban makacsolják meg magukat, s azok, akik valóságban már kinőttek vallásosságuk gyermekkorából, görcsösen ragaszkodnak továbbra is gyermekkoruk babonáihoz, öntudatlan vallásosságuk gyermekeihez. Akiknek lelki világa már régen elérte a nagykorúságot, a gyermekkor vallásos értelmetlenségeit betűzgetik, holott Isten az égre ragyogó csillagbetűkkel írta fel számukra a legfőbb igazságokat. Azt szokták mondani, hogy szükség ragaszkodniuk azokhoz a lelki momentumokhoz, amelyek gyermekségünk idején számunkra a vallást jelentették, mert azok a vallásosság forrásai.

Az ilyen beszéd nemcsak tévedés, hanem veszedelmes dolog is, mert azáltal, hogy nem akarja tudomásul venni az emberi lélek természetes fejlettségét, kiöli lelkünkéből az igazi vallásosság életerejét. Hagyja, hogy lényünk kazánját a természet folyton fűtse, de a felhalmozódó energiának levezetéséről nem gondoskodik. Kérdezzük meg a lelkészeketől, hogy kit tartanak a legvallásosabb embernek. Majdnem kivétel nélkül azt a választ fogjuk kapni, hogy nem az a legvallásosabb ember, aki élethivatását becsülettel elvégzi, nem a gondolkozás, az igazság vagy az emberszeretet mintaképei a legvallásosabbak. Bizonyára azt fogják legvallásosabbnak tartani, aki a legszorgalmasabb templomjáró s a leghangosabban imádkozza: „Segíts rajtam szegény bűnösön, ó Uram!”

A csökönycs maradiság jellegzetes példái, ahogyan egész nemzetek és felekezetek ragaszkodnak elavult vallási intézményeikhez. Így ragaszkodnak a zsidók régi rítusaihoz s vonakodnak elfogadni azon vallásos ismerekteket, amelyeket a folyton fejlődő emberi értelem Mózes óta napfényre hozott. Ugyanez tapasztalható a dogmatikus keresztényeknél is. De megvan még az unitáriusok közül is némelyekben, akik ragaszkodnak olyan dolgokhoz, aminek tévességét a tudomány régen kimutatta, s amihez mégis ragaszkodni csak a józan értelem megtagadásával lehet. Mert tévedni ugyan a vallás dolgaiban sem nehéz, de az egyszer elkövetett tévedés mellett csökönycsen kitarítani igazán nem lehet. Egyetlen értelmes emberre nézve sem kötelező.

Ezzel különben az a baj is együtt jár, hogy nemcsak elerőtleníti az ember életkedvét, hanem annak fokozását egvesesen lehetetlenné teszi. Mindig gyermekéttel táplálkozni, mindig az édesanya karjai közt ringatózni, mindig gyermekfeladatokat tanulni s gyermekmeséknek örülni jó a gyermeknek, de nem való a felnőtt embernek. A maga idején a gyermekmesékből táplálkozni jó és helyes, de örökké mellette maradni gyermekség. Aki nem mozdul ki álló helyéből, az ott marad. Mi lenne a gyermekből, ha soha nem húznok le a lábáról a gyermekcipőket? Ugyan miféle hatással lehetnének a gyermekekre, ha azt akarnánk elhíttetni vele, hogy az ő gyermekmeséi a lecszöbbs költészet a világon, s ha komolvan bizonygatnok neki, hogy az óriásokról, meg a tündérekről való mesék mind tiszta igazságok? Vajon milyen ember lesz abból, akit erőszakkal visszatartunk a gyermekségben?

Az ilyen eljárással nemcsak visszafejlesztjük, hanem ellenszenvenvéssé is tesszük a vallásosságot. Aki egyszer meglátta a lelkén elkövetett erőszakot, az gyűlölettel fordul félre. A filozófusok általában emiatt nem foglalkoznak vallással. S vajon hány politikus merít munkájához a vallásosságból erőt? Hallotta-e valaki, hogy valamely törvényjavaslatot vallásos motívummal okoltak volna meg, kivéve a halálbüntetés eltörlésére és a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó javaslatokat? Azt is meg kell állapítanunk, hogy a művelt középosztály a vallással általában vajmi keveset törődik, s ha hozzá is járul a templomok építéséhez, az ő igaz élete mégis csak a templomokon kívül megy végbe.

Van azonban a vallásosságnak természetes formája is. Erős ember akkor ól erejével természetes módon, okos ember akkor használja bölcsességet természetesen, amikor ereiének, meg bölcsességének megfelelő munkát végez. És mi a vallásosság természetes feladata? Az élet maga, vagyis minden képességünknek megfelelő körben a természetes rendeltetésének megfelelő módon való érvényesítése. Az igazság, a jog és a szeretet Istene iránti engedelmisség kell, hogy átjárja annak az életét,

aki igazán vallásos. Ez a valódi vallásosság természetes megnyilatkozása. Valamely konfessziónak elfogadása, csatlakozás valamely felekezethez, ceremóniák gyakorlása a vallásban, semmivel nem ér többet, mint a tudományban. A vallásosságnak épp úgy vannak formái, illetőleg formulái, mint a tudománynak. Az igazi vallásosság természetes formái a jóság, erkölcsösség, az igazi, jogtisztelő, szerető, hívő élet, amely a vallásosság motívumából keletkezik. Az igazi vallásosság annyi, mint Isten iránti szeretet a valódi erkölcsösségnek, az isteni parancsolatok iránti hűséges engedelmességnek formájában.

A vallásosságnak különböző formái vannak, amelyekben a minőség mindig ugyanaz, csak a mennyiség s ennek pozitív következménye, a jóság változó. Ahol kevés a vallásosság, ott a jóságot kötelességnek, ránk erőszakolt kényszernek érezzük. Az ilyen kötelességteljesítés nem szeretetből, hanem Isten törvénye és parancsa iránt való engedelmességből folyik. Itt az ember vágyai és kötelességei ellentétben állanak egymással, de úgy, hogy e szembeállításban a kötelesség erősebb. Ilyen a gyermek jósága a vallásosságban.

Idővel azonban ki lehet nőni ebből a vallásosságból. A felnőtt embernek már meggyarapodott az Isten és az emberek iránt való szeretete: jósága sem függ mástól, hanem csak saját magától. A fejlett ember jó az ő szívében és lelkében; jó cselekedetei alkalmával nem érez magában semmiféle kényszert. Vágyai s kötelességei nem állnak ellentétben egymással. Minden felekezetnek van ilyen hőroza, a protestánsoknak épp úgy mint a katolikusoknak; a buddhistáknak épp úgy mint a mohamedánoknak és a zsidóknak.

Az emberi lélek akként fejlődik, amint nő benne az igazság, a jogéret, a szeretet, egyszóval amilyen mértékben szereti Istent. Ami belülről tekintve vallásosság, az kívülről tekintve erkölcsösség. A külső ember formája és lényege egyformán kell hogy fejlődjék a belső ember formájával és lényegével. A tökéletes vallásosság így tökéletes erkölcsösséggé vagyis tökéletes emberszeretetté kell hogy kifejlődjék. Az ilyen ember nemcsak fajtáját és nemzetét szereti, hanem az egész emberiséget, s nemcsak a jókat, hanem a gyarlókat is. Lelkében több jóság van, mint amennyi belefér, azért ez kiárad és sok más szomjas lelket táplál. S ami fő, nem kötelességből, hanem szükségszerűségből. Az ilyen embernek élete állandó bizonyágtétele az Isten iránti szeretetnek, ami kifelé annyi, mint az embertársaink iránti jótétemény.

Ilyen a természetes vallásosság.

Így teljesíti a vallásosság a maga természetes rendeltetését. Az ilyen ember nem sír és nem sóhajtozik, nem elégetlenkedik és nem lázong, hanem természetesen, azaz egyszerűen és igazán él. Ha telve van élete tévedésekkel és bűnökkel, benső bűnbánattal kiirtja lelkéből a gyomot, hogy helyére jó magvakat ültethessen. Az ilyen ember szabad az ő lelki életében, nincs leköttve a gondolkozás, cselekvés és érzés konvencionális formáihoz. Hiszi azt, amit szelleme igaznak, lelkiismerete jogosnak, szíve kedvesnek, lelke szentnek tart s minden egyebet elvet magától. Az ilyen ember számára a vallásos játkszerek és gyermekmesék nem többek játékszernél és gyermekmeséknél.

Az olyan vallásosság, amely a természet törvényeire hallgat, egészséges és tartós. Aki kötelességeit szeretetből teljesíti, naponként nő az Isten és az emberek előtt való kedvességben — képességei növesztik őt meg. S amint képességei erősödnek, úgy nyeri meg lelke nyugalmat

és békéjét. Akinek életét a vallásosság táplálja, aki vallásosságát erkölcsiséggé, emberszeretetté tudta fölmagasztosítani, az elérte az emberi életnek a földön elérhető legszebb formáját.

Nem tagadhatjuk, hogy némelyek valóságos gúnyt üznek a vallásossággal. Nem is csoda, hiszen a vallásosságnak a leggyakoribb formái a kicsinyességnek, közömbösségnek, az irigységnek és a bigottériának valóságos szimbólumai. Ki tagadná, hogy az ilyen vallásosság gyakori, mert az igazi, férfias erejű, férfias bátorságú és férfias őszinteségű valódi vallásosság bizony ritka. Nézzük végig századunk történetét: hány csodálatos étellel találkozunk benne, amelyek kezdetben merészen íveltek felfele, aztán mintha derékba törtek volna el, váratlanul összeroppan-
tak. E tragédiák oka legtöbbször a benső, a valódi vallásosság hiánya. Ezek nem igazán szerették az igazságot, a jóságot, a szeretetet; ezek Istent nem szerették teljes szívükből és teljes lelkükből.

A mi korunkban minden eddigi korszaknál nagyobb szükség van erre az igazi vallásosságra. Egy szörnyű világháború feldúlta a világ békéjét. Mindenütt gyom lepte el Isten utait s már-már alig találjuk meg a bejáratot nemcsak felebarátainknak, de önmagunknak is a lelkehez. Önbizalomra és önuralomra, Isten békéjére van szüksége az egész emberiségnek. Vallásosságra van szüksége e világnak, igazi vallásosságra.

Mert ami jó volt a próféták és apostolok, a reformátorok és a racionalisták korában, az nem kielégítő ma. Amikor a világ villámlásokban gondolkozik, lelke nem doboghat cammogva. A régi teológia, a régi korok vallásbölcselete ma már nem tud kielégíteni. Nekünk ma az érznek, a lelkiismeretnek, a szívnek, a léleknek, összes képességeinknek természetes vallásosságra van szükségünk. És vallásosságunknak nemcsak tartalma, hanem formája is új kell, hogy legyen.

Ennek a természetes vallásosságnak az emberi élet természetes formájában az erkölcsösségben és emberszeretetben kell megnyilvánulnia. Az igazi vallásosságnak nem kell eltávoznia a világból, hanem éppen meg kell, hogy töltsse azt, nem apóciákká és szerzetesekké kell hogy átváltoztassa az emberiséget, hanem valóságos férfiakká és nőkké. Nem valamely speciális ideológiának, hanem magának az életnek természetes kívánalmi kell hogy megvalósuljanak. E kötelességeinket Isten iránti őszinte szeretetből, nem pedig egyéni önző érdekből kell hogy teljesítsük. Azt kell megmutatnunk, hogy a jó földműves, a jó iparos, a jó kereskedő, a jó orvos és a jó ügyvéd is tudhat szent életű lenni a maga foglalkozásának a körében. Ma a vallásosság már nem zárkozhat be a templomba, hanem ki kell, hogy menjen az utcára, a hivatalokba és műhelyekbe s az emberek magánéletébe. A mai imádság nem a száj beszéde, hanem a jellem cselekedete kell hogy legyen. A bibliai kiáltó szó nem a pusztába hív minket, hanem a mindennapi életbe.

Ezt a természetes és nagykorú vallásosságot bárki elérheti, de nem munka, tanulás, fáradság nélkül. Annak, aki hegyre megy, fáradnia kell, s minél magasabb a csúcs, annál fárasztóbb az út fölfelé. A szenvedélyeseknek mai túlfeszült korában erős és céltudatos önfegyelemre van szükségünk. Az önzések mai túltengései közben meg kell tanulnunk a nagy lemondást. Aztán meg kell tanulnunk akarni szeretetből, vonzalomból. Fel kell fedeznünk önmagunkban az emberibb embert, ki Istennek engedelmes fia, azzá kell egész lényünkben átváltoznunk.

Ez az útja, ez a célja és ez a rendeltetése az ember életének.

AZ „AUTONÓM PEDAGÓGIA“ KÉRDÉSEI A MAGYAR IRODALOMBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL VARGA BÉLA MUNKÁSSÁGÁRA*

Az „autonóm pedagógia“ a XX. századi — közelebről a század eleji — pedagógiai törekvések között szerepel, mind az európai, mind a magyar pedagógiai irodalomban. Történetét azonban Herbartig vezetik vissza, aki filozófiai rendszerébe beleépítve foglalkozott a pedagógia kérdéseivel is. Szerinte ugyanis a pedagógia nem önálló tudomány, hanem a filozófia egyik ága, amely a pszichológiára és az etikára épül.

Hasonlóan hozzá e század elején Dilthey W. (1833—1911) a pedagógiát is a szellemi tudományok közé sorolta, amelynek szerinte nincs önálló tárgya és módszere, miért is csak formális követelményeket tűzhetünk a nevelés elé. Spranger E. az ún. „megértő pedagógia“ híve volt, míg Krick E. „deskriptív pedagógiá“-ról beszél a *Philosophie der Erziehung* című 1922-ben megjelent munkájában. 1928-ban Kasselben egy nemzetközi pedagógiai kongresszuson „másodlagos autonómiáról“ beszéltek, valamilyen „relatív“ autonómiáról. Meumann E. jelszava az volt, hogy „Pädagogik vom Kinde aus“ — „A pedagógiának a gyermekből kell kiindulni.“ A magyar pedagógiai gondolkozásra nagy hatással voltak: Spencer H., Wundt W., Münsterberg H., Bain A., Prever W., Edgeworth M., Taine H., Saussure N. „L'éducation progressive“ című művével. De Hal! S., Sigismund és Kussmaul is iskolát teremtettek a magyar pedagógusok között. Meumann és Hall adták az indítást a magyar gyermektanulmányozáshoz is, Nagy Lászlók munkásságához.

A magyar pedagógusok közül Kármán Mór, Weszely Ödön, Várkonyi Hildebrand, Prohászka Lajos, Barankay Lajos, Imre Lajos is foglalkoztak ezzel a kérdéssel, de legbővebben Varga Béla.

Várkonyi azt mondja, hogy nem a módszertani szempontok adják és határozzák meg valamely tudomány önállóságát, hanem a *cél*, melyet koronként szoktak megfogalmazni, de ez nem zárja ki az önállóságát.

Prohászka szerint a pedagógia önállóságát a nevelés sajátos eszméje, „ösfenomenje“ biztosítja. Barankay Lajos „A neveléstudomány autonómiája“ című 1932-ben megjelent tanulmányában a „nevelőérték autonómiájáról“ beszél. Varga Béla viszont meghatározó elvnek tekinti a pedagógia autonómiáját, 1938-ban megjelent művében egy egész elméleti pedagógiai rendszert épít erre.

Ki volt Varga Béla? Unitárius püspök volt, 1886-ban született és 1942-ben halt meg, a kolozsvári volt Ferencz József Tudományegyetem professzora. A Böhm—Schneller iskola tanítványa volt, de vegyültek elméleti rendszerébe pozitivisták és metafizikus hatások is. Elméleti pedagógiai munkásságát, s ebben az „autonóm pedagógiáról“ vallott nézeteit is, két műve alapján mutatjuk be: 1. *Gondolatok a neveléstan értékelméleti meg-*

* Borsodi Művelődés. VIII. évfolyam, 2. szám, 57—61.

alapozásához. 2. *A pedagógia alapkérdése.* Figyelembe vettük a nemrég megjelent Balázs Sándor — Varga Béla: Bölcséleti tanulmányok című művét is (Kriterion kiadása.)

Varga Béla fenti első tanulmányában sem mentes az erkölcsi szemléletében mindig visszatérő belső önvizsgálattól, a kor idealisztikus erkölcs-tana egyénre vonatkoztatott tételeitől, normáitól. Abból az alapállásból indul ki, hogy az egyéni fejlődés fázisai legszembetűnőbben az értelmi fejlődésnél állapíthatók meg. Ez a fejlődés az öntudat fejlődése, illetve „kifejlődése“, mely előbb csak homályos körvonalakban látszik, csupán diszpozíció, mely a fejlődés folvamán mindinkább az értelmiség síkjába kerül. „Intelligencia alatt — folytatja — nemcsak a gondolkozásnak szoros értelemben történő lefolyását értjük, tehát pusztán értelmi munkát, hanem az embernek azt a habitusát, azt a diszpozícióját, amelynek segítségével tájékozza magát az eseményekben, megítéli nemcsak a dolgok logikai összefüggését, hanem saját maga — bizonyos adott esetekben való — állásfoglalásának helyességét vagy helytelenségét morális szempontból is.“ Így az értelmi és erkölcsi nevelés szorosan összefügg. Amikor a gyermek eljut cselekedete hasznosságának tudatára, akkor már vége van a naív gyermekornak. A játék kezdetben csak önmagáért van, az érdeklődés foka (vö. Nagy László gondolataival) az utilizmus erősödő tendenciájának felel meg, amikor a tárgyak az érdeklődést nem szubjektív hatásoknál fogva keltik fel. Ez a kor a gyermekeknél Varga Béla szerint már a gyakorlati tevékenység kora. Ez pedig a *praktikus intelligencián épül fel, a teoretikus intelligencia* viszont erre épül.

A pedagógia *autonómiájának* kérdésével másik művében foglalkozik részletesen. Ez a műve *A pedagógia alapkérdése.* Azt keresi ebben, hogy mi a pedagógikum, maga a nevelési tevékenység, és ez mennyiben teszi önállóvá a neveléstudományt. Kiindulása ismét csak filozófiai, mind a vizsgálódás eszmei, elméleti vonatkozásában, mind az autonómia szerint. Úgy mond: „Az autonóm pedagógia a lélek alkatához legközelebbebb hozzászimuló nevelést jelenti az értékek és a nevelés velük való kapcsolatos ideáia autonóm voltának felismerése alapján.“ Jelenti a pedagógiának mint tudománynak az autonómiáját, minthogy a neveléstudományban is megtörtént az a nagy fordulat, hogy keresi azt a tárgvkört, amely minden mástól megkülönbözteti. Arra a kérdésre keres feleletet, amelyet Herbart óta csupán technikai eljárássok összességének tekintettek. Szerinte a pedagógia önállóságát csak a végső gyökerekig elmélyített filozófiai szemlélet útján lehet megragadni.

Hivatkozott Sprangerre, aki szerint a pedagógia nem technológia, nem is lélektan vagy erkölcsstan, hanem sajátos tárgva van, s ez az *emberek képzés*, amellyel egyik tudomány sem foglalkozik, nem foglalkozik úgy, mint saját tárgyával. Így a nevelés önállósága kérdésének megoldása nem tartozik más tudományokra, még a társadalomtudományra sem, csak a nevelés kérdésének *fenomenológiai elemzése* oldhatja meg. Ha leírjuk, körülhatároljuk a nevelés tárgyát, területét, megtaláljuk azt, ami nem tartozik oda, ami rajta kívül áll. Így, hogy Herbart azt vallotta, hogy „ars pedagogicae non experientis sola nititur“ — a pedagógia művészete nem csupán a gyakorlatra támaszkodik, hanem a tapasztalat mellett ott van az elmélet is. De amint Kant a tapasztalat előfeltételeit kutatta, a pedagógiának is megvannak a maga sajátos előfeltételei, s ez a *pedagógikum*, az a tevékenység, amely értékeket valósít meg. De a peda-

gógiának ez az értékelméleti megalapozása nem veszélyezteti autonóm jellegét. Csak akkor kellene attól félni, ha nem volna sajátos tárgya.

Hivatkozik ebben az értékelméleti megalapozású pedagógiában Högnigswaldra („Über die Grundlagen der Pädagogik“ 1918), aki szerint a nevelés valamennyi érték megvalósítására törekszik, mégis a *pedagógiai tárgy* határozza meg. Ez pedig mint értékmegvalósító tevékenység nem nélkülözi a logikai értéket, valamint az élet céljának, rendeltetésének megértéséhez szükséges vallásosnak nevezhető értékeket. Az első szerinte a megismeréssel, a tudással, a második erkölccsal, a harmadik irracionális gondolatokkal foglalkozik. Így a neveléstudományt valamiféle transzcendens szemlélet felé vezeti, s ezzel az állásfoglalásával kapcsolja össze a pedagógia autonómiájának kérdését Böhm értéktanával.

Az az alapvető hibája ennek a felfogásnak, hogy mindig egy elméletileg megfogalmazott sémából indul ki, hogy azután ahhoz mérje, alakítsa tárgyát. Mai felfogásunk szerint a „pedagógia a nevelés kérdéssel foglalkozó tudomány, amely kutatja, megállapítja, rendszerezzi a műveltség átadásának, az emberek céltudatos alakításának tényeit, összefüggéseit; törvényszerűségeket tár fel közöttük, és törvényszerűségek alapján a gyakorlati nevelő tevékenység, nevelési akció“ számára szabályokat, elveket ír elő (Ágoston György megfogalmazása), vagy „Az emberi személyiség céltudatos és tervszerű alakítását jelentő hatások összessége és rendszere“ (Pedagógiai Lexikon).

Varga Béla szerint ez az értékfejlesztő tevékenység az emberi lélekben, a szellemi valóságban megy végbe *mint tevékenység és mint állapot*. Olyan értékfejlesztő tevékenység ez, amelynek következtében egy folyamat indul meg az emberi lélekben. Ez abban áll, hogy az emberi lélek kapcsolatba kerül az értékekkel, igyekszik azokat elsajátítani, lelki életének ható tényezőivé tenni, a folyamat eredménye *gyarapodás*, mégpedig nemcsak mennyiségi, hanem minőségi tekintetben is. Pauler Akos nyomán mondja: „A megismerés tudatunknak logikailag értékes tartalommal való gyarapodása“. De a tudás nemcsak megismerés, hanem világnézet is. Eredménye az *állapot*, amely a folyamat révén létrejön. De az igazi nevelés sohasem befejezett, állandó permanenciában van.

Varga Béla a következőkben Johannsen, Jaesche, Natorp és Schleiermacher alapján az ismeretszerzésről, mint értékek megvalósításának folyamatáról beszél, hogy azután feltegye a kérdést: *valóság tudomány-e a pedagógia vagy értéktudomány?*

E tekintetben Natorp tanításáig megy vissza, miszerint a nevelés dialektikai folyamatában az anomiától (törvénynélküliség) a heteronómián keresztül vezet az autonómiáig. A heteronómia ebben a fogalmaszásban a külső, kényszerítő törvényeket jelenti, mint az adott társadalom törvényeit.

A nevelés folyamatában a nemtudatos hatások éppúgy szerepet játszanak e felfogás szerint, mint a tudatosak. Bár ugyanaz a hatás kiszámíthatatlan egyik vagy másik tanulónál. A nevelés sohasem egzakta — mondja —, nem sablonos, ettől az élő lelki kölcsönhatás szabadítja meg. Tartalma a humanitás és személyiség. A személyiség pedig az érték időbeli megvalósulása — mondja Schneller hatására. Így a neveléstudomány középhelyet foglal el a valóságtudományok és az értéktudományok között. Egyfelől van a valóság, amelyben dolgozik, másfelől az értékek, amelyeket megvalósít. Hivatkozik B. Bauchra is, aki szerint „minden nevelés értéke abban áll, hogy a láthatót értékessé, létezővé tegye“. Az ember ebben egyrészt passzív, befogadó, másrészt aktív, értékalkotó.

Ennek a két mozzanatnak szoros egymásba kapcsolása és egymásra következő váltakozása szabja meg a nevelés munkáját. Minthogy pedig minden szellemi hatás nevelés, a pedagógia autonómiájának alapja a szellemi élet spontaneitásának felismerése. A nevelő és növendék között *formális* és *tartalmi* kölcsönhatások vannak, de minden szubordináció mellett is meg kell legyen a lelki közösség. És itt Varga Béla Spranger „megértő pszichológiájára“ utal. Ez az utalás abban is felismerhető, hogy azt mondja: „A nevelés a múltban gyökerezik — történetiség elve —, de nem felelős a múltért, a jövőre készít elő“.

Ugyancsak Spranger alapján azt is kiemeli Varga Béla autonóm pedagógiáról szóló munkájában, hogy az érték megvalósulása a kultúra. A nevelés autonómiája függő viszonyban van a megelőző művelődési eszményektől, a kor kultúrájától. De ez nem jelenti azt, hogy a nevelés másodrangú szerepet kapna. Nem abban látszik meg a nevelés, hogy valaki bizonyos dolgokat megtanult vagy cselekvési eljárásokat elsajátított, hanem abban, hogy a nevelés következtében átalakult, áthasonult, „magasabb egzisztenciális formához jutott“. Ezen belül tervszerű, tudatos közvetlen, korhoz és élcthez alkalmazkodó lett. Hivatkozik Dewey-re is, aki küzdött az élet és iskola, a tanulás és a tét, a tudás és az erkölcs különválasztása ellen, azon az alapon, hogy a nevelésnek figyelembe kell vennie az *életrevalóságot* és az életre *erdemességet*. Kiemeli, hogy a régi felekezeti iskolák fenn tudták tartani az étellel való kölcsönhatást.

A továbbiakban Varga Béla a nevelés autonómiájának igazolására használja fel a pedagógiai munka összetevőit. Azt mondja, hogy a nevelés abban áll, hogy a test és a lélek adottságait elindítsa, továbbfejlessze abban az irányban, amelyben eljutunk az értékek megvalósításához, ez pedig öfenntartartási tényező, életszükséglet. A pedagógiai pszichológia feladata, hogy megfigyelje a lelki élet fejlődésének szakaszait, s a nevelés folyamatában biztosítsa azt az elvet, hogy a lelki élet az értékek megvalósításában ne szenvedjen kárt. A nevelés a természeti lényből történeti (kultur) lényt csinál. Ebben benne van az egész ember, az általános emberi és egyéni. Nevelés, műveltség organikus összefüggésben vannak egymással. Végül így fogalmazza meg a nevelés mibenlétét: „A nevelés maga az értékmegvalósító tevékenység, mely felhasználja mindazokat a tárgyi (kulturális) és személyi (műveltségi) értékeket, amelyek rendelkezésre állnak, s ezeket bejuttatja a nevelés vérkeringésébe, hogy ható erővé és tényezővé tegye az egyesek lelki életében. E tevékenységben mozgásba hozza azokat az erőket, amelyeket a nevelőben megtalál.“ Ezért a gyermekekből kell kiindulnia, ehhez kell alkalmazkodnia. Pestalozzi is a lelkeken keresztül nevelt.

Varga Béla fogalmazásában különbség van a *nevelés* és *művelés* között. A *nevelés* — amely autonóm, mert a lélek közvetlenül, öntörvénye szerint nyilatkozik meg benne — ott éri el teljességét, amikor az ember eredeti, ősi hajlamait oly irányba tudja állandósítani, hogy alkalmasak legyenek ideális értékek szolgálatára. Ezzel szemben a *művelés* az ember eredeti lelki adottságai elé normák követését tűzi ki. A nevelés a tényleges reális alapot adja meg, a művelés normatív célokat ültet el a tényleges alapba. A nevelésnek nem volt soha feladata más, minthogy az embert, az emberiséget a lehető legtökéletesebb formában megragadja és kialakítsa. Ebben benn van a nevelés autonómiája, mert ezt más tudomány egyike sem teszi.

Természetesen, autonómia van az értékek tanításában is, a nevelő munka módszerében is. Minden nevelésnek két alapmódszer van: 1. A dolgok megértése, 2. az akaratnak az értékek felé irányítása. A módszernek is két formája van: 1. megértő vagy megértető, 2. normatív. Így a nevelés egyik feladata a *megértés*, vagy Böhm szavai szerint: a „*be-látás*“, az ismerő alany és tárgy azonosulása; a másik a *cselekvés*, amikor a növendék magáévá teszi a megismert értékeket. Még ide tartozik szubjektív elemként a tanulói magatartás a nevelő személyéhez való viszonyában. A nevelésnek emberinek és tárgyilagosságnak kell lennie. A kettő szerencsés egyesítése adja meg a pedagógiai valóságnak azt a szilárd alapot, amely alkalmas az értékek megőrzésére és továbbfejlesztésére. Mindezek az összetevők igazolják, követelik a nevelés autonómiáját, meghatározva, elkülönítve a nevelés speciális területét, céljait, módszereit, személyi és tárgyi alapjait.

Ha a mai szemléletünkkel értékelnünk akarjuk Varga Béla autonóm pedagógiai törekvéseit, elmondhatjuk róla, hogy Varga ebben *egyszempontú* kívánt lenni a morálpedagógia, a kísérleti pedagógia, a kultúrpedagógia (pedagógiai filozófia), a szociálpedagógia, a gyermektudomány és gyermeklélektan, és még sok más nevelést meghatározó szempont és szemlélet között. Ebben a kísérletben azonban nem tudott szabadulni a korra jellemző ún. „szellemfilozófia“ dogmáitól, a filozófiai lélektan formális tételeitől sem, még ha felvette is a kísérleti lélektan egyes nevelést meghatározó eredményét is, sokszor transzcendens filozófiai, ismeretelméleti területen kötött ki — még metafizikai elemeket is felhasznált teológiai indíttatású tudományos érdeklődésében —, s ez kétségtelenül korlátait jelentette elméleti rendszerének. Követte ebben mestere, Schneller István eszmevilágát. Kísérlete ugyan egyedülálló a hazai pedagógiai irodalomban, de ebben benne van befelé forduló, elmélkedő, önvizsgáló etikai egyénisége. Törekvése az volt, hogy a századforduló és az utána következő évek sokszínű és vonatkozású, részleteiben egyoldalú pedagógiai, szociálpedagógiai, filozófiai, pszichológiai, biológiai és más tudományok köréből kiemelje a pedagógiát mint tudományt, amelynek sajátos tárgya, területe, célja van, ha módszereiben, igazolásának kiindulásában, okfejtésének indoklásában nem is önálló.

Benczédi Ferenc

EGYHÁZTÁRSADALMI EGYESÜLETEK KÜKÜLLŐDOMBON

Küküllődombó, Dicsőszentmárton tőszomszédságában, a Kisküküllő jobb partján fekszik, három oldalról hegyektől körülvéve. Ezt a vidéket, amely csaknem 40 falut foglal magában, a *Vízmellék* névvel illették, a hagyomány *Kutas Völgynek* vagy *Kutak Völgyének* is nevezte. Dom-

bó neve valószínűleg a szláv „dobovó“ szóból származik, jelentése: *tölgyes*.

A település helye eredetileg a nyugatabbra eső Királyfalva felőli völgyben, a *Nyergesek* és a *Hangás* elnevezésű domboktól körülvevett völgyben volt. A hagyomány azt tartja, hogy a második tatár betörés alkalmával (az 1600-as években) a falu elpusztult, és a jelenlegi, településre alkalmasabb völgyben épült újra. Azt a völgyet, ahol eredetileg a falu volt, ma is „Kisdombó“-nak nevezik. A falu lakossága jobbágy nép volt, felszabadulásuk idején öt földesúrnak szolgáltak, kiknek kisebb birtokaik voltak Dombón, de egyikük sem lakott ott.

A falu és az egyházközség megalakulásáról nem maradt fenn írott emlék. A marosvásárhelyi levéltárban őriznek egy lajstromot a Kisküküllő völgyi településekről, mely szerint az egész völgy le Balászfalvaig (régi Küküllőszeg) régi székely település volt; legrégebb Küküllővár a XIII. század első feleből. Ez a lajstrom Dombót együtt említi Di-csőszentmártonnal 1278-ból. A falu népe 1568 után az unitárius reformáció híve lett, lakóinak nagy többsége ma is unitárius. Az egyházközség 17. századi létezésére utaló levéltári adat szerint 1629-ben Dombó unitárius lelkesze Toroczka Gergely¹. Templomáról, kegyszereiről és harangjairól Útő Lajos lelkész feljegyzéseiben a következő adatok találhatók:

„... a régi templom pádimentuma cserefa talpára jegyzett esztendő száma 1696“. Egy aranyozott ezüst kehely, mely a szakertők szerint a 14. századból való, felirata: „Sepultrum Domini. Maria ora pro nobis“². Egy óntányéron a következő felirat szerepel: „A dombói ecclae, Árkosiné asszon 1691“; a keresztelő ónkannán olvasható: „Pálfi Ilona ajándéka 1692“³. A toronyban levő három harang közül a legkisebbik a 15. századból való, rajta ószláv írással ez áll: „Az Atya megbízásából, a Fiú tiszteletére, a Szentlélek segítségével“.

Az 1747. november 29-én tartott püspöki vizitáció a dombói templomról ezeket jegyezte fel: „A templomnak penig egy része bolthajtásos, más része mennyezetes, pádimentuma deszka, predikáló szék kő s veluma is van, fedele sendelyes. Kőtorony van és abban két harang“⁴. A jelenlegi templom 1867-ben épült.

A jobbágyságból való felszabadulása után a magára maradt nép, ha nem akart lemaradni a környékbeli falvaktól, kénytelen volt minden szükségletéről maga gondoskodni. A tagosítatlan, nehezen megmunkálható földjei, a létfenntartásért folytatott kemény munka és küzdelem szorgalmassá, takarékosná és egymást segítő emberekké nevelte; ugyanakkor összefogó értékeinek felismerésére és azok megvalósítására serkentette. Ennek tudható be, hogy a magára utalt dombói nép nemcsak templomát és iskoláját tartotta fenn, de megerősödött benne egy alkotó közösségi tudat, mely 1840—1890 között, Nagy József és Útő Lajos lelkészek, valamint Kisgyörgy József és József Dénes kántortanítók idejében, létrehozta a vallásos és kulturális élet fejlődését szolgáló egyesületeket. A 19. század közepén Dombón már létezett mértékletességi egyesület (tagjai kimondták, hogy a szervezetet romboló tömény italt nem isznak), megalapították a környék első óvodáját, volt énekkara, ifjúsági egyesülete, olvasó köre, temetkezési társulata. Iskolája pedig olyan jó hírű volt, hogy más falvaktól is sokan jártak oda.

Hogy a külső épülésnek nem maradt el a belső épülésre gyakorolt jó hatása, erre utal Gyárfás Elek jötevő által a lécfalvi református egy-

házközségnek tett adománylevelében található alábbi megállapításai a dombói községről:

„Ezen ajánlatom után kérem a tisztelt községi egyházi tanács gyűlését szíveskedjék Küküllő megyében Dombó nevű községben, unitárius hitfelekezetű magyar lakosokra vonatkozó észrevételemet meghallgatni. Az említett községbeli lakosok hihetőleg derék lelkészüket bölcs utasításait követve, oly életet és társadalmi modort sajátítottak el, hogy azt örömmel lehet látni. A műveltségben előhaladtak, nem kívánnak senkinek rosszat; szántó, kaszáló, szőlő és erdő részleteik területeiben a tulajdonokon kívül más senki, egy hajszálnyihoz sem nyúl, s nem vág; gabona termő határok meredek s oldalas fekvésű, hegyes, de szorgalmas munkásságok s józan életfolytatásuknál fogva a lakosok helyzete jó; mindenki egymás irányában őszinte felebaráti indulatot tart fenn; irigység köztök nem létezik, rágalmat sem községükből máshová, sem máshonnan községükbe bé nem visznek. Magaviselete idegenek felé találkozás alkalmával, bármilyen rangú-rendű, nemzetű vagy hitfelekezetűek is legyenek azok, lekötelező⁵⁵. A lécfalvi református lelkész az adománylevelé másolatát 1873-ban megküldte Útő Lajos dombói lelkésznek, aki azt az egyházközség jegyzőkönyvében örökítette meg. Az a'bbiakban ismertetjük a múlt század közepétől létesült egyesületeket.

1. Az *énekkar*, mely meghatározó szerepet töltött és tölt be Dombó valláserkölcsi és kulturális életében, Kisgyörgy József fiatal kántortanító kezdeményezésére 1842-ben létesült. Kezdetben sok nehézséggel kellett megküzdenie, a falu nehezen fogadta be, tagjait csúfondárosan „kódus énekesek“-nek nevezte. Nyolc év munkája és kitartása kellett ahhoz, hogy megszilárduljon. 1850-től már életképes egyesületté nőtte ki magát. Az énekkar jegyzőkönyvében, melyet 1872-ben kezdett vezetni a kántortanító, többek között ezeket találjuk: „Az embert elevenítő isteni szikrának, a léleknek megvannak sajtáságos kívánalmái; ezek ösztönzik az embert minden szép és jó tettekre. Nagy hiba volna e nemes ösztönt az embernek önmagában elfojtani, vagy önmagának s az emberiségnek nagy kárára, a szép tehetségnek, amivel Isten megáldotta az embert — rossz irányt adni. Ellenben szép és dicső dolog művelni nemesebb részünket, a lelket, s azt fogékonyra tenni a szépre és jóra, s hátat fordítani az erkölcsrontó nemtelen időtöltésnek, munkától üres óráinkat nemesebb, lelket művelő élvezetekre használni fel. E szent cél lebegett előttünk is, midőn alól írottak komolyan elhatároztuk e folyó 1872-ik évben július hava 24-én, hogy egyesüljenek az önművelésre, mivel többet tehet az egyesített akarat és erő e tekintetben is, mint egyeseknek félrevonuló munkássága. Most egyelőre „Önképző énekes társulat“ név alatt foglalkozunk kiválólag énektanulással; ezt tesszük munkától üres óráinkban, jelesen: vasárnapokon a délutáni órákban, a téli időben pedig az estvéli órákban. Hogy e szépre és jóra irányzott egyesület ne legyen hasonló az ellobogó szalmatűzhez, hanem legyen állandó és mindig gyarapodó, e végre szükséges, hogy e társulatnak legyen egy kis anyagi vagyona is; ennek megalapítására ezennel kötelezzük magunkat, hogy e végre ez évben november hó 1-ső napjáig személyként fizetünk 1-ször készpénzt 2 frt-t, 2-szor két veder mustot, 3-szor egy véka rozsot. E vagyon kezelésére ki fog neveztetni évenként a társulat kebelésből két-két gazda; ezek kötelesek lesznek a társulat határozata szerint kezelni az alapítványt, és a meghatározandó napon számolni arról. Alól írottak kötelezik magokat,

hogy a társulatnak tíz évig tagjai lesznek, s addig a vagyomból személyes céljaikra, szükségükre semmit el nem vesznek“.

Az énekkar alapszabályzata a következő hét pontból állott:

„I) Kötelesek a társulati tagok a többség által meghatározandó tanulási vagy gyakorlási órákon pontosan megjelenni.

II) Kötelesek továbbá a halott temetéseken megjelenni: a) ha a társulati tagok házi családjának van halottja; b) köteles megjelenni minden társulati tag bárki temetésén és bárhol történjék az, ha a társulati tagok többsége elhatározza az ottani megjelenést.

III) Ha valamely temetésen vagy más alkalommal is megjelenő társulati tagok szolgálata díjaztatnék, azon összeg minden levonás nélkül a közös pénztárba tétetik.

IV) A társulat vagyonát kezeli egy-egy évre választott két egyén, azok a társulat gazdái s azon évben, melyre megválasztottak, kötelesek a társulatnak minden ügyeit lelkiismeretesen kezelni és sáfárkodásuk végével a társulat vagyonáról elszámolni.

V) Ha valamely tag az erkölcsiséget sértő bűnt tenne, mely által társulatunkra is homályt vetne, a társaságból örökre kirekesztetik. Úgy szintén az is kirekesztetik, ki a társulati szabályokat meg nem tartva, azok ellen vétve, a reá szabott büntetést megfizetni nem akarná, s a társulat gazdáit maga ellen törvényeli eljárásra kényszerítené.

VI) A rendkívüli gyűlésekbe kör-cédulával hivatnak meg a tagok, mit minden tag az utána következő tagtársnak azonnal átadni köteles, ha nem teszi egy óra alatt, büntetése 25 kr.

VII) Társulati jogát nem ruházhatja egy tag is más idegenre“.⁶

A társulat évtizedre alakult, s amikor lejár, a közös vagyon sorsáról döntenek: vagy kiosztják egyenlően a tagok egymás között, vagy valamilyen, a közösség előmenetelét szolgáló célra fordítják.

A társulat célja nemcsak az énektanulás, hanem az önművelés is: a közösségben való viselkedés, egymás iránti tisztelet és békesség szellemének az erősítése. Erre mutat az is, hogy időközben az alapszabály ilyen határozattal módosult: „Minden tag köteles magát illedelmesen viselni, gyűlésekben a sértegető szavaktól magát megóvni, ha valaki ez ellen vét, s gyakori veszekedésével a gyűléseket zavarja, az olyan tagot a társulat többsége kirekeszti kebeléből“.

Az énekkar újraalakulásáról ezeket olvashatjuk a jegyzőkönyvben: „Hogy az 1872-ben tíz évre alapított éneklő és önképző társulat jó hatást tett kicsiny egyházunkban, úgy a társulati tagokra, valamint egyházunk más tagjaira is, sőt merjük állítani, hogy kivétel nélkül az egész egyházra is, annak világos jele az, hogy a társulatunk tagjai nem hidegültek meg a társulati eszme iránt, sőt komolyan elhatározták: ismét megújítani a társulatot egy évtizedre, — világos jele az eszme életrevalóságának, hogy a társulat tagjai nem apadtak számban, hanem számos ügybuzgó tagokkal szaporodtak“.

A szellemi és lelki erősödés mellett az anyagi gyarapodásra is gondja volt a társulatnak: pénzzel, borral és gabonával rendelkeztek, melyet a tagok adtak össze. Ezenkívül előadásokat és táncmulatságokat is rendeztek minden évben. Ez a vagyon, amelyből fedezték a kiadásokat, tíz évig oszthatatlan volt. A megmaradt pénzt betették a helyi Hitelszövetkezetbe, hogy gyarapodjék, a gabonát és a bort kiadták kamatra. A tized lejárta után a társulat gazdái kiszámították a közös vagyon egy tagra: eső ré-

szét és a tagok között kiosztották, de legtöbb esetben az egyházközség javára fordították.

Az énekkar működését az első világháború szakította félbe, de 1919. április 27-én már újra szerveződik. Az új karnagy, a dombói születésű Miklós János, ezekkel a gondolatokkal indítja a jegyzőkönyvet:

„Elnémult a harci zaj. Az utána következő időszak elnémitására törekszük mindennek, ami magyar. Ilyen szomorú időre esik dalkörünk 8. ciklusának megalakulása. A háború utolsó hullámai még nagyon érezhetőek mindenkiben s ólomsúlyként nehezedenek az emberi kedélyekre. De a kebel mélyén lappangó érzelmeket elfojtani nem lehet. Dalban tör ki az, ha búsan, bánatosan is. Hogyan tudna hát ez az oly szép múlttal dicsékvő dalkörünk felbomlani? Nem, ez elképzelhetetlen valami. Ha valaha szükség volt az újra alakulásra, most igazán százszorosán szükség van arra. Ha eddig oly szépen tudott dolgozni, áldozni a kultúráért, műveltségért, most még kétszerezett szorgalommal és odaadással kell, hogy teljesítse azt, ha úgy akarjuk, hogy az apákhoz és nagyapákhoz méltók lehessünk. Nem szabad tehát a pártviszályoknak ezen nemes testület belsőjébe férközni. Így azután nem kell tartanunk attól, hogy nemzeti jelleműnkől kivetkőztet a minket elnyomni törekvő áradat.“

Az énekkar szerepe kibővült. Az önképzés és az énekkultúra fejlesztése mellé még egy, a történelmi idők követelményei szerinti nehéz kötelességet vállalt: a kisebbségi sorsban a megmaradás ügyét szolgálni. És ezt azóta is hűséggel, sokszor küszködve, de betöltötte. Voltak hullámvölgyek, amikor úgy nézett ki, hogy a külső körülmények hatására megszűnik, de a tiszta öntudat átmentette mindég és megóvta a pusztulástól. Az énekkar nagy lelkesedéssel és odaadással működött. A társulat idős tagjai meghatottan emlékeznek azokra az időkre, amikor kint a mezőn, az ekeszarva mellett, vagy kaszálás közben, a határon is a versenyre tanult dalokat énekelték, s a teknőszerű határ különböző részéről csendült fel a szólamaikat éneklő-gyakorló dalosok hangja.

Az 1930-1937 között a Kisküküllő mentén aranykorát élte az énekkultúra. 1930. szeptember 7-én ünnepelte a dombói énekkar 80. jubileumát. A környékbeli dalárdák közül 8-an vettek részt és szerepeltek ezen az ünnepélyen. Az 1934. június 3-án Dombón tartott dalos versenyéről a *Keleti Ujság* c. napilap így számolt be: „Impozáns keretek között tartották meg Küküllődombon az Országos Dalosszövetség múlt évben megalakult VII. küküllővidéki kerületének első dalos versenyét. A versenyre benevezett 17 dalárda a magyar dal szeretetével lépett pódiumra és az egyszerű falusi dalosok a magasztos ügy fontosságának átérzésével énekelték versenydalaikat“.

Ez volt az 1930-as évek hattyúdala. Közeledett a második világháború. A nehezedeő idők mind szűkebb kört vontak az énekkar működése körül, már csak a temetéseken és templomi ünnepélyeken szerepelhetett. A dalosversenyeket és az énekkari próbákat az állami hatóságok 1940-ben véglegesen betiltották. A kényszerszünet 1946-ig tartott, amikor a csontka tizedre, 1950-ig, újra alakult az énekkar. Jellemző a lelkesedésre, hogy 68-an iratkoztak be. Rövid ideig bár az egyháztársadalmi egyesületek nagy lendülettel kezdenek működni. Az unitárius kultúrotthon megtelt művelődni és szórakozni akaró fiatalokkal. Pál Tamás ny. lelkész így emlékezik vissza erre az időre: „Olyannak tűnik az a lázas tevékenységgel végzett kulturális munka, mintha ki akarná pótolni azt, ami az 1940—

1945 közötti időben az állami hatóság tilalma miatt nem végződhetett el“.

Az 1848. évi államosítási törvény következtében sajnos mind a kultúrházból, mind az iskolából kiszorultunk. Be kellett szüntetni az egyházi egyesületek tevékenységét. De az évszázados múltra visszatekintő énekkar túlélte ezeket a nehéz időket. Mátyás Sándor — az énekkultúra lelkes munkása — összehívta az énekkar tagjait és kérte őket, hogy az ének ügyét tovább is pártolják. Ennek a gyűlésnek eredménye lett az énekkar újraalakulása.⁸ Azóta is, mint templomi és temetési énekkar működik és tölti be a „jó mag“ áldásos szerepét a dombói unitárius közösség életében.

2. *Ifjúsági egyesület*, hogy pontosan mikor alakult, arra nézve nem találunk feljegyzést, de már 1846-ban a keblitanács (presbiterium) foglalkozott a szervezetben támadt vitás kérdések rendezésével. A gyűlésről készült jegyzőkönyv erre vonatkozó része a következőket tartalmazza: „Minthogy ezen sz.(szent) Ekklézsiában mindég csend és béke uralkodott, valamint az éltesek, úgy az ifjúság között is; úgy ezt ezutánra is a sz. Ekklézsia a maga kebelében ennek utána is fenntartani kívánja, de értésére esvén közelebbről a sz. Ekklézsiának, hogy a kebelbeli ifjúság az ünnepi Cantálásra nézve két felé vált és egymással ellenkezik afelett, melyik járjon elől és melyik utóbb, erre nézve ezen sz. Presbiterium az egyenetlenkedés megszüntetésire nézve jelenleg meghatározza, hogy ezen közelebbi sz. ünnepen a cantálási elsőbbség a belső embereknél és uraságoknál, úgy szintén a falu minden szegleteibe és az úgynevezett nagy utcán illeti a korábban gyakorolt ifjúságot, ezen kis utcán pedig most egyszer Ozsváth Jánostól kezdve id. Kotsis Mihályig engedtetik az elsőség a korábban gyakorlatlan osztálynak, — s egyszersmind minden legénynek szorosan meghagyatik, hogy valamint cantálás közben az utcákon, úgy a mulató szálláson magát illetlen beszédől, káromlástól, rézszegegtől, szabad ég alatti pipázástól megtartóztassa. . .“

„Jövendőre pedig szorosan meghatározza ezen Presbiterium, hogy valaki nyári tanításra pontosan fel nem járand, s annak ideje elkövetkeztén itten az Eccla énekvezérinél magát kotta tanulásában nem gyakorolja, semmiképpen nem botsáttatik“.⁹

Ugyancsak a vizsgáló és békéltető bíró szerepét tölti be az ifjak közötti egyenetlenségénél a Presbiterium a következő jegyzőkönyv szerint: „Tudtára esvén a dombói unitaria sz. Egyház előjáróságának, miszerént a falu két rendbéli Cantáló Ifjúsága között háborúság ütötte ki magát, töstént gyűlés eleibe parantsolá őket, az holott is szorosan kikérdeztvén, úgy taláztatott, hogy a háborúság kezdője volt a kisebb legénység bírāja, Székely János, ellene szegülvén a sz. Eccla azon határozatának, miszerént a cantálásbeli elsőbbség illeti a falu nagyobb rendbéli ifjúságot, ez makatsul megvetvén, a vezérlete alá gyűjtött kisebb rendbéli ifjakat a jobb helyeken előbb hordozá el, ebből következett a két rendbéli ifjúságnak összefelegelődzése és ebből következett össze háborodása, a dolgot mégis tovább fürkészvén, által látá ezen sz. Egyház Előljárósága, hogy az ifjúi heveség szinte mindeniket hibába kevert, és így egyik is a másiknak nagyon kevéssel maradt adósa, — ezen összeháborodás jóvá igazítása végett lett a *Határozat*: Mi szerént az ellenségeskedésben jött mindkét rendbéli ifjúság nyújtsa egymásnak jobb-jobb kezét, egyik a másiktól botsánatot kérjen és megbotsásson, úgy, hogy egyiknek is a másikon semmi további keresete nem legyen, — és ez meg is történt a gyű-

lés színe előtt, mind két rendbéli ifjúság egyesülve egy pár darabot elénekelt, s a gyűlet örömmel eloszlott.¹⁰

Ez a múlt század közepén említett és gyakorolt szokás, a karácsonyi cantálás a dombói ifjúság körében a mai napig fennmaradt. A vallásos lelkület, tiszteletadás és szórakozás egészséges szintézise ez, melyet ugyanakkor a szervezettség is jellemez. Ismertetjük ezt, úgy amint az elődöm Pál Tamás ny. lelkész a '30-as években részletesen leírta:

„Karácsony előtt hat héttel az egyházközség legény ifjúsága az iskolában (ma az ekg tanácstermében) összegyűl, tisztikart választ magának és pedig egy bírót, esküdtet, polgárt, két beköszöntőt, vőfélyt és lepényhordót. Megkérlik a kántort, hogy tanítson nekik karácsonyra két szólamban 2 karácsonyi és 2 népdalt. Az énektanulás hat-héten át minden hétfőn és csütörtökön este folyik a legnagyobb rendben, amiről a buzgó plágás gondoskodik. Az ő hivatása az, hogy a tanulás, s általában az összejövetelek ideje alatt felügyel, a rendetlenkedőt két legénnyel (hajdúk) lefogatja és a plágával testére olyan büntetést mér, hogy az illetőnek elmegy a kedve egyelőre a rendetlenkedéstől.“ (Ezt ma már nem alkalmazzák, nincs is szükség rá.)

Karácsony szombatján délután az egész ifjúság megjelenik az iskolában (tanácsteremben). Ekkor a legénység fogadalmat tesz arra, hogy a közeledő ünnepen magát unitárius keresztény ifjúhoz illően fogja viselni. Az ifjúság vezetői külön megfogadják, hogy tisztükben hűen járnak el. Ezek megtörténte után elindulnak az ún. „hajnalozók“, az ifjak által fogadott zenészek és a két beköszöntő. Megjelennek minden család ajtajában, s a zenészek elmuzsikálják a hajnalozó ősi karácsonyi estéli dallamot, utána az egyik beköszöntő a karácsony jelentőségéről rimbeszedett mondokát-verset mond el, és szép karácsony estét kíván az egész családnak. Másnap, vagyis ünnep első napján templomba mennek, úrvacsorát vesznek, utána sorba állva kivonulnak a templomból. Délután 2 órakor gyülekeznek és közben indulnak kántálni. Minden udvaron elénekelnek egy karácsonyi éneket és egy népdalt, a végén a bíró mindenütt elmondja a karácsonyi köszöntőt. Mindenütt kapnak egy lepényt vagy kalácsot (most pénzt), amit a lepényhordók átvesznek és átadják a vagyongazdálkodó kulcsárnak. Minden háznál ez ismétlődik, senkit ki nem hagynak, csak ahol be van zárva a kapu — ez ritkán fordul elő —, úgy éjjeltájjra végeznek. Ehhez még hozzá tartozik, hogy a délutáni istentisztelet, az összehúzás előtt — félbe szakítva az éneklést, — a papi udvaron gyülekeznek, s ott elénekelik mind a 4 éneket, amit tanultak, elhangzik a beköszöntő is, s ezt a templomba jövő gyülekezet tagjai is végig hallgatják. Befejezéskor, mikor a falut bejárták, újra megjelennek a paplak fölötti hegyoldalon, ott elénekelik mind a 4 éneket, a bíró az éjszakába mondja a karácsonyi köszöntőt és testületileg levonulnak a kultúrotthonba, ahol megtörténik a begyűlt adomány számbavétele, a pénz elszámolása. Másnap, ünnep másodnapján a két vőfély, a leányok által színes szalagokkal díszített, „vőfélypálcával“ és virágos fekete kálappal megjelennek a templomban, részt vesznek az istentiszteleten. A záró ének előtt kimennek a templomból és bejárnak a falut, minden családot meghívják a „legények karácsonyi táncmulatságára“. Itt az összegyűlt kalácsból és a tanulás kezdetekor általuk összetöltött borból megkínálnak — „megemberelnek“ — mindenkit, miáltal az ifjak mulatsága a falu ünnepi mulatságává válik. Mindenki részt vehet benne, nem kell fizetni, — a begyűlt összegből fizetik a zenészeket —, csak azok a

legények kell hogy fizessenek, akik nem vettek részt az éneklésben. Ez az ősi szokás egy szép kersztényi gondolatot őriz: azt, hogy karácsony a szeretet, a béke, a testvériség ünnepe, s abból rang, osztály és vagyonskülönbség nélkül részesülhet mindenki. Együtt ünnepel, és egyenlően részesül az ünnep belső és külső javaiból s áldásaiból mindenki. Ennek a szokásnak nagy része van abban, hogy Dombón még ma sem vehető észre az emberek társaságában sem vagyoni, sem születésbeli különbség.

Az ifjúsági egyesület újabban lényeges változáson ment át. Ma már mozgalmas ifjúsági élet van az egyházközség keretein belül: bibliaórákat tartunk, műsoros ünnepélyekre készülnek, énekeket, népi táncokat tanulnak, kapcsolatot teremtenek más unitárius ifjúsági csoportokkal. Mindez annak a jele, hogy az önművelés és a vallásétkölcsi kérdések iránt nagy a fogékonyság; a közösségi életet igényli és örömmel vesz részt abban az ifjúság. Örvedetes az is, hogy a kivesző félben levő népi viselet a leányok körében mind nagyobb teret hódít. Már konfirmáláskor elkészítik a szép ruhát, amelyet aztán ünnepok, ünnepélyek alkalmával szívesen viselnek. A legényeknél ez nehezebben megy, de már foglalkoznak a gondolattal, beszélnek róla. A leányok népi viselete a következő darabokból áll: hosszú bő, sötétkék anyagból készült ráncos „fersing“, fehér himzett kötény, fehér, bő ujjú gyolcsing, tászlis nyakkal, rövid és feszes mellrevaló szúk lábji gyöngydíszsel, színes és mintás selyem vállkendő és végül a háton hosszan lelógó színes selyempántlika. A legények viselete: kemény szárú fekete csizma, szűkre szabott, fekete zsinoros harisnya, fekete lábji, fehér ing és fekete kalap.

3. Az olvasó társaság megalakulásának idejét nem ismerjük, de a 19. század közepén már működött és a népnevelés ügyét hatékonyan szolgálta. Útó Lajos lelkész visszaemlékezéseiben azt írja, hogy a társaság tevékenysége a *Vasárnapi Újság* és *Ústökös* c. lapok rendszeres olvasásában állott. „Minden vasárnap délután az iskolában nemcsak az olvasó társaság tagjai, hanem mások is összegyűltek, s mikor a tanító nem lehetett jelen, közölök a legjobban olvasni tudó a lapot olvasta, s a többiek örömmel és gyönyörűséggel hallgatták.“ Később a *Magyar Polgár* és a *Hirmondó* c. lapokat is járatták a tagoktól összegyűjtött pénzből.

1876-ban egyes tagok indítványára a lapokat megszüntették s a pénzalapot maguk között felosztották. Ezzel a társaság felbomlott. Az énekkar azonban átmentette és magába fogadta az olvasó társaság ügyét s kebelén belül tovább élt. Útó Lajos feljegyzéseiben erről a következőket írja:

„... felbomlása után csakhamar egy más gondolat született meg azon egyének között, akik a harmóniának (énekkar) tagjai voltak akkor is, s a többi harmónia tagokkal együtt egyet értve meghatározzák, hogy azon alap (ti. a harmónia alapja), amíg nagyobbá nőné ki magát, addig is járassanak egy heti lapot. Úgy járt egy darabig a *Hirmondó* s ezen kívül még a *Keresztény Magvető* és az *Unitárius Közlöny*.

Az énekkar elszámolási jegyzőkönyvében sok helyen találkozunk a kiadások tételénél ezen lapok megrendelésével.

4. *Temetkezési társulatok.* Az egyházközség temetője, nem messze a templomtól, az *Uj hegy* alatti lankás domboldalban fekszik. Szépen gondozott, ami arról tanúskodik, hogy az elődök iránti tisztelet mélyen él a lelkekben. Ennek ápolásában nagy szerepük volt és van a temetkezési társulatoknak.

Az egyházközségben jelenleg három ilyen társulat működik, és valamelyikbe minden dombói család beletartozik.

Az *első temetkezési társulat* az 1860-as évek elején alakult, jegyzőkönyvet azonban csak 1895-től vezetnek. A társulat tagjai haladóbb szelleműek voltak, akik valószínű a környéken levő szász közösségek életét, szervezetét megfigyelve, abból a dombói életre és helyzetre alkalmazható dolgokat leszűrték és alkalmazták. A halotti társulat célja: hogy ha a tagok családjában halálozás történik, a társulati tagok kötelesek a sírásáról gondoskodni és a temetésen megjelenni.

A társulat egy évtizedre alakult, s mikor ez lejárt, aki a társulatnak nem akart tovább tagja lenni, a társulattól kiléphetett és a közvagyonból az őt illető részt kikapta. Akik pedig a társulat további fennállását óhajtották, azok újból egy évtizedre alakultak. Ha új tag jelentkezett és magaviselete kifogástalan volt, a társulatba közmegegyezés folytán bevetették és a meghatározott tagsági díj befizetése után rendes tagnak tekintették.

A társulat alapszabályai szigorúak és betartásukat megkövetelik. Jellegzetes szabályok:

„a) Aki a temetésen nem jelenik meg, büntetést fizet.

b) Ha valamely tag a társulat gyűlésében nem jelenik meg, büntetést fizet.

c) Ha valamely tag temetés vagy gyűlés összehívása végett elindított körlevelet estétől reggelig magánál tartja, vagy ha az első szomszédja nincs otthon és mégsem viszi a második szomszédjához, büntetést fizet.

d) A társulat tagja csak az lehet, akit a gyűlés alkalmával bevasztanak a társulati tagok.

e) A nyújtó padot, amely a társulat tulajdonát képezi, csak társulati tagok vehetik igénybe.

f) Aki a társulat gazdái által sírásónak kirendeltetett és ki nem áll, a társulattól kizáródik... Helyes indok az elmaradásra csak betegség lehet, egyéb semmi“.

A társulat által közösen hozott határozatokat mindenki magára nézve kötelezőnek tartotta; ha valaki ellenszegült, megbüntették. A társulat minden év elején tartott gyűlésén gondoskodott arról, hogy zökkenőmentes legyen a váltás a tisztségekben. A társulat gazdái sorrend szerint minden évben cserélődtek; ezt a jegyző tartotta nyilván és jelentette be a gyűlésnek. Hasonlóképpen gondoskodás történt a sírásók kijelöléséről is.

A *második társulat* az ún. *Szegény társulat*. Alakulására csak 1907-től vannak adataink. Tagjai között több a szegényebb rendű törpe birtokos és mesterember. Az aláírások is azt bizonyítják, hogy többen vannak közöttük írástudatlanok; az alakuló gyűlés jegyzőkönyvét ugyanis minden belépő tag alá kellett írja, s a 37 tag közül csak 21-en írták alá, 16-on „keresztjegy nyomással“ éltek, ami azt jelenti, hogy ezek írni nem tudtak. Az első társulatban ezzel szemben az aláírók — 43-an — mind írástudók.

A társulat nem annyira zárt és szigorú, mint az első, bizonyítja ezt az is, hogy kevesebb taggal indulnak, s egy pár év múlva csaknem kétszeresére növekedik a tagok száma. Ma már 97 család tartozik hozzá. Határozatai lazábbak és megértőbbek. Később azonban a visszaélések és fegyelmezetlenség megfékezésére ők is szigorítanak, büntetnek és kizárnak, ha kell.

A harmadik társulat az ún. *Gazdák* vagy *Gazda társulat*, mely az első világháború előtt alakult. Ez a legtöbb családot magában foglaló társulat.

A társulatot a közgyűlés irányítja. Itt választják meg a társulat vezetőit: két gazdát, jegyzőt, akik a gyűlés megbízásából a társulat anyagi és szervezeti életének irányítói. Minden évben beszámolnak a közgyűlésen tevékenységükről. A közgyűlés hozza az új, vagy módosítja a régi határozatokat, állapít meg büntetéseket, zár ki vagy vesz fel új tagokat és teremti meg az anyagi feltételeket. Érdekesebb határozatai:

„a) Minden új tag tagsági díjat fizet és a járulék kiróvásánál és a gödör ásásánál ők az elsők, megszakitva a régi tagok sorrendjét.

b) Id. Székely Istvánt nyomoréksága és öregségére való tekintettel a közgyűlés felmenti a gyűlésben és a temetésben való megjelenéstől.

c) Az olyan személyek, kiknek családja van és a társulatba csak a szülei vannak beiratkozva... a szülei révén nem tarthatnak jogot a segélyre.

d) Azon tagok nem kötelesek takarni, akik dalárdisták, ha a dalárda is jelen van a temetőben.

e) Öreg szülők helyét és jogát átveheti a gyermek a köteleességekkel együtt.

i) Szabó Albertet vissza fogadja soraiba a közgyűlés, akit kizárt rendetlen magatartása miatt, s most hányatott sorsra, zilált családi állapotára való tekintettel megbocsátással és elnézéssel, az új tagokra vonatkozó feltételek mellett.

g) Más felekezeti tagja lehet a társulatnak, ha a fenntartói járulékokat fizeti az egyházközségnek, mint más társulati tag.“

A jegyzőkönyv vezetése csak 1947-től történik.

A temetkezési társulatok anyagi alapját a tagok adták össze a közgyűlés meghatározása szerint. Az összegyűlt pénzből deszkát vásároltak koporsókészítésre. Volt idő (1920-as évek), amikor a gazdák gabonát adtak. A dombói temetkezési társulatok ma is abban különböznek a környéken újonnan alakított temetkezési segélyegyesületektől, hogy nem pénzt adnak segélyként a családoknak, hanem koporsót és a sírásásról s hantolásról gondoskodnak.¹²

A temetkezési társulatok működése a következőképpen történik. A haláleset beálltával a család valamelyik tagja azonnal értesíti a társulat vezetőjét, aki kirendeli a soron következő három tagot a sírásáshoz. Egy családtag, a társulat gazda és az egyházközség gondnoka, közösen kijelölik a sírhelyet és azt a három társulati tag kiássa a gazda ellenőrzése mellett.

A temetés időpontját a társulat jegyzője „körlevéllel“ tudtára adja a társulati tagoknak. A körlevél egy nyeles fatábla, melyre ráragasztja az értesítés szövegét a névsorral, mely úgy van összeállítva, hogy az a jegyzőtől indul el, hozzá tér vissza, miután bejárta a falut. Az értesítés a halott nevét és a temetés idejét tartalmazza. A körlevelet minden tag a névsorban következő taghoz viszi.

A temetés napján minden társulat-tagnak kötelező a megjelenés a halottas háznál és a temetőben. Temetésre a harangok addig nem szólnak meg, míg a társulat-gazda nem jelenti a lelkésznek, hogy a sírhely a temetésre készen áll. Mikor ez megtörtént, összehúzzák a harangokat, ami tudtára adja a falunak, hogy a sírhely készen van, úgy is nevezik ezt, hogy a *gödörnek* szólnak a harangok. Ezt követi a második haran-

gozás csak egy haranggal, ez az ún. *induló*, amely hírül adja a falunak, hogy a lelkész a társulat gazdával elindult a halottas házhoz, s ez mindaddig szól, amíg megérkeznek.

Régebben az volt a szokás, hogy a társulati-tagok lapátokkal jelentek meg a halottas háznál, hazulról vive magukkal a hantoláshoz szükséges szerszámokat. Ma már a társulatoknak megvan e célra minden felszerelésük, amire a temetésnél szükség van, és azokat a sírások előre kiviszik a temetőbe. A háznál és az úton, valamint a temetőben is a társulat-gazda ügyel a rendre, utasításai szerint történik minden. A háznál tartott temetési szertartás végével szekérre teszik a koporsót. A szekér előtt megy a társulat-gazdával, a zászló vívőkkel és éneklő férfiakkal a lelkész, a szekér, vagyis a koporsó után a halott hozzátartozói és a gyászoló gyülekezet négyes sorokban. Az úton végig énekelnek a férfiak egészen a temetődomb aljáig, innen néma csendben mennek a temető kapuig, ahol az előre odakészített rudakra helyezik a koporsót és azt kézen viszik férfiak a sírig, lábbal előre helyezik az odakészített kötelekre; hat ember megfogja a köteleket és leeresztik a koporsót a sírba. A gödörben levő két sírásó a szemfedőből leszakít egy darabot és kiadja a halott hozzátartozójának; az előre megszámozott padmaly deszkákat elhelyezik a koporsó fölötti párkányon, majd létrát engednek le, a két sírásó kijön s kezdetét veszi a hantolás. Az előre odakészített lanátok mellő odaáll 15—20 társulat-tag és elkezdődik a behantolás. Ez alatt a dalárda énekel. Mikor a hantolásnak vége, a koszorúkat és virágokat a sírhalomra helyezik. Végül a társulat-gazda a gyászoló család nevében megköszöni lelkésznek a vigasztalást és a gyülekezetnek a részvételét, és vigasztaló szavakkal fordul a halott hozzátartozóihoz. Befejezésül így búcsúzik: „Te pedig kedves halott sírod üregében pihenjél csendesen, lelked nyerjen örök üdvösséget... Isten veled, jó éjszakát.”

Mikor a temetés véget ér, a temetőben megtörténik a társulat-tagok számbavétele. Ezután a halott hozzátartozói a társulat-gazdát, közelebbi hozzátartozókat és idegenből érkezetteket meghívják a halottas házhoz az ún. *torba*.

Az első temetkezési társulat jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy Márkos József javasolta a tor eltörlését. Gyűlés az indítványt elfogadja, azzal az indoklással, hogy a torozás költséges és haszontalan és annak megszűnését minden társulat-tag óhajtja (1928 jegyzőkönyv). E határozat ellenére a torozás nem szűnt meg teljesen, kicsiben ma is megvan.

A társulat-gazdának feladata még hogy a virrasztóban röviden méltassa az elhunyt életét, vigasztalja a családot és egy pár egyházi ének eléneklésére szólítja fel a jelenlevőket. A torban evés előtt és után imádkozik.

A három temetkezési társulat, annak a közösség összefogásából az egyént segítő, bánatában vele együtt érző szelleme nagy erő és összefogó kapocs volt nemcsak a múltban, hanem a jelenben is.

A dombói nép közösségi élete évszázadokon át a templom, az iskola és az egyház keretein belül bontakozott, mélyült és növekedett. Az elődök iránti tisztelet hagyományörzővé tette, de nem merevült bele, lépést tudott tartani a fejlődő élettel. A múltból merített mindig erőt a jelenre s ez adott lendületet jövőt építő szándékaihoz. Védelmet és segítséget a hit által a vallásos közösségben kereste és találta meg. Ennek a közösségnek olyan vezetői voltak, akik ezt a hitet és bizalmat erősíteni tudták benne. A népben megvolt a többetakarás vágya, de szűkös anyagiakkal

rendelkezőt, megértette, hogy csak összefogással érheti el azt, amit maga elé tűzött. Ez a gondolkozás és lelkület hozta létre és tartotta fenn azokat a kicsi erőket összefoglaló egyesületeket, amelyek aztán segítettek az egyenes járásra s fokozták a ragaszkodást a maga teremtette intézményekhez. Ezek segítségével erősödött bennük az egyházhoz fűző vallásos s az egymáshoz kapcsoló népi tudat. Úgy, ahogy a régi szólás tartotta: „Tarisd meg hitedet, hogy megtartod legyen a hit“. Ezzel a meggyőződéssel őrizték a századok viharában intézményeiket, s tartották meg a templomukat, iskolájukat és egyházközségüket.

JEGYZETEK

- ¹ Uzoni Fosztó István: Historia ecclesiastica Transylvano Unitaria. II. kötet. 402. 1.
- ² A kelyhet 1971-ben az állami hatóság elkérte kiállítás céljára és azóta a bukaresti Történelmi Múzeumban őrzik. Az egyház több rendbeli kérésére sem adták vissza.
- ³ A küküllődombói unitárius egyházközség története. 1910. Kézirat. III. 6.
- ⁴ Kelemen Lajos: Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházbizsgáló jegyzőkönyveinkben 1789-ig. V. 125 1. In: KerMagv LIV (1922) 174—175 1.
- ⁵ Küküllői egyházkör protocolluma 1873.
- ⁶ A dombói önképző éneklő társaság jegyzőkönyve 1872—1968.
- ⁷ Uo.
- ⁸ A dombói önképző éneklő társaság jegyzőkönyve, 1872—1968.
- ⁹ A dombói unitár. ecclesia protocolluma. 1846.
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ Útő Lajos: Adombói unitár. ecclesia. 1879.
- ¹² Halotti társulatok jegyzőkönyvei. 1907—1991.

Felhasznált forrásmunkák:

Egyházköri Protocollum 1786—1866.
 Küküllő köri Esperesi vizsgálószéki jegyzőkönyvek. 1825—1833.
 Küküllői Unitárius Környék jegyzőkönyve. 1834—1845.
 Küküllői Egységihívó Egyházaknak jegyzőkönyve. 1845—1862.
 Pál Tamás: Adatok a dombói ekg. tört.-hez. 1924—1958.

Lőrinczi László

VALLOK ÉLETUTAMRÓL (3. rész)

VIZSGAZUNK KADÁCSBAN

Így indult el, szinte magától és így alapozódott meg, szinte terv nélkül, a mi kadácsi háztáji gazdaságunk.

A falu nem adott időt a tervezésre. . . Kopogtatott az ajtón, csikordult az utcakapu fakilincse, valaki bejött, valamit hozott, valaki átszólta a ke-

rítésen, valamit mondott, valamit kért. A csirkéknek lakóhelyet kellett építenünk; reggel a pásztor kürtölt; észre sem vettük, s mindjobban belementünk el-nem-tervezett életünk gyakorlati teljesítésébe.

Nem is olyan rég részt kaptunk egy falu-megváltó álmából; ez az álom szélesre tárta lelkünk ablakát, s mi ezen az ablakon keresztül néztük a két Kadácsot. A kettő: az álom és a valóság kezdett összekeveredni.

Közben emberismeretből tanulságos leckéket kaptunk. Kiderült, hogy azok, akik legelső napokban bebátorkodtak hozzánk, s szinte házzám szerint tájékoztattak a faluról, kétszínű hízelgők voltak. Rendesen este jöttek, néha még „sajátfőzésű“ itókával is kedveskedtek. Hiába kerestem őket a kebli tanács ülésein — egy sem volt tagja!

Alkalmak adódtak — s tudatosan kerestük is az ilyen alkalmakat —, mikor közvetlen megfigyelés alapján, megismerhettük, s szempontunk szerint csoportosítottuk az embereket. Kölcsönös bizalom alapján megértő, megbízható munkatársak kerültek körénk. Tanácsi választásoknál arra igyekeztünk, hogy az ilyenekkel felfrissüljön. Határozat-hozatalra csak azt vittük a tanács elé, ami megfelelően elé volt készítve.

Az öregeket tiszteltük és szerettük de állásfoglalásaikat már nem vette mindenki tudomásul lehajtott fejjel. Néha viták lobbantak fel; igyekeztünk fegyelmezett mederben tartani a szenvedélyeket. Ha a tárgy jól elő volt készítve s szavazásra került sor, az eredmény nem volt kétséges. A kedves, tisztos, áldott emlékű öregek kezdetben csodálkoztak, később morgolódtak; volt olyan is, hogy a tanácsba beválasztódott fiára — ott helyben — rá is káromkodott: „a szentfádat, hallod-e...“

Egyetlen olyan eset történt, amit ma is sajnálok. Valami „zsebbenyúló“ kérdés felől kellett döntenet. A határozat megbontott bizonyos hagyományos hozzájárulási rendszert s kedvezőtlenül érintette a módosabakat. Egyik tanácsstag felállott s köszönés nélkül ott hagyta a gyűlést.

Másnap reggel a kapujában állott. Vittem a tejet a szövetkezetbe, illően köszöntöttem: „Jó reggelt, bácsi, fölkelhetett hál' Istennek?!“ „Láss!“ vetette oda. Nem fogadta a köszönésemet s azt a szokást mindvégig megtartotta. A falu első gazdája volt.

Olyan az ilyen faluépítő vállalkozás, mint egy mérkőzés. Néha gölt kapunk, néha gölt adunk, de a mérkőzés csak akkor szép, ha a „támadók“ is, az ellenállók is „sportszerűen“ viselkednek. Szemléltetésül hadd mondjak el egy kedves esetet.

Akkor történt, amikor az „Avikultura“-nak nevezett baromfitenyésztő szövetkezetünk már javában üzemelt.

A tanács, ősi szokás szerint, tavasszal megvizsgálta a kerítéseket és megállapította a javítani valókat.

A 200-as „Gergely-féle“ keltetőgép ott állott nálunk a konyhában és éppen költött. Itt az alkalom, gondoltam, hogy a legbölcsebb és legszóvivőbb öreget „térdre kényszerítsem“. Mikor előkerültek az udvarra, betessékeltem őket a konyhába s kihúztam a gép tálcáját. Nem szóltam semmit, hisz a tálcán nyüzsgő-fakadó élet beszélt helyettem. Csak álltam, mint Napóleon Waterlooánál és úgy is jártam.

Körülsegleglették a gépet, legelől állott az öreg. (Künn a hátam megett így vélekedett a gép felől: „ne higgyetek a papnak, az ő gépje is olyan, mint a rádió... csalás az egész!“)

„Attól... sohasem hiszöm, hogy ebből egyis felnőjön!“ — mondta ki az ítéletét s máris indult az ajtó felé. A többiek nem kacagtak le... állott a tekintélye, de szembemosolyogtak velem.

Ellenállók Kadácsban is voltak és később is: Keresztúron és Ürmösön is voltak. A pszichobiológia tanítása szerint az ember születése és nevelése szerint sokféle, szinte mondhatni annyiféle, ahány van. Más és másféleképpen ítéli meg az életjavakat és különbözőképpen foglal állást az azokért folyó küzdelemben.

Voltak Kadácsban is, akikbe beleütköztek vállalkozásaink. Az állásfoglalás nem volt szoros összefüggésben még az életkorral sem, sem a nemi hovátartozással, sem a családi körülményekkel, sőt, még a társadalmi vagy vagyoni osztályozódással sem.

Volt olyan helyzet, hogy az asszony nem engedte „dalárdázni“ jóhangú férjét, mert féltette. Vagy fordított esetben a férfi nem engedte, hogy az asszony „a pap receptje szerint“ etesse tyúkjait, mert nem ő (ti. a pap) termeli a gabonát. Volt olyan család, ahonnan a legény szökve járt el a próbákra s a szülőknek akkor esett le az álla, amikor „az úrfi“ ezüsfogantyús sétatálcáját fitogtatva udvarolt a krinolinós kisasszonynak. A leányok általánosan csak akkor tudtak bekapcsolódni a próbákkal járó vállalkozásokba, amikor mi ketten a feleségemmel hazakisértünk és kézbeadtunk minden leányt.

Sajnálatos viszonyba, mint a fennebb említett esetben, egyetlen egyikükkel sem kerültünk, néha élnek kadácsi emlékeink között olyan csendes nyári esték, hogy lakásunkkal szemben az utca szádában, ha „volt a kiülés“, némely öblöshangú férfi, vagy élesnyelvű fehérnép, válogatatlan hangnemben és hangerővel szidta éppen szőnyegen levő vállalkozásunkat, hogy az udvaron lámpással járkáló pap vagy papné is hallja.

Apránként megismertük az ellenállókat s legtöbb esetben az is kiderült, hogy honnan miért fúj a szél. A stratégiát a mellettünk állókkal aszerint dolgoztuk ki s taktikai feladatokat, gyűlésben és közéletben, aszerint osztottuk ki. Mindenkit szerettünk, s vagy pro vagy contra, mindenki hasznunkra vált. A magatartásokat így minősítettük: öreg, maradi, nyakas, anyagiás, irigy, kötekedő, gógós, stb; de ilyen minősítés, hogy ellenség, nem szerepelt.

Így volt. Jól volt így. Nem mentünk kész tervvel neki a falunak. Terv nélkül próbáltuk vinni az álom felé.

Ahogy épült ez a gombnyomásra létesült alap, ahogy a Juci néni tarka-barkáit Leghorn-falka, majd Rhode-tenyészet váltotta fel; ahogy a Piros első leánya is ontani kezdte a tejet; ahogy a két koca malacai játszani kezdtek az udvaron; ahogy a kerítésen benézőknek, ha megdicsérték a „csemetéinket“ s azonnal előjegyeztük az őszire oltóanyag igénylők jegyzékébe, úgy nőtt az érdeklődés az iránt, amit csinálunk, s úgy nőtt a bizalom irányunkban. Erre a bizalomra épült a Tejszövetkezet, az Avikultura s kapott helyet a két temetőben 150 almaoltvány.

Rövidre fogva, egy néhány kiemelkedő, szinte ünnepi jelentőségű esemény jelzi „falumegváltó“ összefogásunk fejlődését.

Nagy volt az öröm — még büszkeség is csillant meg a szemekben —, amikor megérkezett az ízlésesen fehér-kékre festett, Gergely-féle 200-as keltetőgép. Azok, akik bíztak a gépben (s már bennünk is), csodájára jártak, a kételkedők s a hitetlenek, fejüket csóválták.

Amint közeledett az első kelés napja, úgy fokozódott az izgalom: vajon kinek-kinek milyen eredménnyel kelnek majd a tojásai? S bizony az eredmény megmutatta, hogy ki-ki mennyire vált tenyésztővé!

Nagy csoda volt az is, amikor Szakács János ácsmesterrel, az én tervem szerint, megépítettük 8×5 méter alapterületű, félmonitor fedelű tyúkházunkat. 500 fehér Leghorn tojójerce futott ki reggelenként belőle a kertbe és lepte el bogarászva a kukoricatáblát.

Közös öröm volt az is, amikor megérkezett az a gyönyörű Rhode Island növendékállomány, mellyel lecseréltük a Leghornokat, egyrészt azért, mert bosszúságot okoztak a szomszédok között, másrészt azért, mert tojás mellett húst is kapunk.

Valamelyik harmincas évben házilag elkészítettünk egy sorozatot a háztáji baromfitenyésztés segédeszközeiből (csapófészek, műanyag, etetők, kiállítási ketrecek, itatók stb.)" összeválogattuk a tagoktól a legszebb növendéktörzseket. Ősszel felpakoltunk két szekérre és bevittük a marosvásárhelyi kiállításra. Az emberek érdeklődéssel és csodálkozással tolongtak „standunk“ körül. Dicsérő oklevéllel és azzal a hírrel jöttünk haza, hogy a „Benzédi Józsiné jércéjét 500 lejért kérték, de nem adtuk oda!“.

Volt még egy propaganda-célú nyilvános vállalkozásunk, mely dr. Silassy Jenő állatorvosunk biztatására jött létre: ismeretterjesztő előadásokkal és bemutatóval gazdagított „Baromfitenyésztési Nap“. Helyszíne Kadács volt, időpontja vasárnap délután. A vidék megérdemelt és megszolgált érdeklődést tanúsított iránta. A kiállításon különböző, akkor divatos baromfifajtákat és eszközöket mutattunk be. Meglátogatták az érdeklődők egyes tagok mintának vehető berendezkedéseit. Állatorvosunk előadást tartott a baromfifegészség védelméről és más népszerűsítő előadások is hangzottak el. Legboldogítóbb az volt, hogy az érdeklődők kérdéseire maguk a tagok, különösen a beszédesebb asszonyok szolgálták szakszerű fevilágosításokkal.

S végül ugyanezre a bizalomra épültek kultúr-célú, sőt leglelkibb irányú vállalkozásaink is: a vegyeskar, melynek munkájában a lányok csak úgy vehettek részt, hogy minden próba után hazakisértük őket és kézbeadtuk az édesanyáknak. A színjátszás és más kultúrműsorok iránti érdeklődés építette meg a faluházában a kulisszákat és világitással felszerelt színpadot, melyet a legények pillanatok alatt szereltek fel vagy le, s ha a tánc következett, egyetlen „hórukkal“ csatoltak fel a terem betűfalára. Ezen a fegyelmezett műveleten a vidékiek mindig elámultak, ami a legényeknek természetesen dagasztotta a szívét. A karácsonyi Bethlehe mes játékok, mellyel házról-házra kellett járnunk a gyermekekkel. A szokásos táncok, melyeknek fegyelmezett, józan, hangulatos légköre azon állott, hogy az első nótától az utolsóig velük táncoltunk magunk is. A szüneti kocsmába rohanásról úgy szoktattuk le a legényeket, hogy mihelyt a cigány a nótát behúzta, karéjba szedtük a lányokat és egyre-másra énekeltük kedvenc nótáinkat. Észre sem vették még az érdekeltek sem (talán a kocsmáros egyedül), hogy mihelyt a zene elhallgatott, lány-legény karba fogózva keres minket, hogy álljunk be a körbe és kezdjük az éneket. Erre a bizalomra épült, férfiakból és asszonyokból az a megértő, lelkes munkaközösség, amelynek segítségével a megtanult stratégiai szabályok alkalmazásával és a szerepek taktikus kiosztásával megvalósuláshoz tudtunk segíteni minden épkézláb tervet a falu gazdasági, szellemi, művészeti és lelki előbbvitelére.

1930-tól megelénkült az érdeklődés irántunk, illetve az iránt, ami Kadácsban, különösen a baromfitenyésztés terén történik. Lehet a „Ba-

romfinap Kadácsban“ volt a ludas abban, hogy egyik kobátfalvi barátunk meghívott csapófészeképítő kalákába. Méterre jól haladtunk ketten a munkával. Felesége többször kijött s lekacagott, hogy komoly „intelligens“ férfiak ilyen játékkal töltik az idejüket, hiszen a tyúknak több esze van annál, semhogy a fészekbe bezárassa magát. Mikor behívott ebédelni, két csapóajtó már fogásra fel volt peckelve. Mikor kijöttünk a munkát folytatni, egy Leghorn tyúk bentült a falnak támasztott fészek egyik rekeszében. Kihívta a feleségét s mikor az fölnyitotta a csapóajtót, a tyúk rikácsolva szembepült vele. Az asszony nagy sikoltozások közben befutott a házba.

Hogy messzibb vidékről is kaptunk érdeklődő és tanácskérő leveleket, annak valószínű az volt a magyarázata, hogy föllendülőben volt a tojáskivitel nyugat felé. Ezen érdeklődés kielégítésére jelent meg 1931-ben: Lőrinczi László: „A haszontyúktenyésztés, mint mellékfoglalkozás“ c. könyv, melyben tanulmányaink és tapasztalataink alapján feldolgoztuk a tyúktenyésztés gyakorlati kérdéseit háztáji szinten, s a végéhez csatolva alapszabálytervezetet is adunk szövetkezetek számára.

Ugyanezekben az években több más kedvező lehetőség is nyílt a baromfitenyésztés szélesebb körű szolgálatára. Meghívást kaptam a „Mezőgazdasági Szemle“ munkatársai közé. Éveken keresztül, mint szakelőadó részt vettem a vármegye központibb községeiben, Gyerkes Mihály által szervezett gyümölcstermesztési-méhészeti-baromfitenyésztési tanfolyamokon. A Székelykeresztúri Unitárius Gazdasági Iskolában télen a gazda ifjakat, nyáron a leányokat igyekeztem bevezetni a baromfitenyésztés gyakorlatába.

Családunk anyai-ági tagjai nem nézték jó szemmel kadácsi helyzetünket s még kevésbé azt, amit mi ott csinálunk. Némelyikük nagyon előkelő szintre jutott fel a társadalmi életben. Szemünkbe azt mondták: „Te többre vagy hivatva, mint Kadács“; hátunk mögött édesanyámat azzal nyugtalanították, hogy: Laciék egészen „elrusztikosodnak“. Addig mesterkedtek, amíg rávettek, hogy tegyek vallásnári vizsgát. Ráálltam, hogy édesanyámnak örömet szerezsek. Igazán kevésből kitelt. Gyakorlati tapasztalataim voltak Clevelandből is, Kadácsban is kulturális terveink között szerepelt a gyermekekkel való foglalkozás, forrásmunkákkal bőven rendelkeztem.

Szakedolgozatomra az volt a vizsgabizottság tagjainak egyhangú határozata, hogy eltekintenek a szóbeli vizsgától. Így lettem, valamelyik 30-as évben, okleveles vallásnár.

Kadácstól, 1941-ben, nagyon nehezünkre esett a megválás. Kadács jó előiskola volt számunkra; de mennyit tapasztaltunk, mennyit izgattunk más-más környezetben azóta eltelt közel négy évtized alatt.

Ha vállalkozásunk negatív és pozitív értékelését egy mérleg két serpenyőjébe tesszük, a mérleg így fog állni: az egyik serpenyőbe teszem a szomszéd községek ilyen nyilatkozatait: „a ti papotok, hétköznap, nem is pap“ s azt a vidéken általános minősítésemet: „tyukáspap“; a másik serpenyőbe: „Könyvünk szakírója Lőrinczi László... Papvolta megszabja hivatását: javára válni népének... a lelki nevelés mellett nem szabad elhanyagolni a gazdaságit sem! Ez az újfajta magyar pap a maga vidékén a maga példájával mutatta meg... (Kacsó Sándor írja „A tyúk nem hibás“ című könyvecske előszavában, ÁGISZ sorozat 7. szám).

KADÁCS UTÁN

1942-ben ott hagytuk Kadácsot; kiszakítottuk magunkat belőle. Harmínchat éve. Néha kísértett a megbánás s még most is velünk van: bár maradtunk volna benne végig... most fel tudnok mérni pontosan, hogy mit ért életünk. . . „de az embert vágyai vezérlik“ . . .

Tulajdonképpen nem is jöttünk — küldtek; választás útján kerültünk Székelykeresztúrra tanári munkakörbe.

Keresztúri hat évünk közepéből kettőt kitepelt a háború.

Utána az ürmösi 27 év következett.

Mindenütt — még a háborúban is — az álom igézetében éltünk; azt sugároztuk tovább, amit az én Balázs Ferencem 1926-ban belém sugárzott. Mert sugárzott ő, amíg élt mint rádiumtöltésű szurokércszemcse. S bármennyire úgy látszik is, hogy „sziszifuszi küzdelme mellett a mézskői ember nem sokat javult“ és „még ma sem tudta befejezni azt a papi lakást“, azt, amit magától Mézskőn, emberekbe, templomba stb, bele sugárzott, az hat, azt onnan kitörölni nem lehet, — csak tovább sugározni. Így sugárzott ő mindnyájunknak, akik közelébe kerültünk.

S hogy mi ezt a belénk sugárzottat sugároztuk tovább, az utánnymozható Keresztúron is, Ürmösön is.

Jóformán be sem költöztünk Keresztúrra, kiküldetést kaptunk Balatonlellére népművelési előadóképző tanfolyamra, 1942. június 29 — július 9-re. Egy napra átszöktem Szárszóra, tudtam, hogy ott folyik az a nevezetes konferencia. Egy „Soli Deo Gloria“-a előadó azt bizonygatta, hogy a népi írók rendes emberek, de van egy nagy hibájuk: nincs hitük! Nem tudtam ellenállni, szót kértem. Meggyőző erővel bizonygattam, hogy ha az országban ma (1942) valakinek hite van, azok éppen a népi írók. Szünetben egyedül álldogáltam — nem ismertem senkit. Hátulról kemény férfikéz nehezedett a vállamra. Cserzett arcú, bajuszos férfival fordultam szembe. Mikor jobbójával kezét rázott s megmondta, hogy ő Veres Péter, balja súlya alatt majd összeroskadtam. „Köszönöm, hogy az országban akadt valaki, aki ezt meg merte mondani“.

Következő előadó Németh László volt. A történelmi igazság lehetőségéről beszélt. Végkövetkeztetése az volt, hogy lehetséges a történelmi tények, helyzetek elfogulatlan, tárgyilagos megítélése. Bocsánatot kértem, de meg kellett kockáztatnom azt a megjegyzést, miszerint én lehetetlennek tartom, hogy bárki annyira fölül tudjon emelkedni önmagán, annyira felejteni tudja érzelmi kötöttségeit, hogy olyan történelmi tényeket, helyzeteket, melyek őt érzelmileg közvetlenül érintik, elfogulatlanul, tárgyilagosan tudjon megítélni. Az előadó záróösszefoglalójában kitért az én megjegyzésemre s állítását odaenyhítette, hogy még ilyen esetben is lehetséges, hogy valaki az igazságnak a „csücskét“ megfogja. Erre én azt mondtam — magamban —, ha lenne ilyen valaki!

Ugyanezen 9 nap alatt történt, hogy két eddig ismeretlen férfi, pénteken felkeresett azzal a kívánsággal, hogy túlnyomóan egyházi férfiak számára vasárnap délután tartsak előadást „Magyar-kereszténység“ címen. A férfiak nevére nem emlékszem, sem a helysége, csak a templomra, hogy kicsi volt, szorongtak benne a férfiak, és a templomnak három ajtaja volt. A helység közel lehetett Lelléhez, mert a két férfi kíséretében gyalog mentünk oda. Az elnöki asztal mellett a két férfi között kaptam helyet. Az egyik bemutatott, a másik bezárta a találkozót. Hozzászó-

lásra, vitára nem volt lehetőség; ellenben érdekes és számomra meglepő a fináléja. Előadásomban két gondolatot fejtettem ki:

Nincs magyar-kereszténység, mert az eredeti tiszta jézusi kereszténység, történelmi alakulása folyamán, sok olyan elemet vett magába, amelyek a magyar lélek valláserkölcsei szükséglete számára idegenek s ahelyett, hogy megnyugtatóknak és segítőnek Isten utáni sóvárgását, inkább akadályozzák, vakmederbe vezetik azt.

Mérhetetlenül növelné népünk valláserkölcsei erejét, ha különböző felekezeti utakon üdvöt kereső tömegeit, a magyar lélekhez illő magyar keresztény úton lehetne Isten elé állítani.

Fogjuk fel a tornyainkon különböző jeleket viselő mai keresztény templomokat úgy, mint egyetlen nagy lelki templomot, mely magába öleli az egész népet. Kezdjük bontani ezt az óriási templomot, vizsgáljunk meg benne minden építőkövet és tegyünk félre mindent, ami idegennek látszik a magyar lélek eredeti valláserkölcsei szükségletének szolgálata szempontjából. Ami anyag megmarad, abból rakjuk meg a magyar-kereszténység templomát.

A középső ajtón jöttünk ki, a másik két ajtón zajongva kitolongók közül két „testvér“ igyekezett elém. A ruházatukról láttam, hogy nem egy felekezethez tartoznak. „Nincs igazad!“... „Nincs igazad!“ kiáltották, mutatoujjukat rázva felém, s abból láttam, hogy állításaimmal szemben egyetértének. Mikor hozzám értek, mindkettőjüknek lefogtam fenyegető kezét, s míg ők ezen egy pillanatra meghökkentek, hirtelen a következő ajánlatot tettem: „Szóval azt mondjátok, hogy nincs igazam? Akkor bizonyára jobb megoldásokat van, mint az enyém... Arra kérlek, üljete le erre a padra, egyeztetek meg, foglaljátok írásba s én látatlanba elfogadom aláírom“.

Nem ültek le. Egyikük elindult délnek, a másik északnak.

SZÉKELYKERESZTÚRON

Keresztúrra, tulajdonképpen, hazajöttünk. A térséget, amelyen a város fekszik, keletről körülöleli a Nagy-Küküllő; medrében futnak össze a térségre nyíló völgyek patakjai; s a völgyek két oldalán sűrű, nem egyszer egymást érő, székely települések: Küküllő-mente, Nyikó-mente, Gagy-mente; délre a folyó tágabb völgyön foly tovább s vasutvonal követi le Segesvár felé, ahol túlnyomóan szász, román lakosú falvak és városok következnek egymás után.

A rendszeresített szombati hetivásárok találkozási alkalmi voltak, a régi időtől kezdve, a völgyekben lakók számára. Itt értékesítették mezőgazdasági termékeik fölöslegét, itt szerezték be ipari termék-szükségletüket, utánpótlást hoztak a hazaiból a középiskolákban tanuló gyermekeiknek, s itt szedték össze azokat a morzsákat, amelyek a kultúra asztaláról lehulltak.

A város kerek számban 5000 lakosú, szintén kerek számban 30 falu 20 000 lakosának volt gazdasági és kultúr-központja.

Volt időszak, amikor a városnak 4 középszintű iskolája volt; 30 falu népének, sőt messzebb fekvő vidéknek is, az a kultúr-kapuja, melyen át nemzedéki fölöslegének javát az ország szolgálatára kibocsáthatja.

Azt a kollégiumot, amelynek szolgálatára 1942-ben Kadácsból be-
rendeltettünk egy és fél évszázaddal azelőtt, néprajzi helyzetéből fakadó
sajátos feladatra követele ki magának a népakarat. Már eredetében
egyike Erdély népi kollégiumainak. Sok emlék él bennünk, hogy ez az
iskola megélte ezt a hivatást. Csak kettőt idézek föl közülük. Marele
Gyurka, Gálffy Zoltí és Schaser Matyi osztálytársaim voltak, bentlakók
és jóbarátok. Már nagy diákok voltunk, mert Matyi kemény kalapot vi-
selt. A vacsora és az esti silencium közti időre (7—8) különös játékok
esztek ki. A megnedvesített törülközőjüket összecsavarták. Egyik közülük
volt a kereső; a másik kettő az akkor nagyon gyéren világosított folyo-
són, sötét helyeken elrejtőzött. Ha a kereső úgy lopakodott a rejtékhely
közelébe, hogy nem vette észre az ott rejtőzködőt, az egy jót húzott tö-
rülközőjével a kereső fejére és iszkolt tovább új rejtékhelyet keresni.

Egyik legjobb rejték volt a csengettyű feljáró lépcsője. Az emléke-
zetes esetben Zoltí volt oda rejtőzve; Matyi volt a kereső. Látja Zoltí,
hogy a lépcsőről eléje bukkan egy colis fej, jót húz egyet rá, hogy a colí
lecsusszant a füléig és „No, bakkszáz, most jót kaptál egyet!” kiáltással
rohan hátra a folyosón. A colis fej éppen az igazgatóé volt, aki éppen
azt jött ellenőrizni, hogy a bentlakók a „bűnözésnek ebben az órájában“
(így nevezte későbbi igazgatónk az este 7—8-at) nem csinálnak-e valami
hitványságot. Íme a barátság, amely nem ismer sem osztály, sem nemze-
tiségi, sem felekezeti korlátokat.

A másik emlék 1913-ban eshetett. Negyedikesek voltunk. A hatodik-
ban volt egy Iacob Mihály nevű tanuló (akkor még csak hatosztályos volt
az iskola). Ez a Mihály minden tekintetben eminens volt az osztályban.
Még nem voltam diák, amikor az apja Nagyfelekről (a hegyen át 6—7 km)
a kollégiumba behozta. A tarisznyába aligha hozott neki pár napi enni-
valót. Onnan emlékszem ilyen jól reá, mert többször ebédelt nálunk s a
puliszkának azt mondta, hogy „mamaliga“. Bekapott más szomszédhoz is
s örömet segített ezt, azt. Így végezte el az első osztályt, s annyira meg-
tanult magyarul, hogy másodiktól egész végig ösztöndíjas, később juta-
lom és jellemdíjasként tanult. Hagyományos szokás volt — ez is igazolja
az iskola népi szellemét — hogy március 15-én a VI. osztály titkos sza-
vazattal dönt arról, hogy melyikük szavalja a Nemzeti Dalt. Az eredmény
egyhangú volt: Iacob Mihály.

Mihálynak akkor már szép galamszürke ruhája volt. Felejthetle-
nül él lelkemben a kép, amint kiugrott a színfal mögül s elszavalta Petőfi
gyűjtő szózatát.

Az iskola nemsokára 8 osztályos főgimnáziummá épült ki s érettsé-
gizett nemzedékeket bocsátott ki szárnyai alól.

Lezajlott a világháború, romokban hagyta a világ gazdasági helyze-
tét. Az iskola válságba jutott, úgy volt, hogy le kell építeni a felső tago-
zatot.

A fenntartó hatóság merész lépésre határozta el magát. Összehívta ta-
nácskozáásra azokat, akik falai között tanultak. A kitűzött napra zsúfolá-
sig megtelt az új iskola udvara. Buzdító szónoklatokban nem volt hiány.
Mindenki érezte, hogy itt, most a gyermek hűségével és hálájával a
zsebbe kellene nyúlni, de még nem akadt, aki megnyissa az áldozatho-
zatal zsilipjeit.

Egyik beszéd-szünetben a tömött sorokban megmozdult valaki és
feltőrekedett az elnöki emelvényre. A beállott csendben megindult han-
gon így szólt:

„Jacob Mihály vagyok, a bukaresti egyetem tanára. Ennek az iskolának köszönhetem azt, amit idáig elértem.“ Elővette a pénztárcáját és az asztalra tett 1 000 lejt s csak ennyit mondott: „Kérem, kövessék a példamát!“... S szerényen, ahogy jött, visszafurakodott a tömegbe oda, ahonnan feljött. Ott voltam én is... könnyeztem én is... Felzúgó tapsot kapott Jacob Mihály most is, és az iskola 8 osztállyal működött végig, mert a vendiákok fiainak-leányainak és unokáinak szüksége volt rá.

Azt hiszem nem leszek szerénytelen, ha azt mondom, hogy ez a város és ez az iskola várt reánk. Ha nem igényelt volna, nem esett volna reánk az Egyházi Főtanács választása.

S mi hoztunk is valamit. S az nem lehetett más, mint amit Kadácsban 15 évig sugároztunk. Nemsokára boldogan föl is fedeztük azt, hogy az álmrész, amit annak idején Balázs Fernctől kaptunk, ráépítette magát arra a szellemi-jellemi fundamentumra, amelyet Keresztúr és a kollégium lerakott bennünk amíg gyermekei voltunk. Itt láttam meg, abban az esztendőben, amíg bolondul ellenálltam Amerika hívásának azt is, hogy gyermeket nevelni, lényegében annyi, mint vadoncba rózsát oltani, vagy a csirkét a tojásból előhívni és fölnevelni.

Es a város igényével nemsokára jelentkezett is.

Szüleimnél laktunk s egy délután a kertben ástam. Meglepetésszerűen 2 vagy 3 férfiből álló küldöttség köszöntött reám. Nem is engedték, hogy előjőjsek velük a szobánkba, hanem ott helyben közölték azon megbízatásukat, hogy vállaljam el a város kultúr-életének irányítását. Meghatódtam, mint a gyermek, akit anyja arra kér, amit szeretne csinálni. Munkatársban, segítségben nem volt hiány, hiszen hazajöttünk, kortársaink, barátaink, ismerőseink közé. Értelmiségiek, földművesek, iparosok, férfiak, nők, később, mikor vállalkozásaink kezdtek szervezett formát ölteni, ifjúság is lelkesen jött segítségünkre. Olyan komoly, lelkes csoport került össze, minden formális választás vagy más hókusz-pókusz nélkül, akikkel öröm volt tervezni, szervezni, stratégiát megbeszélni, taktikát végrehajtani, csak éppen szellem kellett, ami vállalkozásainkat áthassa és közös cél felé irányítsa. Nem írtunk alapszabályt, sem fegyelmi kódexet. Ötleteket kértünk, terveztünk és dolgoztunk.

Tevékenységünkéből három vállalkozás emelkedett ki: a vegyeskar, előadássorozatok a kaszinóban és a színjátszás.

Keresztúron mindig folyt bizonyos fokú zenei élet. Addig is, amíg az iskolának nem voltak zenetanárai, voltak, akik különböző hangszereken, kisvárosi igényeket kielégítően vagy azon felüli magasabb szinten, mint szólisták játszottak, az igénylőknek zeneórákat adtak. Ha akadt közöttük vállalkozóbb szellemű, filharmonikus vagy fúvós zenekarba szedte össze a zeneértőket, hosszabb-rövidebb időre. Ha zeneértő tanár került a kollégiumba és vállalkozott rá, ifjúsági vegyeskarta hozott össze a tanulókból. Elsőnek a tanítóképző kapott zenetanárt. Elsős vagy második diák lehettem. 120 tagú diákkarta hozott össze a két iskolából. Felejthetetlen élmény volt, a legkisebbek között a szopránban a közönség szíve felé szárnyra kelteni Eötvös „Búcsú“-ját.

A városnak 1942-ben nem volt zenetanárja. Alighogy megpezdült a kultúrélet, a volt dalárda énekszomjas öreg tagjai fölvetették a „dallárdázás“ gondolatát, fiatalabb lelkesedők akadtak a tanügyiek —különösen a nők — körében is jócskán. Mi is dalárdisták voltunk mindig, ahol volt rá alkalom. Amatőr szinten, Kadácsból, volt is gyakorlatunk a szervezésben, betanításban a falusi igényeket kielégítően, még a vezetésben is,

Bele kellett mennünk a vállalkozásba már csak azért is, mert olyannak látszott, amelyben össze lehet fogni és más téren is használni az embereket. Vállalkoztam a betanításra. Könnyen ment, mert bőven volt közöttük zeneértő. A végén a vezetésre is vállalkoznom kellett, mert nem volt jobb. Mihelyt a kollégium zenetanárt kapott, azonnal átvette a vezetést.

Igazuk volt azoknak, akik a vegyeskart keretnek fogták fel, mert belőle nőtt ki a színjátzás.

A vegyeskar műsorán főleg népi dalegyvelegek szerepeltek Kodály és tanítványai (Ádám Jenő) feldolgozásában.

Szerettünk társadalmi problémás darabokat színrevinni. Tamási Áron játékaival mi ismertettük meg Keresztúrt.

A vegyeskar tarkaestjei óriási közönség-sikereket hoztak.

A legkomolyabb célú volt vállalkozásaink között a kaszinói élet felülemelése a kisvárosi poharazgató-feketéztető-kvaterkázó szintről.

A kérdések, amelyekkel az előadás-sorozatok foglalkoztak korszerűek voltak, forró volt tőlük a levegő. A városban akkor helyőrség állomásozott. Parancsnoka (ezredes) ott ült a hallgatóság között, még inkább az előadói asztal közelében. Nem ijedtünk meg, ha a kardjára ütött, mikor az előadó a földreformot érintette s közbeszolt: „Tessék vigyázni kérem, mert ez már súrolja a kommunizmust!” Vigyáztunk, az előadó tovább olvasta és befejezte előadását; a soros vigyázó bejelentette, hogy következő szerdán mi lesz az előadás tárgya és ki lesz az előadó.

Az iskolában korszerű tartalommal frissítettük fel a nevelés ősi szellemét. S ha azt nevezzük demokráciának, ami népi erőből, népi erőre épül, akkor nyugodtan megállapíthatom, hogy az, amire törekedtünk, a legtisztább demokrácia volt.

Annak a mozgalomnak, amely ezen a téren a legjelentősebbé nőtte ki magát, az ötlete a város kultúréletét irányító csoportban merült föl. Kezdetben neve sem volt csak célja; később, mikor jelentős eredményei kezdtek nyilvánvalókká lenni, hivatalos hangzású elnevezést kellett magára vennie: „falusi tehetségmentés“.

Az elindítóknak két alapfeltétel felől kellett döntenük: (1) az anyagi alap biztosítása, (2) a gyermekanyag kiválogatása. Nem ütöttük meg a hírverés dobjait, nem tettünk közzé buzdító cikkeket. Az anyagi fedezet biztosítására, szívről-szívre szállva, élő-tökét gyűjtöttünk, a tehetségválogatásra korszerű teszt-anyagot és módszert utasítást szereztünk be s arra fiatal tanárainkat kiképeztük. Csodáltuk azokat az egyszerűnek látszó grafikonokat, amelyek a próbaeredmények alapján kialakultak, és az összegyűjtött gyermekekben rejlő szellemi-jellemi képességeket kellett megsejtessek velünk. Voltak, akik kételkedve szemlélték ezeket a kigyózó grafikonokat. Későbbi tapasztalatok igazolták, hogy azoknak volt igazuk, akik bíztak bennük. Sőt, maguk a „delikvensek“, akiknek, most 35 év múlva, kezükbe adhattuk a róluk akkor készült grafikonokat, mosolyogva ismerték el, hogy akkor csakugyan alapján ilyenekként nyilatkozhattak meg.

Ezen az alapon és ebben a szellemben az egyik iskolai évre (1942) olyan első osztály verbuválódott össze, hogy az 53 gyermek között csak egyetlenegy volt „nadrágos“, s az is helybeli. Az édesanyja gyakran keresett fel azzal a panasszal, hogy Béluska szinte naponta úgy jön haza az iskolából, hogy kék lüszter kabátja meszes. Béluska kicsit felvágós volt; hívalkodott a töltőtollával, vagy feltűnést keltett, mikor zsirpápból kicsomagolta a tízóráira hozott szendvicset. Ezeket csak addig néz-

ték szóltanul és tétlenül, míg rá nem jöttek, hogy itt nem a ruha teszi az embert, hanem az, ami a bátyámtól reámszállott bárányszabta condraujjas alatt rejlik.

Bennem külön személyemre szóló gyönyörűséggel fűszerezetten emlékként él két tapasztalat. Nekem jutott a szerencse, hogy osztályfőnökük legyek s tanítsam nekik a magyar nyelvet. Nehezen tudtam leplezni meghatottságomat, mert feleleteikben hol a Nyárad-mente, hol az Olt-mente, hol Keresztúr környéke észjárása és nyelvjárása szólalt meg a maga eredeti tisztaságában.

A bentlakás közvetlen közelében laktunk. A kora reggeli órákban, iskolábemenés előtt kertünkben dolgoztunk. Hat óraker. az ébresztő csengőszóra megmozdult a „madárfiú“ sereg; a nyitott ablakon lehalaltszott hozzánk, hogy a zsbongásukban, most a tanóra fegyelmétől szabadon, milyen kedves reggeli „csirikolással“ olvadtak össze hazulról hozott dialektusaik.

Ugy megelevenedtek diákkori emlékeink, mintha meg akarták volna mutatni, hogy mit kell „modernizálnunk“ a bentlakásban. Láttuk szeptemberben valahonnan az istenháta mögül behozott gyermeket, aki mikor a szülők szekere eltűnt a kanyarban, neki bújtak a boltívek alatt a hideg köoszlopnak és keservesen sírtak. Talán a falujukból soha ki sem jártak s most itt maradtak ebben az irdatlan, rideg, nagy kóházban egyedül. Egyik Nyárad-mentinek a szülei hozzánk szálltak be a szekérrel. Mikor az anyja búcsúzott tőle s hagyatkozott neki: „Káraj, fiam, tanolj!“ ... Károly összeszorult torkán alig tudta kimondani: „Tanolok, idesanyám“, máris eltörött a méces.

Eszünkbe jutott olyan eset, hogy a gyermek úgy jött el hazulról, hogy nem tudta, az embernek mit kell csinálnia, ha tányérja mellől elfogy a puliszka; hiszen otthon az édesanyjától nem kellett soha kérni; meg ei se fogyott, már szelte a következő darabot. Juli néni, a kosztadó asszony (akkor még nem volt konviktus) látja, hogy a gyermek nem eszik, csak belebúj a tányérba. „Miért nem eszel, fiam?“ A gyermek még jobban belebúj a tányérba, amíg kinyögte: „Bá, valaki egy kicsi pujáskát adna!“

Arra is visszaemlékeztünk, hogy a fikát valamelyik huncut nagyobacska beküldte a patakparton lakó csizmadiához, hogy „menj bé ide a csizmadiáni s kérdezd meg: Partifecske bácsi, hány óra?“ A bácsi hozzávágta a kaptafát s a gyermek bögvé iszkolt a pailó felé, ahol a jófélék várták s kikacagták.

És gyűltek tapasztalataink egyeztetendő „felügyelőtanár“ évünkben is (1924—25 isk. év), hogy a hospes urat 6 órai csengetés után 10 perccel az ágyban találtuk, mert a soros fika még a hospes úr cipőjét nem vikszolta ki... S némely felsősök csillagot rugattak a már elaludt fikával, azon indoklással, hogy velük is rugattak, mikor elsősök voltak.

Már tudtuk, hogy mit kell tennünk: családdá kell átépítenünk a bentlakást, amennyire lehet, testvériessé kell tennünk a szellemet, ami más szóval megint csak azt jelenti, hogy fel kell bontanunk a bentlakásban az „osztály-tagozódást“, illetve demokratizálnunk kell az életet. Munkatárs itt is volt: jól képzett fiatal tanárok.

Kidolgoztuk a stratégiát. Szorgalmasabb felsősök előtt elhúztuk a mézes madzagot: mennyivel könnyebben tudnátok tanulni, ha külön szobában laktátok... nem kellene átjárnotok a harmadik-negyedik szobába, ha a leckében megakadtok...

Karácsonyi szünet utánra elkészítettük az új elhelyezési tervet, s mikor bejöttek, végrehajtottuk a reformot: az osztálytársak egy szobába kerültek. Az elsősök kapták a folyosón a leghátsó szobát, csak egyik oldalon voltak szomszédaik a II-osok.

Hátunk mögött, talán, lehettek zsörtölődések, hiszen az eddigi „hospes uráknak“ is cipőt kellett takarítaniok, mosdó vizet fel-, szennyvizet lehordaniok, s fordultak elő az új rendet kijátszani próbáló törekvések is, de az átállás aránylag simán megtörtént és nevelési-rendtartási-egyelemezési előnyei fokozatosan kitűntek. Nagy mulatság volt, amikor a szobaszámokat tábláskákkal fedtük le, melyekre a lakók által választott, megvitatott és elfogadott név volt írva. Az ötlet úgy született, hogy egyik szobát a többinél mindig csinosabbnak találtuk. Az ágyak katonásan, egyformára voltak megvetve, a kopott asztal kék papírral le volt borítva, az ágyak fölé a falra képek voltak aggatva s valahonnan még virágot is kerítettek az ablakba. Arról volt szó, hogy azzal tüntetjük ki őket, hogy az ajtóra valamelyik jól rajzoló tábláskát készít ezzel a felírással: A legszebb szoba... Közben kifejezőbbnek találtuk a „Széplak“ nevet s nem az ajtóra szögeztük, hanem elfőtük vele a régi számot. Erre megindult az ötletáradat. Viták zajlottak a lakók között. Minden szoba nevet akart magának. Igyekeztünk azt a nevet diadalra vinni, amelyik ötletes volt és jellemző a szobára, illetve a benne lakókra. (Vár-lak, Fészek, Sakk-Matt, Ady-lak, Alma-ászok, Álom-vár stb.)

Talán utolsó évünkben történt, hogy iskolai év kezdésre néhány VIII-os előre bejött. Elkészítettük az elhelyezési tervet, ők fogadták és átvették a szülőktől az elsősöket s bevezették őket a bentlakás rendjébe. Ez volt vállalkozásunk csúcsa.

Most, hogy itt Keresztúron, az iskola kapujával szemben lakva 80 éves fejjel, amint leírom ezeket, úgy látom, hogy amit itt három és fél évtizeddel ezelőtt, öt év alatt véghezvittünk: merészség volt. De akkor minden olyan magától jött, természetesen, előre papírra tett terv nélkül. Itt is minden abból következett, hogy valamikor Balázs Ferenc ál-mából részt adott, s mi lelkünk megnyitott ablakán úgy néztünk Keresztúrra s az iskolára is, mint Kadácsra másfél évtizedig. S akadtak, akiket a belőlünk továbbsugárzó álomrész, munkatársként, mellénk állított.

Merészség volt, mondom, mert vállalkozásaink azokba ütköztek, akik minket is neveltek: öreg tanárainkba. Amit a városban műveltünk, azon csak dohogtak. A vegyeskar esteiken néha még részt vettek, de a kaszinói előadássorozatokról teljesen távol tartották magukat.

Az iskolában azonban közvetlenül szembekerültünk egymással. Elkerülhetetlen volt az összeütközés. Azt a szellemet, amelyet mi tanórákon is s a bentlakásban is — általában az ifjúsággal való viszonyunkat — szabadosságnak minősítették, amely veszélyezteti a tanár katedrális tekintélyét. Ez érthető volt, hiszen nemcsak a városban és a vidéken, hanem ország-világ előtt ők voltak a kollégium tisztelettel övezett élő szimbólumai. Mi tisztelettel állottunk velük szemben végig és ma is azzal őrizzük magunkban emléküket. Gyűléseken soha indulatosan nem szólunk, de részükről akadt olyan, aki szidalommal rontott reánk. Számbeli fölényünk tudatában (természetesen csak magunk között) „vaskalaposágnak“ minősítettük és tudomásul vettük csökönő álláspontjukat.

Igazuk volt „öregjeinknek“. A „vaskalap“ alól nézve, amit mi csináltunk, az „szabadosság“ volt. Mert bizony kinyitottuk mi az osztálytermek ablakait, s ha valamely tanuló, tanítás közben valami mellék kérdést

vetett fel, könnyen mellékútra tértünk a tárgytól. Ilyesmi az én óráimon is gyakran megtörtént. Az élet zajlott az iskola falain kívül is akkor. S felsőbb osztályokban néha olyan kérdést vetettek elélem, hogy elfoglalkoztunk vele — felejtve a soron levő anyagot — egészen csengetésig, sőt azon túl is.

A bentlakásban pedig fejtetejére állítottuk a tekintélyalapú „társadalmi rétegeződést“, a gyermekeket: a fikát kiemeltük a hospes úr: „a király“ szolgálatából.

Bizony jó hasznát vettük itt a Kadács-i iskolában tanult stratégiának és taktikájának. Segített úgy intézni a dolgokat, hogy a kápcszta (a tekintély) épen maradjon s a kecske (nevelési elveink) mégis jól lakják. Íme egy jellemző eset:

A tanulók mozilátogatásában ez az elv vezetett: bizonyos filmeket meg kell nézni, másokat meg lehet nézni, másokra nem érdemes pénzt költeni. Valaki közülünk, első esti előadásában, a filmet megnézte s véleményéhez igazodott a másnap délutáni filmnézés. A VIII. osztály főnöke (öreg tanár) rosszalta a tanulók mozijárását, s azon az alapon, hogy az ő osztálya érettségire készül, kiharcolta a mozijárási tilalmat.

Olyan film került műsorra, melyet mindenkinék meg kell nézni. Népes küldöttségünk panaszra jött az igazgatói irodába (utolsó két isk. évben az voltam). Cinkosságot kellett vállalnom velük: „Menjetek, az osztályfőnök úrtól kérjeteek engedélyt!“

A zárójelenet:

A küldöttség már visszatódult az irodába és áll az ajtó közelében. A tanári szobából nyíló ajtón belép az osztályfőnök. Tisztelettel, fölállva fogadom. Javasolja, hogy ez alkalommal tegyek kivételt. Én készséggel beleegyeztem. A küldöttség — a háta mögül — együttérzéssel reám mosolyog és kihátrál az ajtón.

Keresztúri lakózásunk záróemlékeként azt idézem, hogy 1947-ben üzenetet kaptunk Bukarestből Gusti professzortól, miszerint szeretné megismerni falusi tehetségmentési módszerünket, mert jó eredményeink híre hozzá is eljutott. Egyik fiatal tanármunkatársunk, aki már akkor tökéletesen beszélt a román nyelvet, leutazott hozzá tapasztalatcserére.

Ugyanez évben, még egyszer, elhagytuk Keresztúrt és az iskolát.

Mikor az iskolánál a helyzetem kezdett bizonytalanná lenni, egyik osztálytársam személyében jelentkezett a „sors“, aki 1898 hajnalán a Fiastyúkot születésem pillanata fölé a derengő égen megállította. Barátom középeurópai hírű ipari vállalatnak volt akkoriban az igazgatója. Beszélgetés közben, szoba kerülvén az én ingadozó helyzetem, azt az ötletet vetette fel, hogy vállaljam el az ő vállalata éppen szervezés alatt lévő önellátó kertészetének és háromfitelepének a vezetését.

Fölnéztem az égre... a toronyban éppen delet harangoztak.

Családom azt mondta: lássam mit csinálók! Édesanyám sírt, könnvörgött... hiszen nem Amerikáról van szó — mondtam, de messze van. Hiszen itt van az országban — érveltem erőtlenül; térképen lemértem a távolságot: 250 km... anyai szívnek nagy távolság, s ők mind a négyen itt élnek Keresztúron.

Olyan kecsgetető volt az Áron ajánlata, s minden velem-született vonzalmam vissza akarta fordítani 1920-ban elcsavarodott sorsomat eredeti irányban. Küzdenem kellett önmagammal önmagam ellen megint. Három család nézett reám döntést várva.

November elején járunk. Szedtem össze az irodában a hivatal átadásához szükséges dolgokat, amikor sarkig kivágódott az ajtó és paran-

csoló hangján rendelkezni akart felettem egyházunk akkori püspöke. Bocsnátot kértem, de ellenálltam... lennebb engedte a hangját; sajnálkoztam... könyörgött... megadtam magam...

Így kerültünk 1947 decemberében Ürmösre.

Így történt, és milyen jó, hogy így történt. 27 év alatt mennyi új tapasztalattal gazdagodtunk!

Jakab Dénes

ADATOK A HOMORÓDÚJFALVI ISKOLA TÖRTÉNETÉBŐL

1. A KLASSZIS

Az első írott dokumentum 1744-ből származik. A kurátori számadás könyvében ez a bejegyzés áll: „Sárosi György cantor aa-tól Alamisna pénz, melyet congerál Fejér vármegyében s Háromszéken Flor. Hung. 9 dr. 48—magának is adtunk harmadrészt Flor. Hung. 4 dr. 48“. Eszerint 1744-ben már van iskola a faluban.

Részletesebb értesülést a Lázár István püspök által tartott vizitáció jegyzőkönyvéből nyerünk. 1789 április 7-én tartotta vizsgálatát Bodor János aktuáriussal Homoródújfalun, amikor részletes és pontos leltárt készítettek az egyházközség ingó és ingatlan vagyonáról. A jegyzőkönyv 3. pontja alatt találjuk a mesteri ház és iskola következő leírását:

„Más fundus, vagy Harmadik sub nro. popularis conscriptionis 53 in Vicinitatibus dél felől Mltgs. Homoródszentmártoni Ugron Pál Úr colonussa Soós Lőrincz jószágá. Napkeletre az Homoród vízfolyása. Északra, napnyugatra felszegnek takarodó és járó úttja. Ezen fundust az épületek szintén egészen befogták, éppen az ablak alatt, ajtó és csűr előtt kevés kertbéli kerítést tartotta és tartja a cantor: bemenő deszka kapu rajta, mellette ismétlen egy kis nyitogató ajtó, vagy deszkából való kaputska, ezt immár az ecclesia tsinállja. Mely funduson vagyon cserefa bornákból épített ház, mellette lévő kitsiny kamarájával, szabad ereszével, *elegyes fákból épült klasszisával*, supos fedél alatt, mindezek egy végtébe azon fedél alatt egy kis csűr és sertés pajták. A szabad ereszből házban bényiló, fejéren bérlett vas sarkon járó fa kilintsen ajtó, tüzelő kemente benne veres kályhákból valóságosan rakott két üveg ablakotkák világosítják, pincze vagy kamara ajtaja sima deszka, fa sarkokkal, fa zárral járó, a klasszissé pedig bérlett, vas sarkokon fa záró ajtó, tüzelő kemenczéje, kas, szilva fa három vagy négy bokor az ablak alatt“ (Jegyzőkönyv, 435 l.).

Ez alkalommal a püspök az iskolát felülvizsgálta és az abban „találtatott fiúgyermekes esztendejekhez képest, a tanításbeli idejekhez képest ditséreteseknek találtattak“.

A lakásra nézve Lázár István szigorúan megparancsolja: „Aztot is, hogy a kántorság háza a szomszéd víz ellen oltalmaztassék, a végre determinálta a vizitáció, hogy az eklésia minden haladék nélkül csapó gátacsát a Homoródnak ebbéli fundus mellett való helyére, nem csak a fundus mellett, hanem fennebb is, melynek által a víz ereje elvettesék ezen fundusról, elég sietős járása lévén itt a víznek és ez másoknak crediciumát telyesíthetvén“.

1792-ben 130 gyermek van a faluban. A lélekszám 239. Feltehetőleg a feltüntetett gyermekek mind nem iskolakötelesek. Az esperesi vizsgálószerk gyakran feljegyzi, hogy a gyermekek nem járnak rendszeren iskolába.

1792-ben leírt kántori lakáson kisebb javítást végeznek, de a püspöki meghagyás teljesítéséről említés nincs. 1793-ban az ablakokat javítják; 1794-ben „Homoródkarácsonyfalvi ifj. Dimény József adott az új tanuló ház építésére 1 Flor. den. 26“ adományt. A feljegyzésből a továbbiakban az is kitűnik, hogy 1794-ben újjáépítették a tanuló házat: „Egy kús szép, köből ex fundamento tanuló ház, sindellyel fedve, két üveg ablakkal... Pap Imre Ferenc és kurátor Benedek József, egyházfiak Ambrus Gergely és Albert István, Szt. eklésia jeles szorgalmatoságuk által építették, melyre tett pénzbeli költség a következők... melynek in concreto summája H. Flor. 31, Dr. 1“.

Az utolsó símitásokat „az oskola házban ha mi reparációk kívánatnak, úgy mint asztal, tüzelökemencének, padoknak megigazítása, háznak megtapasztása a gyermekes atyákat és anyákat illeti, azok reparálják“.

A következő évben a klasszis ajtó javítási költsége szerepel a pénztári számadásban. 1796-ban 4 Frt. 84 drt. költenek az iskolára. 1809-ben a lakáson javítanak, hogy az új mester, Almási András, kényelmesebben lakhasson ott. 1813-ban a mester sütőjére deszka fedelet tesznek a régi fedél helyett. A ház mégsem áll sokáig, mert 1818-ban azt parancsolja az esperesi vizsgálószerk, hogy „a mesteri ház jó móddal a kinézett helyre ex fundamento, újólag építessék, a mostani tűztől félthető állásából különbözőleg“. Ez azonban még 1820-ban sem történik meg. 1822-ből olvassuk az esperesi vizsgálószerki jegyzőkönyvben, hogy a kántori házra 18 Frt. és 44 drt. költenek deszkára; 1823-ban az építés befejeződik.

1827. szeptember 7-én „Körmöczi János püspök és Sebe János esperes, Kénosi György felügyelő gondnok, actuárius marosszerki esperes Kozma Gergely“ a kántori ház állandóbbá tétele érdekében elrendelik, hogy a vízmosás ellen a kurátor és egyházfiak, a ház mögött egy fél ölnyi távolságra egy rend fűzfa cöveket veressenek, a szekerek járásának megakadályozására. 1829-ben a klasszis ablakait javítják meg, 1840-ben pedig a padlását. 1855-ben új kerítést állítanak a telek körül. 1857-ben olvassuk a feljegyzésekben, hogy: „A mesteri házzal egy fedél alatt létezett régi tanuló ház eladatott, s helyébe egy új, a régivel kapcsolatba jövő mesteri ház építették, mely hasonlólag új fedél alá veendő tanító háznak fordítottassék“ — rendel el az esperesi vizitáció. A most felépített mesteri ház 310 Frt.-ba kerül. 1858-ban a fent elrendelt föld is megtörténik s a régi mesteri házból tanuló ház lesz. 1868-ban a többi parokiális épületekkel együtt tűz elleni biztosítást kötnek az iskola épületére is.

1870-ben megjegyzik, hogy javítás miatt az iskola csak november 1-én „áll be“. Ebben az évben Turóczy József járási dulló* nem engedi meg továbbra, hogy szalmával fődjék az épületeket. A tűzkár elkerülése érdekében elhatározza az egyházközség az összes épületek cseréppel való újrafödését.

1872-ben a tanfelügyelő nem találja megfelelőnek az iskola épületét és elrendeli a falubírónak, hogy az osztálytermet padoltassa le deszkával. Szükséges lenne új iskolát építeni, de sem hely, sem pénz nem áll rendelkezésükre. A közoktatásügyi minisztériumtól próbálnak segílyt szerezni.

1876-ban iskolaszéki elnököt választanak, kinek feladata az épület karbantartása és a pontos iskolalátogatás biztosítása.

1883. szeptember 26-án tartott gyűlésen elhatározzák, hogy az „iskola adassék át a községnek, nem lévén az eklézsiának elég ereje azt úgy fenntartani, amint a törvény kívánja, sem pedig a tanítónak fizetését bészolgáltatni“. Az egyházközségi közgyűlés ezen határozatáról értesítik az esperest és az Egyházi Képviselő Tanácsot, kérve a határozat jóváhagyását. Ennek megtörténte után az iskola 1883-ban községi tulajdonba megy át, ami később az 1930-as években nagy nehézségek okozója lesz.

1891-ben a tanítói lakással gyűlt meg az eklézsia baja. A szolgabíró-ság utasítja az egyházközséget, hogy a tanítói lakást újra kell építeni, mivel nem felel meg a kor követelményeinek. Az utasítás megvalósítása érdekében Benedek József megyebíró az egyházközség képviselő-tében szerződést köt Szász Mihály alsórákosi vállalkozóval. A szerződés értelmében az építési anyagot az egyházközség biztosítja. A vállalkozó köteles fából egy 7 öl hosszú és 3 öl szélességű házat építeni, mégpedig úgy, hogy a víz felőli fal alatt kőfal legyen. Az első szobában három ablak s egy ajtó, a középsőben két ablak s egy ajtó, a konyhában két ajtó s egy ablak legyen építve. Két téglából rakott kémény felépítése is a vállalkozó kötelessége. A falak farkasfogban vágódjanak, a fedélzet cserépből legyen. A munkadíj 185 Ft. A költségekhez az Udvarhelyi Takarékpénztárból 300 Ft. kölcsönt vesznek fel. Augusztus elején a gondnok örömmel jelenti, hogy az egyházi főhatóság erre a célra az egyházközségnek 50 Ft. segílyt adott. A költségeket az eklézsia a magtári jövedelemből pótolja. Ebben az évben az építkezés be is fejeződik. Az esperesi vizsgálószéki jegyzőkönyv ezt a tényt így örökíti meg: „A már tarthatatlanná vált mesteri ház egy kő alapra, fa derékka, cserép fedél alá, három szoba és egy kamarából álló ügyes mesteri házat épített az eklézsia“. A mesteri ház építésére Deák Mózes akkori tanító 105 Ft.-t adományozott. Az adósság törlesztésére a következő években is 50—60 Ft.-t ad. A nevezett tanító ugyanis elhatározta, hogy a 300 Ft.-on felüli fizetését az adósság törlesztésére, majd azután „mesteri“ kepeváltság címen tovább is folyósítja. Ebből létesült az „id. Deák Mózes alap“, melynek összege 1919 december 31-én 489,42 lei volt.

Mindannak ellenére, hogy az iskola községi tulajdon lett, az esperesi vizitáció a vizsgálat második napján mindig meglátogatja az iskolát is. Erről a látogatásról 1900-ban a következő feljegyzést olvashatjuk a jegyzőkönyvben: „Rendes iskolázás a községi iskolában, a változott viszo-

* A régi székely székekben a szolgabíró hatóságával felruházott tisztviselő.

nyoknak megfelelően újodást mutat, amennyiben új tanító és énekvezér ifj. Deák Mózes afia képzettségének és kötelességtudásának új lelkesedéssel adja tanújelét“.

Az egyházi főhatóság 1919-ben 463. sz. határozatával elrendeli a felekezeti iskola felállítását, és ezzel kapcsolatos kiadások fedezésére 3 000 kr. segélyt helyez kilátásba. Épülethiány miatt, valamint abból kifolyólag, hogy a körüli tanítóóság csaknem mind állami szolgálatra jelentkezik, kényes helyzetükben egyelőre képtelenek a felekezeti iskolát fenntartani, annak igényéről azonban teljesen le nem mondanak.

1925-ben megjelenik a magánoktatásról szóló törvény, amely amint a jegyzőkönyv írja „évszázados iskoláinknak halálos ítélete“.

1925-ben állami alapból új iskola épült. A tanító is ebben az épületben lakhatik. A régi kántori lakást az egyházközség bérbe adja a tejszövetkezetnek. 1926-ban megjavítják, s még ma is áll az épület.

2. ÉNEKVEZÉR-TANÍTÓK

I. *Sárosi György* (1774—1789) az első énekvezér-tanító, akiről a kuratori számadáskönyvben említés történik. 1789-ben már nem ő az egyházközség kántora. Az egyházközségi iratokban nem találunk nevezett afiáról más adatot.

II. *Karátsonfalvi József* (1789—1795) nevét a Lázár István püspöki vizitációs jegyzőkönyvében találjuk: „délután 4 órakor az isteni tiszteleten, mely megyen véghez, tsak könyörgéssel prédikálván ebben tiszteletes Szombatfalvi Miklós a Homoródszentpál-i fungens parokus ő kegyelme és kántorkodván az Eclesia fungens cantora Karátsonfalvi József“. A canonica censura alkalmával a hívektől és a püspöktől dicséretet nyert. Valószínű, hogy 1795-ig ő volt itt, mivel a képét közben megjavították a hívek.

III. *Vári, alias Máté Zsigmond* (1795—1808) — 1795-ben szerepel először a neve az esperesi vizsgálószéki jegyzőkönyvben. 1798-ban Finta József esperes és Murvai János aktuárius semmi panaszt nem talál ellene, sem 1800-ban. Ellenben 1805-ben a hívek panaszt adnak be felesége ellen; 1806-ban a kántor ellen is instancia adatik be. 1807-ben a panaszok megismételtetnek a következők szerint: „Primo, hogy igen gyenge kántor lévén, csak egy éneknek se tudja jó móddal nótáját, az emberek énekelni utána nem tudnak, a tanuló gyermekek sem tudják az éneket megtanulni tőle. . . de secundo igen terhes háza lévén, kénytelenítetik gyakran kereskedésre kimenni s hivatalát elmulasztani. Tertio felesége botránkoztató élete. . .“

A panaszok ellen a kántor így menti magát: „Nótájának gyengeségét nem tagadja s hogy benne Naturar defectus légyen azt állítja, de a mellett erősíti, hogy az énekek nótáját jól tudja. . . A másodikra megvallja, hogy kénytelen volt szekereskedni, mivel éhen nem halhatott, de az iskolában való tanításnak idején helyt állott, azt állítja.“ Feiességét is mentené, de a panaszok kiújulnak, s neki 1808-ban el kell hagynia az egyházközséget.

IV. *Almási András* (1808—1814).

V. *Nyiredi János* (1814—1816). 1816-ban az esperesi vizitáció nem találja itthon, mert hír nélkül Marosszékre ment. Ellene is panaszok vannak; a következő vizitáción sincs jelen, így azok letárgyalására nem kerülhet sor.

VI. *Molnos József* (1817—1823) az iskolai tanítást komolyan vette, akik nem jártak iskolába, azokat a polgári hatóságnak adja át. Az esperesi vizsgálószerk 1822-ben az énektanítást nem találja kielégítőnek, s hibájául rója fel, hogy „aritmetikát“ nem tanít.

VII. *Marosi Zsigmond* (1823—1828) a kolozsvári fótanodából hozzák ide.

VIII. *Almási András* (1828—1840) másodszer van itt. 1838 után új énekeskönyvből tanítja az egyházi éneket. Családi adataiból annyit tudunk, hogy 1811 június 16-án házasodott, felesége Balácsi Juliánna. 12 évet szolgált kétszeri ittléte alatt; 1840-ben halt meg. Itt temették el; árváit az egyházközség segélyben részesítette.

IX. *Lófi Elek* (1840—1848) 1840. november 19-én jött Homoródújfaluba. Az ő idejében építik az orgonát, melyhez ő is hozzájárult.

X. *Kovács István* (1849—1856) Aranyosrákosi Székely Sándor püspök, Gyöngyösi István a püspöki szék jegyzője által, 1851-ben Kovács István fizetésének javítását rendeli el. Ajánlja, hogy több földet adjanak a kántornak. Mindennek ellenére Kovács István nem kíván itt maradni. Az esperes javaslatára. Imre István kálnoki mesterrel cserélnek helyet 1856-ban. Feleségét Szentpáli Juliánnának hívták; 1850-ben volt egy leánya is, akit ugyancsak Juliánnának hívtak.

XI. *Imre István* (1856—1878), Kálnokról jön és 22 évig szolgált itt. 1878. július 11-én állásáról lemondott. Munkásságát a jegyzőkönyv a következők szerint méltatja: „Az eclesia kebelében 22 éven át működött kifogás nélkül és közmegelegedésre; mesteri és tanítói hivatalról való lemondása okául hozza fel életkorának előrehaladottságát, hogy 77 éves lévén, testi ereje meggyöngült, szemei már meghomályosodtak, s különösen nejjének a múlt évben történt halála lelki erejét is annvira meggyengítette, hogy hivatásának nem tud több^a megfelelni, mint óhajtaná“. Szolgálatáért szerzett érdemeit jegyzőkönyvileg is megörökítik.

A püspök jóváhagyja Imre István lemondását és elrendeli, hogy élete végéig nyugdíjképpen élvezze a kepe 1/3 részét. Az egyházközség a kepe pénzzel óhajtaná megváltani, mert az a kepe amúgy is kevés. Imre István megérti az egyházközség nehézségét és megelégszik évenkénti 25 Ft. nyugdíjjal.

XII. *Deák Mózes* (1879—1900) 1878. július 17-én az egyházközség mesterválasztó közgyűlésén Kovács István sinfalvi, Sándor Márton oklándi és Máté Lajos városfalvi mester pályázatát jelenti be a közgyűlésen elnöklő Sándor Ferenc. Az állásra mégis október 31-én Deák Mózeset hívják meg, akit a püspök csak 1879 januárjától enged Homoródújfaluba. Nevét elődjéhez hasonlóan buzgóságával és szakértelmével, valamint alapítványával írja be az egyházközség történetébe. 1900. szeptember 17-én a 42 évi tanítói és énekevezéri szolgálatáért a Fótanács elismerő nyilatkozatot küld neki.

XIII. *ifj. Deák Mózes* (1900—1914), id. Deák Mózes fia, ki a már községi iskolához külön püspöki kinevezéssel nyer engedélyt a kántori állásra. Az 1914. április 14-én tartott közgyűlésen jelentik, hogy rövid ideig tartó betegség után meghalt. Érdemeit jegyzőkönyvileg örökítik meg. Halála után a helyettesítésére édesapját kérik meg.

XIV. *Siketes Sándor* (1914—1959).

3. TANULÓK, TANÍTÁS ÉS KONFIRMÁCIÓ

Az iskolásgyermek tanítására és valláserkölcsei nevelésére vonatkozó adatokat az egyházközség levéltárában csak 1789-től kezdődően találhatunk. Az adatok kezdetben szórványosan fordulnak elő, csak később válik lehetségessé a rendszeresebb tájékozódás, mikor az esperesi vizsgálószerk részletesen tudósít az iskoláról is.

A püspöki vizitáció jegyzőkönyve 1789-ben ezt jegyzi fel: „A férfi ifiúságokra nézve megbizonyosodván, hogy a nyári vasárnapi katekizációt nem gyakorolja [ti. a tanító], nem különben az is nyilvánosságra jövéen, hogy a férfi gyermekek csak kevesen, csak 8-an, a leánygyermekek pedig teljességgel az oskolába nem járnak, nem taníttatnak... ezen hibáknak pro futuro léendő megorvosoltatására szoroson parancsolván, valamint az ifiúságnak a vasárnapi katekizációra való feljárás, a szülőknek és fiú s leány gyermekeknek a tanuláshoz idején oskolában való feladását s a taníttatását olv rendelkezéssel, hogy ha kik ebbéli kötelességüket elmulatnák, akár szülék, akár magzatok legyenek, név szerint felterjesztessenek és a presbitérium s ministerek által minden kedvezés nélkül, a megjobbítás kiszolgáltatása végett a Superintendenciának demittáltasának“.

1300-ban 11 gyermek járt iskolába, ebből 10 fiú. 1803-ban feljegyzik, hogy a gyermekek rendszertelenül látogatják az iskolát, így azoknak az előmeneteléről az esperesi vizitáció semmi bizonyosat sem tudhat. 1807-ben 16, 1810-ben 6 fiú és 3 leány, összesen 9, 1811-ben 16 fiú és 9 leány, összesen 25 jár az iskolába. 1813-ban 12 fiú és 3 leány, tehát 15 tanuló van, amikor a következő említést érdemlő feljegyzést olvashatjuk a jegyzőkönyvből: „A nyári tanítások is a legény- és leányifjúságnak vizsgálóra vétetődven találtattak a férfi nemből ketten, de többek is voltak, kik a nyáron tanultak, az asszonymből 28, ezek mind dicséretet érdemelnek... az úri vatsora hasznaira 6 legény és 12 leányok taníttattak“.

(Most van szó először a konfirmációról, mely Körmöczi János püspök tevékenységének az eredménye.)

1815-ben az esperesi vizitáció a téli tanítással kapcsolatban az egyházközség vezetőségét meginti, hogy gyermekeiket rendszeren küldjék az iskolába. 1817-ben 28 gyermek tanul az iskolában, s a következő évtől kezdődően a pénzbírság bevezetésének nyomát is láthatjuk azok ellen alkalmazva, akiknek gyermekei nem járnak iskolába. 1822-ben például 1 fiú és 8 leány ügye adatik át a polgári hatóságnak büntetés végett. Ennek következtében javul a tanítás helyzete. Így 1826-ban az esperesi vizsgálószerk meg van elégedve a tanítással. Az 1831-es feljegyzés arra enged következtetni, hogy a tanítás az őszi betakarítás után kezdődik, mert a vizitáció ennek az orvoslására a felügyelőgondnok közbelépését kéri.

1834-ben 14 gyermek tanul, de a nyári tanítást a férfi ifjúság elhanyagolja. Erre a közgyűlés határozatban kimondja, hogy az ilyeneket, házasságra lépéskor, a lelkésznek nem szabad megesketni, de továbbra is igénybe kell vegyék a polgári hatóság segítségét.

Pontos kimutatások készülnek minden évben a tanulók létszámáról és óralátogatásáról az esperesi vizsgálószerki jegyzőkönyvekben. 1847-ben 18 fiú és 7 leány jár iskolába, összesen 25, de meg van jegyezve, hogy 3 leány nem jár iskolába, a legények pedig kevesen látogatják a nyári ta-

nítást. 1850-ben a „fiak holmi elfoglaltság miatt nem tanulhatnak.“ (Feltételezhető a férfi lakosság hiánya az 1848-as események következtében, mely kényszeríti a gyermekeket iskola helyett mezei munkára.)

1851-ben 14 fiú és 6 leány részére „úrvacsorai konfirmáció itt is akként rendeltetik meg, hogy vasárnap reggeli templomozáskor a gyülekezet előtt kikérdeztessenek, s úgy konfirmáltassanak meg ünnepélyesen“. 1857-ben az esperes eirndeli, hogy az iskolába nem járók utáni pénzbüntetést az iskola javára kell fordítani.

1862-től minden második évben tartanak konfirmációi ünnepélyt.

1864-ben Turóczy József járási dulló iskolai felszerelésekkel ajándékozta meg az iskolát.

1865-ben 18 fiú és 8 leány jár az iskolába. 1870-től már a tanfelügyelő látogatásáról is hírt kapunk az esperesi vizsgálószekei jegyzőkönyvből.

1876-ban választanak iskolászekei tagokat, akiknek a presbitérium szívükre köti a hivatalukhoz megkívánható buzgóságot, a pontos iskola-látogatást és a mulasztások ellenőrzését.

Mint érdekességet emeljük ki az 1892-es feljegyzést: „feltűnt a vizsgálószeke előtt, hogy az iskolában egy 10 éves korú siketnéma fiú az írásban kitűnően kiképezte magát, úgyszólván önszorgalomból“. (Ez Cseke Miklós volt, ki 1970-ben halt meg.)

1895-ben ezt jegyzi fel az esperesi vizsgálószeke: „A gyermekek az ismétlő iskolát nem végzik rendesen, mivel szolgálatra nagyobbreszt el-távoztak a faluból.“ 1899-ben konfirmált 2 fiú és 4 leány, „Kik mindannyian kaptak egy-egy konfirmációi emléket a Dávid Ferenc Egylet adományából“. Az iskola 1901-ben járványos betegség miatt szünetelt.

A század elején egészen 1924-ig pontos statisztikai adatokat találunk a növendékek létszámáról és az óralátogatásról a vizsgálószekei jegyzőkönyvekben. Az iskola ezután átmegy az állam hatáskörébe, s csak a valláserkölcsi nevelés marad egyházi feladat.

4. AZ ÉNEKVEZÉR-TANÍTÓ FIZETÉSE

Az 1789. évi püspöki vizsgálati jegyzőkönyvben a következőket találjuk a tanítók fizetéséről:

„Mínthogy eddigelé ezen ecleziában semmi fixuma nem volt, annak pedig létét a fiú- és leánygyermekek parancsolt taníttatása szükségesképpen kívánta és kívánja, ajánlotta a vizitáció az ecleziának, hogy eddig volt cantornak megmaradhatását preventálná és az avégre szükséges cantori bért maga determinálná, s ha a cantor nem akarja hagyni, az egyházközség akkor minden béradó gazdának félkalangya búzát és zabot is fél kalongyát, a fél béresek pedig annak felét“ kötelesek adni. „Mely determinatióját az ecleziának apróbálta és confirmálta jövedőre való néztig a Gen. Vis. hogy akinek a szülék közül tanuló gyermeke, fiak vagy leányok járnak a cantor keze alá a tanításnak rendes és a D. Constitutioban levő salariumot prezentálnak t. i. az egy egy szekér fát esztendőnként és a mellett az Mitiansok egyen a 48 pénzt. Melyhez képest a gabonabéri kepéből, mely az eclesia tagjaitól prezentáltatik az ecleziának jelenlevő állapotához képest, lévén egyes bérfizetők No. 88, félbéresek pedig No. 7, abveniat a cantornak jussa 26 forint 18 denár. Effelett az eclesia papjának is nagy könnyebsége lévén mindenekben, melyek hivatalának obiectuma a cantornak produktiója tetszett az atyánkfiának és önként arra jönni, hogy a maga béréből adjon 10 kalan-

gya búzát és zabot is annyit, mely fixumot a Gen. Vis. aprobálta meg, melyből jussa 12 forint Ennek fele léssen a tanításért való didaktusban, melyet pro nume fixe determinálni nem lehetett függvén ennek determinációja a tanítványoknak számoktól.“

1847-ben a mesteri bért így határozzák meg: „45 béradó gazdától 22 kévéjével 45 kurta kalangya búza ugyanannyi zab, ezenkívül a paptól járnak 10 kalongya-10 vékásoktól fél vékájával 5 véka búza és 10 véka zab, 3 oszporástól 15 denárjával 15 garas — mintegy 20 tanuló gyermektől vajj 25-től egy-egy szekér fa, szántó 3 fordulóban mintegy 6 véka 12 kupa és hasznavehetetlen suhar-széna, 10 porció sarjú is annyi. Jedzés a cantori bér mennyisége szalma képébe mindaddig minden kalongyát adó gazdától 13 kéve búza és zabból, de most az orgona felállításából az amellet szolgálatosnak örökre állandóul felemeltetett 22 kévékre egy gazdától“.

1854-ben a cantori bér a pap bérenek fele. A pap bére pedig 2 kalangya búza és ugyanannyi zab (a háromról most csökkentik kettőre). A kántor tehát ugyanannyit kap mint 1847-ben, csupán a paptól, eddig élvezett 10 kalangya marad el.

1909-ben Deák Mózes kántortanító jövedelme a következő: búza 42 kalongya, zab 42 kalongya, 9 véka búza a „vékásoktól“ és ugyan a „vékásoktól“ 4 véka zab — 3 korona hatvan fillér az „oszporásoktól“ — fa 16 szekér, szántó 1 hold és 1128 négyszögöl, kaszáló 1552 négyszögöl és a temetőkert fűtermésének fele. (Ezt a javadalmat az egyházközségtől kapja, hogy az államtól mint tanító mennyit kapott, arról adatunk nincs)

5. VALLÁSERKÖLCSI ÉS MŰVELŐDÉSI ÉLET

Egyházunk a valláserkölcsi élet művelése mellett mindig nagy gondot fordított a művelődés fejlesztésére. A lelkészek felügyelete mellett az énekvezér-tanítók végezték a tanítást és a kultúra terjesztését. Az iskola a templom mellett központi helyet foglalt el az egyházközségi életben. A szegénység azonban állandóan akadályozza Homoródújfalun is a művelődés és tudomány térhódítását. A mindennapi kenyér gondja lenyűgözi a szülőket, kik nem tudják rendesen iskolába járatni a gyermekeket, de akadályozza a mestert is, aki mint láttuk „szekerességre, kereskedésre“ kényszerül a családfenntartási gondok miatt.

A lelkész és énekvezér mellett fontos szerepe van a keblitanácsnak, főleg az anyagi alap biztosítása szempontjából.

1789-ben Lázár István püspök csak két presbitert talál az egyházközségben, s hogy az anyagiak kezelése és az erkölcsi élet jobb móddal folyhasson, elrendeli 9 presbiter megválasztását, akiket nyomban fel is esket. Ezen vizitáció alkalmával az egyházközség birtokában a következő könyvek találtak: a Homoródújfalvi Unitária Ecclesia Libellusa, Felsőges Rendelések, két darab Graduál és egy Keresztelő Anyakönyv.

Az esperesi vizsgálószerk minden alkalommal a kanonikus kérdések között felteszi, hogy nem adattak-e fel botránkoztató életűek és templomkerülők, mely kérdésekre az egyházközség megfelelő feleletet ad s az esperes az esetleges törvényszegőkre kirója a büntetést, mely az iskolakerülőköt is érinti.

A házastársak családi békessége fölött a presbitérium örködik. A viszálykodásban élő feleket próbálja kibékíteni, és ha nem sikerül, akkor az espereshez utasítja őket. Külön színfoltot mutatnak a „Válási jegyző-

könyvek“. Ezeken keresztül betekintést nyerhetünk a családok mindennapi életébe s lemérhetjük műveltségi színvonalukat.

Evenként előfordulnak templomsértések is (pl. ellopják a templomkerítésről a cserepet). Ezeket, valamint a kurátornak való engedelmiséget az egyházközség vezetősége pénzbírsággal sújtja. Ennek behajtására igénybe veszi a polgári hatóságot is.

A falu lakói legtöbbször megtanulják az írást és olvasást. A presbiterok keze nyomát láthatjuk a jegyzőkönyvekben, az aláírásokon is. De, mint kirívó esetet említjük, hogy 1880-as években is vannak olyan presbiterok, sőt gondnok is, akik nem tudják nevüket leírni. „Vad házasságok“ általában igen kevés számban találtattak s azok is inkább a „Faraó nemzetsége“ közöttiek. A vadházásokat pénzbüntetéssel sújtja az esperesi vizsgálószer.

1894-ben szóba került a Dávid Ferenc fiókegyelet szervezése, amelyet a hívek lelkesen fogadtak, de a szegénységük megakadályozza a megalapításban. 1895-ben megrendelik az „Unitárius Szószék“-et; a Keresztény Magvető már korábban meg van rendelve.

Az 1900-as évek elejétől kezdve Dávid Ferenc ünnepélyeket tartanak évenként. Olvasóegylet, Nőegylet, Dalárda, Gazdakör alakul, mindezek a valláserkölcsi és kulturális élet fellendítését is szolgálják. Mint rendkívüli tény vehetjük számba, hogy Török Sándor lelkész idejében (1876—1879 között) Társalkodó kör alakul, melynek 33 tagja van (névsora megvan az egyházközség levéltárában).

1914-ben a lelkész ismeretterjesztő előadásokat tart. Közben az első világháború sok mindennek útját vágta. Jellemző, hogy a faluból 44-en vonultak hadba, s abból 8 hősi halált halt.

A lelkésznevezésével a háború után a Nőszövetség élénk tevékenységet fejt ki. A lelkész és énekvezér egymással karöltve a műveltség terjesztése és a valláserkölcsi élet terén szép eredményeket érnek el. Lelkiismeretes munkájuk eredményképpen művelt, szellemi igényeket hordozó egyháztagok, öntudatos unitáriusok érkeznek el a XX. század közepére, amikor az egyháznak vissza kellett vonulnia az iskolai nevelés területéről és a kulturális élet irányításából. Mielőtt ez beköszönne, 1947-ben még megépítik az új kultúrotthont, a hívek erejük feletti áldozakészségükből.

Két esztendő múlva 250 éve lesz annak, hogy az első írott dokumentum említést tesz az iskoláról, illetve az énekvezér-tanítóról. Az iskola és a tanítás, a művelődés szolgálata a homorodújfalvi egyházközségben ennél sokkal korábbi. Nem túlzás, ha az önálló egyházközséggel egyidősnek nyilvánítjuk. Ez pedig 1681-ben volt, annak immár több mint 300 éve. Végül, hadd tegyük mindehhez hozzá ezt a megállapítást: a homorodújfalvi iskola egyházunkban a kisebbek közé tartozik.

Kovács István

AMIT TESZTEK: LÉLEKKEK TEGYÉTEK!

Kol. 3,23

Gyermekkorunk emléke sokáig elkísér. Időnként előbukkan a mindennapok egét elborító gondok gomolyfelhői mögül; átsüt mindennapjainkkal növekvő múltunk egyre sűrűsödő homályán.

Emlékszem, míg apró tennivalókkal bíztak meg — és végzésük helyett én szívesebben játszottam volna —, kedvetlenségem látva, így biztattak jó szüleim: „Szívvel-lélekkel csináld, fiam! Vagy ne is csináld, mert enélkül úgysem ér semmit!”

Emlékszem, akkoriban egy különös, szép mesével szemléltették, igazolták számomra ennek igazát és hasznát; gyermekképzeletem valósággal elbűvölte a mesehős, kinek lába-lépte nyomán virágok fakadnak. Emlékszem, sokáig vártam — talán évekig is —, mikor fogok találkozni az akkor még valóságnak hitt mese hőisével, ki bármerre járt: nyomában mindenütt virágok nyíltak. Ebből is látszik, hogy akkor — gyermekfejjel — nem értettem még a mese jelképes, szép tanítását, amelyet nem szabad szószerint értelmezni, s amit ma már így fogalmaznék meg: úgy végezze az ember a maga minden munkáját, oly szívvel-lélekkel és odaadással, hogy nyomában mindenütt a jóság és szeretet, a békesség és boldogság „virágai” nyiljanak, azaz áldás fakadjon! Pál apostol így biztat erre: „Amit tesztek, lélekkel tegyétek. . .“

A gyermekévek gyorsan tovaszállnak. Hamar megtanultam gyermekkorom meséjének igazát. Bárhol jártam, láttam — megismertem és megszerettem — embereket, kiknek lépte nyomán — jelképesen szólva — az a mesebeli virág vagyis áldás fakadt. Lelkesen éltek. Sajnos, látnom kellett azokat is mindegyre, kiknek lépte nyomán soha nem csendült fel dal, nem fakadt öröm, nem nőtt virág, ha csak a „romlás virágai” nem. És szánnom kellett az embert, akiben elszikkadt a lélek.

Láttam földművest, aki gyönyörűséggel nézte, ujjai között pergetve válogatta a vetésre szánt magokat, amelyeket verejtékes, de lelkes munkával hullatott a föld ölébe. És lett is jó termés: emberünk szép kenyeret tehetett családjá asztalára! Sajnos olyat is láttam, aki lelketlen nem-törődömséggel, amolyan „tessék-lássék” módon ödöngött a földeken, s aztán zúgolódott, Istent hibáztatta, amiért sovány lett a termés és „szűk a kenyér”.

Láttam munkást, aki csillogó szemekkel figyelte munkadarabjának alakulását, pontos és szép munkát végzett, minőségi terméket adott ki kezei közül, de olyat is láttam, aki csak azt leste, miként húzhatná ki magát a munka alól. Bizony mondom: őt emlegetjük bosszúsan, midőn selejtes terméke kezünkbe kerül.

Láttam tanítót és tanárt, aki lelkesen és hivatástudattal foglalkozott a rábízott növendékekkel, végtelen türelemmel és hozzáértéssel oktatta, nevelte őket. Jólképzett, jóra való és értelmes ifjak kerültek ki az életbe. Sajnos, olyanokat is láttam — és ismerek ma is —, akik jobban várják az előadás végét jelző csengőszót, mint a növendékek és diákok, akikből — a legtöbbször — nem is lesz semmi.

Láttam orvost, nővért és ápolót, olyanokat, akik végtelen türelemmel, önfeláldozó szeretettel ápolták a beteget — és a beteg gyógyultán hagyta el a kórházat —, de olyat is láttam, aki betegeivel nem sokat tördött, csak a „borítékot várta“.

Láttam... de meddig sorolhatnám még a példákat?! Ugye, te is találkoztál velük? Ugye, te is ismered őket? Ugye, milyen élesen kirajzódnak ezek az ellentétek, s a különbségek mily szembeszökőek? Ily módon értettem meg, hogy ebben az életben mindent lehet lélekkel, és lehet lélektelenül is végezni. Ebből pedig két tanulság vonható le. Az első az, hogy a lélek megtermi a mag gyümölcsét, mert — ahogyan Pál apostol írta —, „a lélek az, ami megelevenít“ (2Kor 3,6). Öröm, békesség, jólét és áldás csak abból fakad, amit lélekkel végez az ember. A második tanulság: amit lélek nélkül tesz, lelketlenül végez az ember, az selejtet szül, eredményez mindössze.

Hogy mi a selejt? Hadd személtessem két, mindennapjainkból vett példával. Az első: tüzet akarok gyújtani. Megszokott mozdulattal nyúlok a gyufa után, majd végighúzom a gyufaszálat a doboz oldalán. Fellobban a lang, de nyomban ki is alszik, bűzös füstfelhőt hagyva maga után. Próbálok még háromszor, négyszer is, hiába. Bosszankodom: gyufa ez? Nem. Csak a neve. Tehát selejt. Minden, ami nem az, ami a neve: selejt! Másik példám: levelet írtál szerettednek, s bélyeget vásárolsz, hogy elküldhesd. A bélyeg azonban nem ragad rá a borítékra. Bélyeg az ilyen? Nem. Csak a neve az. Ez is selejt tehát. Minden, ami nem az, ami a neve, ami lelketlenül készült és nem tölti be a rendeltetését, az selejt. A hasonló példákat — sajnos — hosszan lehetne sorolni még; legijesztőbb változatukkal — az úgynevezett „selejt emberekkel“ — is egyre gyakrabban találkozunk mindennapjaink rendjén. Ezek azok, akik bármit tesznek: lélek nélkül, lelketlenül teszik. És nincs is köszönet benne. A lényegre tapintott tehát a közelmúlt egyik magyar politikusa, midőn azt mondta: „Legyen végre minden az, ami a neve!“ Hozzátehetjük: természetesen az ember is. S amit tesz, azt lélekkel tegye, mert csak így töltheti be rendeltetését.

En úgy hiszem, a legnagyobb baj, ami velük történt itt, ebben a térségben, az elmúlt évtizedek rendjén, éppen az, hogy — a hatalmon levők révén — felforgatodott és feje tetejére állítodott a hagyományos keresztény értékrend. Valósággal kitenyészítették azt az embertípust, aki „nem ismer sem Istent, sem embert“. Ez a kettő mindig együtt jár. „Ahol az Istent nem tisztelik, ott az embert sem becsülik“, figyelmeztet Dosztojevskij. Onnan a lélek is hiányzik. Ahonnan pedig a lélek hiányzik, ott lelketlenség van, és ott — előbb vagy utóbb — semmi sem az, ami a neve; ott elkerülhetetlenül megjelenik és mindent elnyomorít és maga alá temet a selejt.

A sóvárgott megújulásnak, az értékrend helyreállításának azonban — hála Istennek — járható útja van! Ezért időszerű, időszerűbb, mint valaha, az apostol figyelmeztetése: bármit tesztek, lélekkel tegyétek úgy, mint az Istennek, és nem úgy, mint az emberek. Vagyis: a hívó ember

számára mindig, minden élethelyzetben van egy „felsőbb fórum“: Isten. Bármit tesz — Istenre is gondol: „bármit cselekedtek, mindent Isten dicsőségére tegyéték/“ (1Kor 10,31). Arról ismered fel, hogy: lélek szerint jár (Gal 5,16), lélekkel cselekszik, tehát rendeltetésének él és léptei nyomán áldás fakad. Ilyen emberekké kell lennünk! Lelkes emberekké. Ilyen légy, gyermekem, az iskolában! Ilyen légy felvételiző ifjú, az egyetemen! Légy lelkes ember otthon, a családban; a közösségben, munkahelyeden, egyházadban. Mindenhol. A megújulás emberei csak a lélek emberei lehetnek. Azok, akik akármit tesznek, lélekkel teszik.

A tragikus körülmények között elpusztult híres sarkkutató, Cook kapitány, családjától búcsúzó utolsó levelében azt írta a feleségének, hogy szenvedélyes lelkes élete után megnyugodva készül a halálra. Péter nevű fiúkra utalva csak ennyit írt feleségének: „Neveld lelkes emberré!“ — Csak ennyi: Neveld lelkes emberré! Olyan emberré, akiben — bárhova állítja is az élet — lélek van! Lélek, amely megtermi a maga gyümölcsseit. Lélek, amelyek nyomán áldás fakad.

Igen, erre van szükségünk nekünk is. Lelkes emberekké nevelődni, hogy az emberekkel és dolgokkal való kapcsolataink rendjén lélek legyen — s munkálkodjon — bennünk Csak így, lelkes emberekként élve élhetünk igaz, Isten akaratát és rendeltetésünket betöltő életet, melynek nyomán áldás fakad. A Mindenség Lelke — Isten — segítsen, hogy akármit teszünk, lélekkel tegyük és áldása nyomán magunk is áldással legyünk. Amen.

Gellérd Imre

A FÖLDMÍVES UNNEPE

1Móz 8,22

Keresztény ünnepeink eredetük szerint két csoportra oszthatók: történelmi és természetes ünnepekre. A történelmi ünnephez valamelyes esemény fűződik. Ilyen például a karácsony, amelyhez Jézus születésének eseménye fűződik, ilyen pünkösd, mely a keresztény egyház megalapításának emlékünnepe, ilyen november 15, Dávid Ferenc halálának évfordulója.

A történelmi ünnepek egyezményes ünnepek. Azokat kitervezték, elhatározták, elrendelték, kiépítették, megszervezték az egyház nagyjai.

A természetes ünnepekhez nem kapcsolódik semmilyen történelmi esemény. Azoknak a megtartását nem tervezték, nem határozták el, nem rendelték el, nem parancsolta meg senki. Ezek maguktól, az emberi természet őstalajából nőttek ki.

A történelmi ünnepek olyanok, mint a kerti virágok: ültették, kapálták, gondozták. A természetes ünnepek olyanok, mint a vadvirágok, senki sem ültette, senki sem gyomlálta. A természetes, spontán ünnepek leg-

jellemzőbb egyike az őszi hálaadás. Ez a legújabb, legfrissebb, legfiatalabb ünnepünk. Talán ezért is olyan mostoha, olyan árva. A régi, az ősi, a patinás ünnepek nem szívesen tűrik meg maguk között. Nem jut neki három nap, mint a többinek, csak egy. Nem sűtnek kalácsot, nem öltének új ruhát, nem üznek kultuszt, nem csinálnak „felhajtást“ belőle, mint a többiből. Szerény, szegény hamupipóke ez őszi hálaadás. Árva őszi rózsa, mely feltűnés nélkül húzódik meg a többi ünnep büszke rózsái közt.

Kétszáz évvel ezelőtt, amikor ez az ünnep kinőtt az unitárius nép lelkének talajából, viták támadtak, a neve körül. Egyes vidékeken Szentmihály vasárnapjának nevezték, máshol az új kenyér ünnepének, ismét máshol a termés ünnepének, a földmives ünnepének. Szentábrahámi Mihály püspökünk idejében megegyezés jött létre: legyen az őszi hálaadás ünnep; Isten s a földmives ember együttmunkálásának az ünnepe. E nevek közül nekem leginkább ez tetszik: *a földmives ünnepe*.

A mezők termésének, mint műalkotásnak két tényezője van: Isten és a földmives ember. Őt, az Istent minden ünnepen, minden vasárnapon ünnepeljük. Legyen egyetlen nap, amikor a társszerzőt: a földmivest is ünnepeljük. Megérdemli-e a földmives ember ezt az ünnepeltetést? Meg! Mert az ő munkája, az ő műve, alkotása a legalapvetőbb, a legnélkülözhetetlenebb. Ez a mű, ez az alkotás: a kenyér.

Fontos a ruha, amit a szabó varr, fontos a gép, amit a munkás alkot, a könyv, amit a tudós ír, fontos a nevelés, oktatás, amit a tanító, tanár végez, de mindenkifelett legfontosabb a betevő falat, a kenyér, az élelem. Enélkül ellankad a munkás kéz, anélkül megáll a kerék, enélkül olvasatlan marad a könyv, enélkül semmit sem ér az írás, enélkül falra hányt borsó a nevelés.

Textusunk írója, Mózes ezt érezte meg, midőn így ír: „Ennekutánna míg a föld lészen, vetés és aratás . . . meg nem szűnnek.“ A vetésnek és aratásnak nem pusztán az örökkévalóságát szemlélteti, hanem fontosságát is. De nem csak kenyeret adott a földmives nép a hazának, a világnak, hanem a legfontosabb kenyér mellé valót is: vallásos hitet! A történelem viharveréseiben, mikor városainkat felégette az ellenség, hol maradt meg a vallásos élet érintetlenül? Falun, a földmives ember szívében. Új koreszmék sokszor ingatták meg a vallás alapjait, hol maradt meg szilárdan, ingathatatlanul az istenhit? Falun, a falusi templomokban. A Biblia hol maradt meg ható erőként? Falun, a mestergerendákon, a tulipános almáriumokban. Kedves, értékes vallási szokások a modern idők szellőinek fuvallatára eltűntek. Hol maradtak mégis meg? Eldugott kicsi faluk földmives népének lelkében, életében.

Ma is úgy kellene legyen, de sajnos, amint az elvárosiasodás szelleme hatol be, úgy tűnik el a hitélet mélysége is. Falunkban például 50 évvel ezelőtt, amikor még valóságos falu volt, minden vasárnap minden harmadik ember templomban volt. Ma már átlagosan csak minden tizedik jön el. A Bibliát minden harmadik családban olvasták, ma minden harmincadik családban olvasnak Bibliát —, minden második családban imádkoztak, ma minden huszadik családban van rendszeres imádkozás. És mégis e hanyatlás ellenére is a falu népétől várja Isten, hogy megtartói legyenek a hitnek, a kenyér mellé vallásos szellemet is biztosítsanak.

Van egy ostoba felfogás, mely szerint a földmives ember azért vallásos, mert műveletlen, tanulatlan. Egyik este egy elbeszélést olvastam fel a postásról, aki a vonat fülkéjébe ezekkel a szavakkal szállt fel: „A jó

Isten segítsen meg“. A fülke utasai kitámadták, amiért fohászzkodott és kipellengéreztek, hogy csak a tanulatlanok és a maradi ostobák hisznek Istenben. S akkor a postás elővett egy kis ládából képeket (mellesleg kép-gyűjtő szenvedélye volt) s előkezde számlálni: itt van Petőfi, ha igaz, hogy a hívő ember ostoba, akkor ő is az kellett legyen, mert mélységesen hitte Istent. Itt van Kossuth, amint imádkozik, itt Arany, Jókai, Pasteur, Linné, Goethe stb. — szívesen vállalom az ostobaságot ezekkel az emberekkel.

Ha igaz volna az állítás, akkor minden tanulatlan ember hívő volna, s minden tanult hitetlen. Ez nem áll, mert hány falusi embert ismerek, aki tanulatlan s mégis hitetlen, s hány egyetemet végzetet, aki mélységesen vallásos. Nem a tanulatlanság teszi vallásossá a földmíves embert, hanem a körülmény, hogy ő munkájának végzése közben közvetlenül érintkezik a természettel. Aki falak között, zárt térben dolgozik, annak nincs alkalmja találkozni Istennel. Ő gépet, papírt, könyvet, épületet lát, csupa emberi alkotást. Az ilyen ember így ujjong fel: milyen nagy és hatalmas az ember! Olyan kevés van, ami Istenre emlékeztesse. A falusi ember nem falak közt, nem zárt térben dolgozik, hanem a természet ölen. Ő nem annyira az ember keze munkájának nyomát látja, mint inkább az Isten teremtő erejének nyomait. Egy téli táj, a tavasz zsongása, a nyár kenyeret érlelő heve, a sodró vihar, ringó búzatenger s elpusztult határ, minden Isten hatalmának élő tanúbizonyságaként áll a falusi ember előtt. Ugy mondjuk, hogy földmíves ember közvetlenül érintkezik Istennel, míg a városiak csak közvetetten. A földmíves ember minden pillanatban kénytelen látni és megtapasztalni Isten létét s teremtő jóságát, míg a városi csak ritkán, kivételes pillanatokban. Nem azért vallásosabb a földmíves ember, mert műveletlen, hanem azért, mert elemi módon együtt él Isten természeti világával, s minden amit lát, tapasztal, megérez, minden Istenre emlékezteti. A földmíves ember nem csak kenyeret ad, hanem istenhitet, lelki kenyeret is.

Még mit ad a földmíves ember? — vért, mikor szükség van rá. Mikor bércek felett kigyúltak a lármafák, a szalmakazlak, ki volt az, aki otthagya ekéjét, s ment a Kárpátok koszorúját védeni? A földmíves ember! Mikor a szabadságért, jobb életért árat kellett fizetni, kinek a vérét csapolták meg? — a földmíves emberét. Mikor szent ügyekben áldozat kellett, kinek kenyerét vették el, kinek pénzén odázták a végzetet? — a földmíves emberén. Ady Endre mondja: „Bajban van a messze város / Siess János, gyürkőzz János / Jön az ellen... kell a véred.“ A falusi ember véréből épült minden hon. A földmíves ember vérével írták népek történetét, a földmíves ember vére az a valuta, mellyel letörlesztjük jogaink árát. A földmíves ember az a tartalék, melyhez hozzányúl minden állam, mikor szükség van rá. Még mit adott? — Kultúrát, egészséges, tiszta, haladó kultúrát. A nyelv, amit beszélünk, kinek alkotása? A legszebb dalok hol teremnek? A földmíves ember ajkán. A legcsodálatosabb képzőművészeti alkotások, a legragyogóbb ruházat, viselet? A remekművek témájakat honnan merítik?

A kultúra alfája és omegája a földmíves nép. Ti vagytok a fundamentum, rátok épül minden. Ha ti éltek, minden él, ha gazdagok vagytok, mindenki gazdag, ha ti szegények, mindenki szegény, ha békét akartok, béke lesz, ha hisztek Istenben, boldogok vagytok, mindenki boldog.

Az őszi hálaadás ünnepének kettős jelentősége van: hálaadás Istennek, hálaadás azoknak, akik egy éven át csatáztak a röggel, hogy a vi-

lág asztalára kenyér kerüljön. Boruljunk le hálát adván Istennek, de szülessék öntudat bennünk: a földműves ember öntudata. Kérges a kezünk, mostoha a sorsunk, nehéz a munkánk, forró a verítékünk, de belőlünk él a világ! E nagy felelősség súlya alatt meg kell remegni. Tartunk önvizsgálatot: tudatos-e bennünk ez a szerep? Mi, külön-külön adunk-e kenyeret, vért, kultúrát a világnak? Hozzájárultunk-e személyesen, hogy adjunk hitet, vallást, tiszta szellemet? ... Ne szégyelld, hogy földműves vagy, büszke légy rá! Ámen.

Pálfi Dénes

KITELJESEDŐ HÁLA

1 Tessz 3,9

Az Isten iránti hála, hálaadás kérdése mindig foglalkoztatta a hívő embert. Hisz látta, mennyi mindennel ajándékozza meg Isten őt, gyermekét, az embert; látta, hogy Isten jó és örökké tart a szeretete. Hogyan is adjak hálát Neki? Hogyan köszönjem meg jóságát, szeretetét, ajándékait? — kérdezte.

Hasonló kérdés hagyja el Pál apostol ajkát is, amikor a tesszaloni-kai gyülekezet megörvendezteti őt hitével és szeretetével: „Hogyan is adhatnánk eléggé hálát Istennek...” — s tépelődésében, töprengésében benne van már az is, hogy a véges, tökéletlen ember nem is tudja eléggé megköszönni a végtelen és tökéletes Istennek, a szerető Atyának áldásait, ajándékait.

S ha elgondolkozunk, ráébredünk, hogy ez így van. Ha bizonyos fokig meg is tudjuk köszönni Isten áldásait, azokat eléggé, teljesen meghálálni nem lehet. Ez azonban nem azt jelenti, hogy hiábavaló a mi hálaadásunk, hogy arra nincs szükség. Sőt, hálálkodni, hálát adni kell! De nem azért, mert Isten követeli azt, hanem azért, mert ezáltal mutatkozik meg emberségünk, istengyermeki arculatunk. A hála és köszönet érzése nélkül nem lennénk egész emberek!

A hívő ember mindig arra törekedett, hogy Isten iránti háláját vagy embertársai iránti köszönetét igazán kifejezze. A zsidó nép sokszor látványos hálaáldozatokban fejezte ki Isten iránti köszönetét, a Zsoltárfő emelkedett hangú zsoltárokba öntötte a hála boldog érzését. Igaz, hogy Isten — látva sokszor képmutató istentiszteleteiket, amelyeken csak nyelvükkel voltak közel hozzá — nemegyszer adja a próféták szájába az ítéletet: „... kövér hálaáldozataitokra rá se tekintek”. (Ám. 5.22)

Jézus és hű követői mindig hálaadással emlegetik Isten nevét, és valahányszor az asztalhoz ülnek, hálát adnak az Atyjuk szeretete által ki-rendelt eledelért.

Nagy költőnk, Ady Endre, Isten iránti háláját versbe foglalja: „Te voltál mindig mindenben minden. . .“ — vallja meg Istennek, majd így folytatja vallomását: „Ma köszönöm, hogy te voltál ott,/ Hol éreztem az életemet/ S hol dőltek, épültek az oltárok./ Köszönöm az én értem vetett ágyat,/ Köszönöm neked az első sírást,/ Köszönöm tört szívű édesanyámat,/ Fiatalságomat és bűneimet,/ Köszönöm a kétséget, a hitet,/ A csókot és a betegséget./ Köszönöm, hogy nem tartozok senkinek/ Másnak, csupán néked, mindenért néked.“

Es nemcsak az életért hálálkodik Istennek, hanem ezzel a megható sorral fejezi be költeményét: „S hogy Te leszel a halál, köszönöm.“

A Romániai Magyar Szó egyik augusztusi számában újságcikk jelent meg egy oltyán férfiről, aki tavaly tavasszal, megelégedve az itteni, embertelennek mondható életkörülményeket, átlépte a határt és Magyarországra távozott. Természetesen, a magyar határőrség feltartóztatta, de emberséges módon bántak vele. A néhány napi fogvatartás alatt kellemes körülmények között telt az idő. A szeretetteljes, meleg fogadtatást tapasztalva, emberünk érezte, hogy valamilyen hálával tartozik. El is határozta, hogy megtanul magyarul. Az újságból kiderül, hogy ezen elhatározását valóra is váltotta.

Később, amikor társaival, útravalóval ellátva elindulhattak az ország belseje felé, a hála másik szép virága hajt ki lelkéből: „. . . első utunk a templomba vezetett“ — írja. „Egy katolikus templomban adtam hálát Istennek, amiért velünk volt.“

Aztán balesetet, lábtörést szenvedett, kórházban ápolták. Elragadtatva a kifogástalan orvosi kezeléstől, így áradozik: „képtelen vagyok szavakba önteni az ottani személyzet iránti hálámat; . . . , a kicsi román' ,a jó beteg' — így nevezték — míg él, el nem felejtí emberségüket. Jóságos gondoskodásuk nélkül soha többé nem lett volna ember belőlem. . .“

Sokszor mi is képtelenek vagyunk szavakba önteni Isten iránti hálánkat, sokszor kérdezzük Pál apostollal: hogyan is adhatnánk eléggé hálát Istennek. . . És ez még a jobbik eset. Hisz hányszor elfelejtkezik az ember az Isten iránti háláról, hogy az ember irántiról ne is beszéljek!

Valahogy úgy is mondhatnánk, hogy „divat“ a hálátlanság. Ha megfigyeljük a templomokat: milyen kevesen vagyunk, akik vasárnapról vasárnapra, ünnepről ünnepre imádkozunk, hálát adunk bennük Istennek. És milyen sokan vannak — vasárnapról vasárnapra is — Istennel, hálával mit sem törődve a „hiábavalóságok vásárterein“: kocsmaiban, mulatóhelyeken.

Hány szülő áldoz, fárad, küszködik gyermekéért, de milyen kevés, ritka érte a hála, a „köszönöm“!

Sokan „gonosz szolgálként“ elfelejtik azt, hogy „uruk“, Istenük mennyi áldást adott nekik, csak embertársaik „adósságát“ emlegetik. Pedig, ahogy az egyik nagy költő mondja: „Hálátlan az, aki arra emlékszik, amit adott, de elfelejti azt, amit kapott“. (Petrarca)

Őszi hálaadás ünnepén minden hívő unitárius lélekben felbuzog az Isten iránti hála csodálatos érzése. Arra törekszünk mindannyian: hogyan is adhatnánk eléggé hálát Istennek. Bizonyára tudatában vagyunk annak, hogy szavaink, érzéseink nem elegendőek köszönetnek, hálánk nem lehet teljes. De ez ne csüggyessen. Inkább boldogítson az a hit, hogy mint édes Atyánk minket, úgy mi is egymást, testvéreinket, embertársainkat megajándékozhatjuk, Isten iránti hálánk jeléül is: szeretetünkkel, lel-

künk ajándékaival, jó cselekedetekkel. S ha ez a hit nem csak szó marad, de valóban cselekedetté, s így életté válik, úgy — merem állítani — Isten iránti hálánk teljessé lesz! Ámen.

Szabó Zoltán

A TESTVÉRISÉG ALAPJA A SZERETET

1Móz. 4, 6—7; Mk. 12, 31

A teremtett világ, a mindenség, egységes egész. A benne létező valóságok kapcsolatban, kölcsönös viszonyban állanak egymással és létünk forrásával, hitünk szerint Istennel. Az ember is mint teremtett, létező, élő valóság valamilyen formában viszonyul a körülötte létező valósághoz s létének létrehozásához, megtartásához, Istenhez. Amíg a teremtett valóságok egymáshoz és Istenhez való viszonya nélkülözi a tudatot és csupán az úgynevezett fizikai, természeti törvényeken alapszik, addig az ember mindenféle jellegű viszonya tudatos és a törvényszerűségeken túl az ember gondolkodásmódjától, lelki felépítettségétől, élet és világszemléletétől, akaraterejétől, erkölcsi fejlettségi szintjétől, műveltségétől, neveltetésétől függ.

A vallásos meggyőződés, a hit, az ember két legfontosabb viszonyát befolyásolja, irányítja, határozza meg döntő módon: az embernek Istennel és az embernek emberrel való viszonyát. A vallásos ember elismeri és elfogadja azt, hogy függ Istentől: úgy mint a folyóvíz a forrástól, mint a fény a naptól, mint a növény a földtől, mint a teremtmény a teremtőtől. A vallásos ember tudja azt, hogy az örökkévaló, mindent átfogó személyes lélek, szellem, Isten biztosít számára létet, életet, fejlődést, növekedést, megmaradást. A hívő ember elismeri azt, hogy korlátai vannak, gyarlóságát, gyengeségét, esendőségét, azt, hogy ő csak halad, közeledik, fejlődik a tökéletesség felé, de azt még el nem érte, az egyedül Isten tulajdonsága, amely mint elérendő cél szüntelen hívja az embert egyre magasabb csúcsok felé. Az ember és Isten viszonyát a keresztény vallás, Jézus tanítása nyomán a gyermek és szülő viszonyához hasonlítja. A gyermeknek szüksége van arra, hogy az erősebb, a bölcsőbb, a gondolkodásban, cselekedeteiben, magatartásában érettebb szülő óvja, vezesse, nevelje, segítse, tanítsa, gondot viseljen reá, s mindennek alapja a szeretet legyen. Ugyanígy, a minden tekintetben fejlődésben lévő embernek is szüksége van arra, hogy az erős, hatalmas, bölcs, igazságos, tökéletességgel rendelkező Isten segítse, óvja, vezesse, gondot viseljen reá, s miként a gyermek—szülő viszony csak a szeretet alapján valósulhat meg helyes módon, azonképpen az ember és Isten viszonya is megköveteli ezt a mindent bearanyozó érzést, amely kizár mindent, ami árnyékot vet-

hetne erre a kapcsolatra; az irigységet, a kegyetlenséget, a könyörtelen igazságosságot, a félelmet, a hazugságot, a megaláztatást, az uralkodást, a bosszút, mindazt, ami szenvedéshez, gyötremhez, értékek rombolásához vagy pusztulásához vezethetne. Az ember és Isten viszonya csakis vallásos jellegű lehet, hiszen az az ember, aki megpróbálja a vallást kizárni lelkületéből, magát Istent próbálja meg kizárni életéből. Istennel tehát csakis vallásos alapon, a hit alapján tarthatunk fenn tudatos kapcsolatot.

A másik viszony, az ember és ember viszonya nem kizárólag vallásos jellegű, a vallásos meggyőződés mégis döntő módon meghatározza azt, mégpedig elsősorban erkölcsi szempontból. Ezzel kapcsolatosan nagyon sok tanítást találunk úgy az Ó- mint az Újszövetségben. A próféták, Jézus és az apostolok számára nyilvánvaló volt, hogy elengedhetetlenül szüksége van az embernek egy helyes vallásos meggyőződésre ahhoz, hogy embertársa iránt helyes magatartást tanúsíthasson, hogy az ember és ember közötti kapcsolat az ember lelki, szellemi tehetségeinek kibontakozását szolgálja. Így az ember és ember viszonyának erős vallásos alapját ismerhetjük meg a Bibliából. Megismerjük azokat a tényeket, amelyek ezt a kapcsolatot szükségessé teszik, fenntartják, a kapcsolat milyenségét meghatározzák, helyes mederben tartják, törvényeit érvényre juttatják.

A föld közös otthonunk és birodalmunk, amelyen minden létező vagy élő valóság az embert kell szolgálja s az ember uralkodik rajtuk. „Teremté Isten az embert. . . És megáldá Isten őket, és mondá nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok. . .“ Isten a földet az emberiségnek adta minden kincsével, látható és láthatatlan értékével, azért, hogy Pál apostol szavai szerint: „. . . lakozzanak a földnek egész színén, meghatározván eleve rendelt idejüket és lakásuknak határait“. A földön tehát minden embernek helye, otthona s a föld javaihoz egyformán jussa van.

Az emberek egymásra vannak utalva. Egyedül, másoktól elzárkózva, az emberi közösségből kiszakadva értékes életet nem lehet élni, alkotó munkát nem lehet végezni. „Nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek néki segítő társat, hozzá illőt“. A Babel tornya története világosan igazolja: amíg együtt dolgozik az ember, a munka halad, mihelyt nem érti embertársát, az építés elakad s a merész terv elbukik. Mózes egyedül nem tud megbírkózni feladatával, Áront kéri segítségül az Úrtól. „Aki köztek nagy akar lenni, legyen ti szolgátok. . .“ hangzik Jézus szava a Zebedeus fiai felé. Jézusnak is szüksége van a tanítványokra ahhoz, hogy az evangéliumot hirdethesse.

Minden embernek dolgoznia kell. „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet. . .“ a becsületes munka kell jellemezze az Istenben bízó embert. . .; „saját dolgaitoknak utána lássatok és tulajdon kezeitekkel munkálkodjatok. . .“

Az emberek Isten előtt s ezért egymás között is egyformák, egyenlők. Nincs magasabbrendűbb vagy alacsonyabbrendűbb ember vagy nép. Isten. . . „az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette. . .“ szól Pál apostol az athéniak felé. „Nékem az Isten megmutatá, hogy senkit se mondjak közönséges vagy tisztátalan embernek. . . Bizonytal látom, hogy nem személyválogató az Isten; hanem minden nemzet kedves ő előtte, aki őt féli és igazságot cselekszik“ — tanítja Péter Cezáriában.

Az ember és ember közötti viszony megromlásának gyászos következményeiről szól az az ószövetségi történet, amelyből ma felolvastam:

a Káin és Ábel története. Káin és Ábel testvérek, egyenlőek. Életkörülményeik hasonlóak. Ugyanazon a földön békében élhetnének, hisz egyik földműveléssel, a másik állattenyésztéssel tartja fenn életét. Ha egymást segítenék s munkájuk gyümölcsét megoszthatnák, boldogan élvezhetnék az otthon gazdagságát.

Még gondolkozásukban is hasonlítanak, hiszen egyszerre készülnek hálájuk jeléül áldozatot bemutatni Istennek, s erre a célra értékeiknek legjavát választják ki. A hálaadó ünnep azonban halálba fullad. Az Úr az Ábel ajándékára tekintett. Káinban felébred az irigység, a féltékenységgel, a haraggal, az önzéssel. Hiába hangzott feléje az Úr szava: „Miért gerjedtél haragra? és miért csüggesztéd le fejed? Hiszen ha jól cselekszel, emelt fővel járhatasz“; hiába hangzott a figyelmeztetés: „ha pedig nem jól cselekszel, a bűn az ajtó előtt leselkedik és reád van vágyódása: de te uralkodjál rajta!“ A bűn elvakítja Káint, megfosztja akaratótól, tisztán látásától, bölcsességétől, emberségétől, méltóságától, s megöli testvérét. A bűn diadalmaskodik Káin felett, s ez pusztulást, halált, gyilkosságot eredményez. Káin szívéből kihull az a tiszta érzés, amely egyedül képes helyes mederben tartani az ember és ember közötti viszonyt, a szeretetet. Jézus az ő legnagyobb parancsolatában azt próbálja minden tanítványának és követőjének lelkére kötni: „Szeresd felebarátodat, mint magadat“. Ez lehetővé teszi az ember számára a békés, alkotó, boldog életet.

A Káin és Ábel történetének figyelmeztetése ma is időszerű, hiszen ma is tanúi lehetünk annak, hogy az ember a teremtés koronája, a talentumokkal gazdagon megáldott, a szépre, jóra, alkotó munkára hivatott teremtmény irigységből, gögből, kapzsiságból, bosszúvágyból, bűnből, fegyverrel, doronggal ront embertársára, hogy megölje azt. Pedig ha jól cselekszünk, emelt fővel járhatunk, ha életünk, magatartásunk, cselekedeteink alapjává a jézusi parancsolatot tesszük: „Szeresd felebarátodat, mint magadat“, akkor valóban közös otthonunkká tehetjük a földet, együtt élvezhetjük annak gazdagságát s közös munkával egymást segítve, egymás hibáit megbocsátva s értékeit méltányolva, boldog és értékes életet élhetünk. Ámen.

Max Gaebler

ÉPITENI!*

Neh. 2, 11—18; 4, 6

Az alapige tudósítása szerint Nehemiás engedélyt kapott Perzsia királyától, hogy térjen vissza Jeruzsálembe, újra felépíteni és a zsidó nép központjává tenni ezt a várost. Amikor megérkezett, Jeruzsálemet sira-

* Elhangzott 1992. augusztus 10-én a nagyajtai unitárius templomban.

mas állapotban találta. Várfalai romokban heverték, kapuit pedig tűz emésztette meg. Ott, ahol valaha forgalmas piacok és zsúfolt utcák voltak, juhok legeltek. A romok között akik a fogságot elkerülték s ott maradtak a városban nagy nyomorúságban és megalázottságban éltek. Nehemiás azonban nem csüggedt el. Alaposan megvizsgálta Jeruzsálem romos várfalait. Úgy döntött, hogy az első tennivaló a várfalak helyreállítása, mert az ott élő embereknek védelemre van szükségük az ellenség ellen. Osszegyűjtött hát mindenkit, aki csak föllelhető volt, csoportokat szervezett és ezeket a várfal egy-egy részletének helyreállításával bízta meg. Megtöltötte az embereket új reménységgel, akik lelkesedéssel és bátran hozzáfogtak az építéshez, s amint a bibliai szöveg feljegyzi, a „nép nagy kedvvel dolgozott“.

Jól haladt a munka és a kijavított fal már teljesen körülfogta a várost. Igaz, hogy csak félmagasságban, és a szomszédban lakók nevettek ezen az alacsony falon, melyet egy kutya könnyen átugrott. Az emberek azonban folytatták a munkát és végül a régi várfal elkészült. Ettől kezdve a többi már történelem. Judea, bár többé nem lett olyan erős állam, mint amilyen Dávid és Salamon király idejében volt, de olyan embereket nevelt, akiknek megingathatatlan hite és vallásos gondolkodása a judaizmus és kereszténység meleggáya lett. Egy olyan látásmód volt ez, amely túllépett a szűk nemzeti kereteken és átölelte az emberiséget; egy olyan hit, amelyet nem tudott behatárolni sem szűklátókörűség, sem vallási merevség. Nehemiás és kortársai által „nagy kedvvel újjáépített“ Jeruzsálem valóságos lelki otthona lett az embereknek.

Az eltelt két és fél évezred alatt Nehemiás óta nem egyszer, hanem újra és újra megpróbálták eltörölni azt a hitet és azt a látásmódot, amely Jeruzsálemből eredt. Ezt a szemléltetést támadták meg az inkvizíció vakbuzgó képviselői és támadják a mai vallásfelekezetek fundamentalistái. Azonban a hitet és vallásos látásmódot véglegesen nem tudták eltörölni, mert mindig voltak emberek, „akik nagy kedvvel“ dolgoztak.

A mai idők sem jelentenek teljes szabadulást a hit és a vallásos szemlélet felé irányuló kihívásoktól. Még három éve sincs, hogy a berlini fal leomlott, a sorompók megnyíltak, amelyek 40 éven át keletet elválasztották nyugattól, és a hidegháború befejeződött. Emberek, akiket éveken keresztül arra kényszerítettek, hogy félelemmel és gyanakvással nézzenek egymásra, egyszerre szabadon összecöllelkezhettek, mint barátok, hiszen azok is voltak. Friedrich von Weissacker, a kiváló német fizikus mondotta: „A leszerelés még nem hoz békét; a béke az, ami a leszerelést hozza“. Láthattuk, hogy milyen erővel bizonyítják ezt az állítást életünk eseményei. A nukleáris arzenálok, melyek a közelmúltban még annyira fenyegetőknek tunk, ma már főleg csak technikai értelemben jelentenek nehézséget arra vonatkozóan, hogy miképpen lehet tőlük biztonságosan megszabadulni.

A régi veszélyek csökkentek ugyan, de azokat újak váltották fel. A súlyos jugoszláviai konfliktusok és ehhez hasonló problémák állandósulása Grúziában, Örményországban, Azerbajdzsánban, Afganisztánban és máshol is — bizonyítják, hogy a világ még nem biztonságos.

A nagy és iparosodott nemzetek is kénytelenek elismerni, hogy súlyos emberi problémák valóságát sokáig elhanyagolták. Az Amerikai Egyesült Államok — ahonnan mi érkeztünk — még mindig a leggazda-

gabb ország a világon, s mégis minden nagyobb városban emberek kényserülnek az utcán aludni, egyszerűen azért, mert nincs otthonuk. Miénk a világ legerősebb hadserege, de ez is tehetetlen a kábítószerrel, a bűnözés ellen, mely miatt az emberek félnek este az utcára merészkedni. Japán és Németország az utóbbi 40 év gazdasági csodájának számít, s mégis nehézségekkel küszködnek. A világ népessége olyan mértékben nő, hogy olyan fenyegetésnek is részesei vagyunk, hogy emberi életre alkalmatlanná válik a föld.

Bőven van problémája mindannyiunknak. Ezek a problémák különbözhetnek országoként és kontinensenként, melyek próbatétel elé állítják a legnagyobb gondolkodókat, tudósokat, politikusokat, a legkülönbözőbb képzelőerőket, melyekkel rendelkezünk.

Meggyőződésem szerint a legnagyobb szükségünk arra van most, hogy újraélesszük azt a mély hitet és látásmódot, amely Nehemiás városában, Jeruzsálemben létezett. Olyan emberekre van ma szükség, akiket az a hit és látásmód irányít, akik „nagy kedvvel dolgoznak“. Mert munka nélkül minden hit és eszme hasztalan.

Minden egyház, mely csak azért létezik, hogy kényelmes érzést adjon az embereknek, értéktelen. Mi, ha igazán a múlt nagy szellemi öröksége birtokosainak tartjuk magunkat, akkor szembe kell nézzünk korunk nagy problémáival; készek kell legyünk jó elképzeléseinket nehéz munkával valósággá tenni. Ezt pedig úgy tudjuk megtenni, hogy céljainkat, módszereinket, látásunkat hozzuk összhangba az élet diktálta körülményekkel.

Mai feladatunkat nem lehet csak egy fal építéséhez hasonlítani. Ma hidakat kell építeni, egymás megértésének és egymás értékelésének hídjait; a remény és bizalom hídjait; a kölcsönös tisztelet és egymás segítségének hídjait, egyszóval: a szeretet hídjait.

Amint itt állok ezen a délelőttön ebben a csodálatos történelmi templomban, Nagyajtán, körülveve ez ősi gyülekezet életképességének áldott bizonyítékaival, és amint rá gondolok a mi Madison-i gyülekezetünkre, mely innen 8 000 km-re van, Észak-Amerikában, s amely tele van reménnyel és az új élet erejével; amint rá gondolok mind a két gyülekezetre és megannyi más gyülekezetre, legyen az unitárius vagy más felekezeti, de amelyek magukénak akarják tekinteni azt a hitet és eszmeáramlatot, mely Nehemiás próféta Jeruzsálemből bontakozik ki, akkor én remélni merem azt, hogy jövendőnk méltó lesz múltunkhoz.

Merem remélni, hogy a mi nemzedékünk is hozzátesz egy fényes fejezetet egyházunk folyó történetéhez. Remélni merem, hogy mi is segítünk, — nem végleges megoldást találni, hanem csak átgondolt, értékes választ keresni és adni világunk mai problémáira.

Meggyőződésem, hogy van közöttünk elég ember, „aki nagy kedvvel dolgozik“, hogy életben tartsa az eszmét, és aki szellemi örökségünk fátylóját égve fogja átadni utódainknak. Ámen.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Sorsom vagy Istenem,/ Hogy e mostani megpróbáltatás Vizválasztó legyen,/ Amelyen túljutva' Egészen más a táj —' Hadd mosolyogjak én/ Azon is, ami fáj,/ Azon is, ami e/ Világban vaksötét,/ Fáklyavivő legyek,' Míg tart e furcsa lét. (Reményik Sándor)

Csak egynek van ereje, jogosultsága: a tettnek. (Balázs Ferenc)

Aki hisz a pedagógiában, az csak optimista lehet. . . A pedagógusi hit, mely inkább a természet, mint nézet dolga, kettőt tételez fel: hogy az emberek (az eddiginél különböző) nevelhetők, s hogy (az eddiginél többre) taníthatók. (Németh László)

A hit olyan legyen, hogy szeretet által cselekedjék. (Dávid Ferenc)

E földi életben legnagyobb boldogság: adni! (Zilahy Lajos)

Akit szerettünk, akkor is létezik, ha már meghalt. (Tamási Áron)

A felületes tudás eltávolít Istentől, de a mély tudás visszavezet hozzá. (Francis Bacon)

A tudás hatalom, s a hatalom veszélyes. Nem adható akárki kezébe. Csak azokéba, akik méltók rá, s nem a maguk, hanem Isten szolgálatában használják. (Kodolányi János)

Minden méltóságomtól megfoszthatnak, de emberi méltóságomtól nem. (Juhász Gyula)

Az igazságtalanság erőszakátétel az emberiségen. (Herman Broch)

Ugy éltem én, ahogy itt élni kell, ahogy érdemes élni! Egy emberöltőt éltem —, de a sorsom történelem és ezerévnyi. (Váci Mihály)

A közönséges ember: eszköz más ember kezében./ A zseniális ember: eszköz Isten kezében. (Gárdonyi Géza)

Nem azért élsz, hogy boldog légy. Azért vagy a világon, hogy betölt-sed rendeltetésedet. Sz szenvedj, túrj, menj a halálba, ha kell: De légy az, aminek lenned kell: légy ember! (Romain Rolland)

Mert tudom, tied az én harcom, / S győztes távlatokba néz / Köny-nyekkel szépült / Orcádfényű arcom. (Tóth Árpád)

A szabadság utáni vágy örök és elpusztíthatatlan. (Bárd Oszkár)

Az ember története ősbibb, mint az anyagi világ, mely akaratának műve. Ősbibb, mint az élet, mely akaratától függ. (Thomas Mann)

Mindenkinek elég hosszú az élete, ha takarékosan sáfarkodik vele. (Erasmus)

Kötelességed, hogy ne sokat, hanem igazat szólj. (*Demokritosz*)

Jobb, ha az igazságra támaszkodva legyőzöl egy illuziót, mintha egy illuzióra támaszkodsz, és közben téged győz le az igazság. (*Epiktétosz*)

A ház, amelyben születünk, nemcsak kőből és fából épült, hanem az ősök visszajáró szelleméből is. (*Ralph Waldo Emerson*)

Kis közösségekben is nagy erők vannak, ha összetartanak. (*Tolsztoj Leó*)

Egy a lényeg: küzdenünk kell azért, hogy fény lakozzék bennünk. Az emberek megérik ezt a küzdelmet, a benső fény kisugárzik. És így mi sötétben vándorlók megismerjük egymást, nem kell egymás arcát végigtapogatnunk vagy egymás szívében vájkálnunk. (*Schweitzer Albert*)

EGYHÁZI ÉLET – HÍREK

Egyházköri közgyűlések

A *székelyudvarhelyi* egyházkör 1992. augusztus 16-án tartotta évi közgyűlését Székelyderzsben. Tárgyát képezte az esperes évi jelentése, és az azt kiegészítő részjelentések, valamint a választások.

Az 1933—1936 évek ciklusára megválasztott egyházköri tisztviselők és bizottsági tagok: esperes: Bencző Dénes homoródalmási lelkész; felügyelő gondnokok: Kenyeres András homoródalmási és Kelemen Csongor csíkszeredai egyházttag; köri jegyző: Kedei Mózes székelyudvarhelyi lelkész; közügyigazgató: Simén Domokos csíkszeredai lelkész; pénztárnok: Rüz Domokos székelyudvarhelyi lelkész; jogtanácsos: Egyed Gábor; vallás kölcsi nevelési bizottság tagjai: Lakatos Gyula homoródkarácsonyfalvi, Márkos Ervin oklándi lelkész, Csepregi Domokos és Jakab Emil egyházttagok; Közügyigazgatási bizottság: Ádám Dénes keményfalvi lelkész és Gergely László rendes tagok, Kiss Domokos kénosi lelkész és Gellérd Sándor póttagok; fegyelmi bizottság: Keresztes Sándor és Varga István rendes, Simén Domokos és Kelemen Csongor póttagok.

A közgyűlési istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Harringtonné Szánthó Anikó lelkész nő végezte.

A *sepsiszentgyörgyi* egyházkör közgyűlését 1992. augusztus 29—30. napjain tartotta Datkon. Tárgysorozatán szerepeltek az esperesi jelentés, a különböző részjelentések és a választások.

Az 1993—1996 évek ciklusára megválasztott köri tisztviselők és bizottsági tagok: esperes: Máthé Sándor olthévi lelkész; felügyelő gondnokok: dr. Dakó Bálint és Boné Gábor brassói egyházttagok; jegyző: Székely János arkosi lelkész; közügyigazgató: Fazakas Károly úrmösi lelkész; pénztárnok: Vass Mózes kóhalom-homoródi lelkész; jogtanácsos: dr. Bencze István; vallás erkölcsi nevelési bizottság tagjai: Egyed Dániel, Andorkó Ferenc, Kozma Albert és Fekete Levente lelkészek; közügyigazgatási bizottság: Pálffy Tamás és Sándor Gyula rendes, Kiss Alpár és Kovács Gyula póttagok; fegyelmi bizottság: Török Áron és Dombi Áron rendes, Szász Ferenc és Gyerő László póttagok.

A közgyűlési istentiszteleten, szombaton, Rüs Tibor fogaras-nagysebeni gyakorló segédlelkész és vasárnap Andorkó Ferenc vargasi lelkész prédikált.

A *kolozs-tordai* egyházkörben az évi közgyűlést 1992. szeptember 12—13. napjain tartották a tordai egyházközségben. A közgyűlés megtárgyalta az esperes évi jelentését, az azt kiegészítő részjelentéseket, és az 1993—1996 évek ciklusára megválasztotta a köri tisztviselőket és bizottságok tagjait az alábbiak szerint: esperes: Székely Miklós kövendi lelkész; felügyelő gondnokok: Székely Ferenc kolozsvári és Kiss János magyarszováti egyházttag; jegyző: Pap László bágyoni lelkész; közügyigazgató: Szabó Dezső kolozsvári lelkész; pénztárnok: Fülöp Dezső mészköi lelkész; jogtanácsos: Kun Csaba kolozsvári egyházttag; vallás erkölcsi nevelési bizottság tagjai: Pálfi Dénes, Bálint Imre, Léta Sándor lelkészek; közügyigazgatási bizottság: tagjai újraválasztandók, mivel választásuk nem felel meg a Szervezeti Szabályzat vonatkozó szakaszának; fe-

gyelmi bizottság: Benedek Sándor és Tompa Sándor rendes, Benedek Agoston és Bulbuka Gerő póttagok.

A közgyűlési istentiszteleten, szombaton, Boda József nagyváradai és vasárnapi Bálint Imre alsófelsőszentmihályi lelkész végezte a szószéki szolgálatot.

Maros-küiküllői egyházkör 1992. szeptember 17—18-án tartotta évi közgyűlését Nyárádszentmártonban. A közgyűlés tárgyalta az esperes évi jelentését, a kiegészítő részjelentéseket és megtartotta az esedékes választásokat az 1993—1996 évek ciklusára. Megválasztott tisztviselők és bizottsági tagok: esperes: Kolcsár Sándor marosvásárhelyi lelkész; felügyelő gondnokok: Szilágyi Domokos és Szabó László marosvásárhelyi egyháztagok; jegyző: Csongvay Attila szentgericei lelkész; közügyigazgató: Török Elek gálfalvi lelkész; pénztárnok: Nagy László szőkefalvi lelkész; jogtanácsos: dr. Balogh György. A valláserkölcsi nevelési bizottság tagjai: Benczédi Ferenc, Fazakas Endre, Bálint Ferenc, Varga Sándor, Szén Sándor, Balázs Sándor lelkészek; közigazgatási bizottság: Török Elek és Elekes Béla rendes, Kecskés Lajos és Miklós Sándor póttagok; fegyelmi bizottság: Máthé Ödön és dr. Kilyén Károly rendes, Kiss Károly és Kocsis Ferenc póttagok.

A közgyűlési istentisztelet szószéki szolgálatát Benedek Mihály bözödi gyakorló segédlelkész végezte.

Az Unitárius Ifjúsági Konferencia 1992. július 10—13. között Oklándon tartotta évi nagygyűlését. Témája: „A vallás szerepe ifjúságunk önmagára való találásában“, melyről az alábbi öt előadás hangzott el:

1. A vallás szerepe ifjúságunk önmagára találásában — Szász Ferenc brassói lelkész; 2. Egymásra vagyunk utalva: szeretetszolgálat, mint cselekvő vallásosság — Kriza János teológiai hallgató; 3. Az ifjúsági egyesület, mint a vallásos élet megélésének lehetősége — Kászoni József homoródszentmártoni lelkész; 4. Az ifjúság szerepe vallásos és népi hagyományaink megőrzésében — Molnár Lehel teológiai hallgató; 5. Oklánd múltja és jelene — Márkos Ervin oklándi lelkész. Az előadásokat négy vitacsoportban beszéltek meg.

A konferencia megválasztotta az Ifjúsági Egyesület új tisztikarát: elnök: Szász Ferenc, alelnök: Márkos Ervin és Hosszú Csilla óvónő; titkár: Kovács Sándor teológiai hallgató; jegyző: Veress Ferenc teológiai hallgató; pénztárnok: Kovács Anna Mária brassói egyháztag. Ugyanakkor nyilatkozatot fogadott el, melyben az ifjúság előtt álló feladatokat és célkitűzéseket foglalta össze, egyben köszönetét nyilvánította az egyházi főhatóságnak, az oklándi és homoródújfalvi egyházközség lelkészének s híveinek az anyagi és erkölcsi támogatásért.

A konferencia reggeli áhítatát Veress Ferenc és Czire Szabolcs teológiai hallgatók végezték. A megnyitó istentiszteleten Kovács István elnök, július 12-én a vasárnapi istentiszteleten Nagy László szőkefalvi lelkész és a záró istentiszteleten Kovács Sándor titkár prédikált. A konferencia programját népdal, néptánc tanítás és kirándulás (a Kustály várhoz) egészítette ki.

Az oklándi konferencia, melyen mintegy 250 ifjú vett részt a különböző egyházközségekből, újabb lépést jelentett ifjúságunk önmagára találásában és unitárius hit- és életfelfogásunk vállalásában.

Az *Unitárius Nőszövetség* 1992. szeptember 20-án Kolozsváron tartotta országos találkozóját és közgyűlését. A bevezető áhitat után, melyet dr. Kovács Lajos püspök tartott, a Nőszövetség tevékenységéről Zsakó Erzsébet terjesztett elő részletes jelentést. Az Egyházi Képviselő Tanács 1990 február 20-i határozata alapján indult még a Nőszövetség újjászervezése és munkája, melynek érdekében 1990-ben Segesváron és 1991-ben Brassóban rendeztek megbeszélést.

Az egyházközösségekben működő nőszövetségek, a helyi adottságok és hagyományok szerint, változatos formában tevékenykednek, mint pl. biblia óra, vallási, történeti, orvosi, népművészeti előadások, műsoros ünnepélyek, gyülekezeti tagok gondozása, szeretetvendégség, nyelvtanfolyam, kirándulás. Részt vesznek ökumenikus rendezvényeken. Kapcsolatot tartanak fenn az amerikai és angol unitárius gyülekezetekkel. Rendszeres orvosi tanácsadás és gyógyszer biztosítás működik a kolozsvári és segesvári nőszövetség keretében.

A jelentést szervezeti, szociális, művelődési, lélegközlési és gazdasági bizottságokban tárgyalták meg. A közgyűlés keretében megválasztották a Nőszövetség tisztikarát: elnök: dr. Kovács Lajosné; ügyvezető elnök: Zsakó Erzsébet; alelnök: Májayné Kerekes Cecília, dr. Szabó Arpádné Fülöp Magda; főtitkár: Paskuczna Szathmáry Viola; titkár: Gyulainé Jakab Anna; pénztáros: Ajtay Rozália; ellenőr: Báró Hajnal.

A közgyűlés résztvevői által megállapítást nyert, hogy a Nőszövetség bebizonyította életképességét és hogy szükség van erre a szervezetre egyházunk építése és a gyülekezet diakóniai szolgálata érdekében.

A nőszövetségi tagok részt vettek a vasárnapi istentiszteleten; a szószéki szolgálatot Orbókné Szent-Iványi Ilona lelkész nő végezte.

Az Unitárius Világszövetség — IARF — teológiai konferenciát rendezett 1992 július 20—25. között a franciaországi Münsterhez tartozó Lee Kleebach Konferencia Központban. Témája: „Albert Schweitzer és a világvallások“, melyről az alábbi 11 előadás hangzott el:

1. A vallás Albert Schweitzer felfogása szerint, előadó André Gounelle, Montpellier-i teológiai tanár;
2. A szabadelvű protestánsok Európában — Pierre-Jean Ruff, párizsi lelkész;
3. Fejlődési irányok az IARF-ben — Robert Traer, az IARF főtitkára;
4. Protestantizmus és katolicizmus Albert Schweitzer szerint — előadó Andreas Rössler stuttgarteri főszerkesztő;
5. Albert Schweitzer és a panteizmus — Hans-Hinrich Jenssen, tanár, Németország;
6. Albert Schweitzer és a kínai vallásos gondolkodás — Johann Zürcher, vallástörténész, Svájc;
7. Albert Schweitzer és az afrikai vallás — At Ipenburg, holland teológus;
8. Albert Schweitzer és A világvallások c. munkájának új értelmezése — Max Ulrich Balsinger — lelkész, Zürich;
9. Albert Schweitzer és az unitarizmus — dr. Erdő János;
10. Schweitzer a muzikológus — Francis Müller, strasbourgi lelkész;
11. Albert Schweitzer és a vallás zenei dimenziója — Bernard Reymond, teológiai tanár, Lausanne.

Az előadásokat angol, francia és német vitacsoportokban beható megbeszélés követte. Az utolsó nap a konferencia eredményeit összegezte André Gounelle és Max Ulrich Balsinger.

A konferencia keretében volt egy kirándulás a Kayserbergi-Sigolsheim katonai temetőben. Majd Schweitzer szülőházát látogatták meg Günsbach-ban, végül megtekintették Colmarban az Unterlinden Múzeumban Grünwald világhírű oltárképét.

Egyházunk képviselőiben dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád és dr. Rezi Elek vettek részt a konferencián, akik július 23-án ismertették egyházunk helyzetét és jövőre vonatkozó programját, valamint népünk küzdelmét az alapvető emberi és demokratikus jogokért. Az ismertetés sok hozzászólást váltott ki és egyházunk jobb megismerését segítette elő.

Lelkészszevelés.

Szakvizsgát tett 1992. július 1—8. napjain Nagy Attila 7,11 és Szentgyörgyi Sándor 7,64 osztályzattal; 1992. szeptember 30-án pedig Ilkei Árpád 7,65 osztályzattal.

Lelkészképesítő vizsgát tett 1992. július 14-én Fóris Zoltán újszékelyi gyakorló segédlelkész 6,72 osztályzattal; 1992. szeptember 29-én Kelemen Levente marosvásárhelyi gyakorló segédlelkész 6,11 osztályzattal.

Felvételi vizsgát tettek 1992. szeptember 14—19. között és a Protestáns Teológiai Intézet I. évfolyamára beiratkozhattak: Lőrinczi Lajos 9,21, Gyerő Dávid, 9,14, Szabó László 8,94, Koppandi Botond 8,89, Tordai Ernő 8,66, Szeredai Noémi 9,40 és Kocs Júlia 9,10 osztályzattal.

Személyi változások

Rüsz Tibor, gyakorló segédlelkész, a fogaras-nagyszebeni egyházközségből áthelyezést nyert 1992. október 1-től a túri egyházközségbe.

Márkos Ervin, oklándi lelkész 1992. október 1-től kinevezetett rendes lelkésznek a fogaras-nagyszebeni egyházközségbe.

1992. október 1-től kinevezést nyert gyakorló segédlelkésznek:

Szentgyörgyi Sándor Marosvásárhelyre, *Nagy Attila* Kőkösre és *Ilkei Árpád* Homoródújfaluba.

● *Máthé Sándor*, olthévi lelkész, az 1991—1992. tanévet a manchesteri Unitarian College-ban befejezte. Otthé alatt a gyakorlati teológiai körében folytatott tanulmányokat, számos egyházközségben prédikált és angol nyelvismeretből a „Cambridge bizonyítványt” szerezte meg.

● *Dr. Victor Carpanter* San Francisco-i lelkész és felesége 1992. augusztus 15—16. napjain meglátogatták a kolozsvári monostori testvéregyházközséget. 16-án délelőtt a belvárosi és délután a monostori gyülekezetben prédikált. Beszédét mindkét helyen dr. Erdő János tolmácsolta magyarul. 17—18. napjain a sepsiszentgyörgyi, baróti és székelyudvarhelyi egyházközségek épülő templomait tekintette meg. Majd a székelykeresztúri egyházközséget látogatta meg és tájékozódott az Orbán Balázs, volt unitárius líceum helyzetéről.

● A székelykeresztúri Orbán Balázs, volt unitárius líceum 1993-ban készül megünnepelni alapításának 200. évfordulóját. Erre az alkalomra az iskola teljes kijavítását vették tervbe, melyhez egyházunk anyagi támogatását is kérték. Egyházi Képviselő Tanács tekintettel az évforduló jelentőségére és arra a törekvésére, hogy az 1948-ban államosított iskola visszakerüljön egyházunk tulajdonába, az iskolának 1 250 000 lej segélyt utalt ki. Az összeg átadására 1992. augusztus 18-án került sor Székelykeresztúron, ünnepélyes keretek között. Jelen voltak az egyház képviselőiben dr. Erdő János főjegyző és Farkas Dénes főszámvevő, az egyházkör részéről dr. Molnár István és Gálfalvi Sándor

felügyelő gondnokok, valamint Botha Dénes, mint Báró József esperes helyettes. Az iskola részéről az igazgató, tanárok és tisztviselők vettek részt. Az átadás jelentőségét emelte dr. Victor Carpenter és felesége jelenléte.

● *Dr. George Williams egyetemi tanár és felesége dr. Gellérd Judit* 1992. augusztus—szeptember hónapban meglátogatták az egyházi központot és több egyházközséget. Találkoztak vezető világi egyháztagokkal, tájékoztáltak egyházunk helyzetéről és a testvéregyházközségek kapcsolatáról.

Halottaink

Zsigmond Csaba Attila kobátfalvi lelkész 1992. július 24-én, 44 éves korában elhunyt. 1948. október 12-én született Kolozsváron. 1966-ban tett érettségi vizsgát. Teológiai tanulmányait 1966—1970 között végezte a Protestáns Teológiai Intézetben. 1970-től 22 éven keresztül szolgált a kobátfalvi egyházközségben. Július 28-án temették el a kobátfalvi temetőbe. A lelkészi szolgálatot Báró József székelykeresztúri esperes végezte. Egyházunk nevében Szabó Zoltán, a lelkészkör nevében Botha Dénes fiatfalvi lelkész mondott búcsúbeszédet. A sírnál Keresztes Sándor homoródszentpáli, Nagy Levente Kolozsvár irisztelepi református, Kedei Mózes székelyudvarhelyi, Fülöp Dezső mészköi, Szombatfalvi József csehétfalvi, Kiss Gergely székelyszentmihályi lelkész és az egyházközség részéről Iszák Domokos pénztárnok mondott búcsúbeszédet.

Dr. Kiss Zoltán hivatalnok, a Főtanács és a Pénzügyi Bizottság tagja 1992. augusztus 13-án, 75 éves korában, Kolozsváron elhunyt. Augusztus 15-én temették a Házsongárdi temetőbe. A lelkészi szolgálatot Sebe Ferenc ny. előadótanácsos végezte.

Pataki András magyarszováti lelkész 1992. szeptember 4-én, 54 éves korában Magyarországon elhunyt. 1938. augusztus 18-án született Várfalván, 1956—1960 között végezte teológiai tanulmányait a Protestáns Teológiai Intézetben, 1960-tól 32 éven keresztül teljesített szolgálatot a magyarszováti egyházközségben. Szeptember 6-án temették a helybeli unitárius temetőben. A lelkészi szolgálatot Jakab Dénes szent-ábrahámi lelkész végezte. Dr. Erdő János főjegyző az egyház, Benedek Sándor esperes az egyházkör, a helybeli református egyházközség nevében Péntek Márton lelkész, valamint Kiss János az egyházközség gondnoka mondott beszédet. A sírnál Nagy Ödön várfalvi, Lőrinczi Károly aranyosrákosi és Székely János árkosi lelkész búcsúztatták.

Emlékük legyen áldott!

Bartók Béla ifj.: *Az öt földrész. Ahogy én láttam 186 utazásomat.* Püski, Budapest, 1992. 442 l.

A könyv szerzője: a zeneszerző és zongoraművész Bartók Béla fia, műegyetemi tanársegéd, államvasuti mérnök, a Magyarországi Unitárius Egyház főgondnoka. Mindig érdekelte a világ. A távolabbi környezet, a más tájak és lakói megismerésének vágya tette világjáróvá.

Önmagáról így vallott: „Életem úgy alakult, hogy családom sokoldalú érdeklődése és elsősorban apám négy földrészen tett utazásai és az azokról szóló beszámolók már egészen kiskoromban felkeltették érdeklődésemet az utazás iránt, és a továbbiakban minden lehetőséget megragadtam az ország- és világlátásra“.

Sokat utazott, gyalog, vonaton, hajón és repülön. Öt földrészt és hetven országot járt be. Könyvében 186 utazásáról számol be. Az első utazása 1923-ban volt, 13 éves korában, mint középiskolai tanuló látogatta meg Pozsonyt és Radványt Csehszlovákiában. Az utolsó utazása pedig 1991-ben Bécsben volt. A második világháború végén, 1944-ben került sor élete leghosszabb külföldi útjára — Csehszlovákia, Németország, Lengyelország, mely élményeiben és fizikai teljesítményekben sok későbbi útját fölülmúlta. 155 napi távollét után, 1946 májusában érkezett haza Budapestre. Alkalma volt megismerni a háborút, a vele járó pusztítást, szenvedést, nyomorúságot, embertelenséget. Tapasztalatait így summázza: „Hányódtunk, mint fűszál a viharban“.

A háború után, a következő tíz évben a külföldi utazások lehetősége megszűnt, még Magyarországon is jelentős területekre csak engedéllyel lehetett utazni. A reménytelennek látszó helyzetben 1955-ben mégis sikerült folytatnia utazását Prágába.

Mind itthon ismerősei körében, mind utazásai alatt sok olyan emberrel találkozott, akik világjárásuk során megfordultak Tokiótól egészen Rio de Janeiróig, de sohasem jártak pl. Pécsen vagy Szegeden. A szerző törekedett ezt a mulasztást elkerülni s hazáját a lehető legteljesebb mértékben megismerni. Végigjárta az ország minden vármegyéjét, valamennyi várost és 10 000 lakósnál nagyobb községet meglátogatott.

Útjainak mintegy negyedrésze édesapja munkásságához kapcsolódott, előadások tartásával, zenei ünnepeken vagy szoboravatásokon való részvétellel. Így ez a könyv az Ő emlékét is szolgálhatja.

Utazásainak egynegyede egyházi rendeltetésű volt. 1971—1989 között 38 alkalommal utazott külföldre egyháza képviselőjeként. Jelen volt 1972-ben dr. Kovács Lajos püspök beiktatásán Kolozsváron; 1974-ben részt vett az Unitárius Világszövetség — IARF — Kolozsváron tartott végrehajtóbizottsági ülésén; 1977-ben jelen volt az Unitárius Világszövetség — IARF — regionális teológiai konferenciáján, valamint 1979-ben Dávid Ferenc halálának 400. évfordulóján tartott ünnepségen, szintén Kolozsváron.

Édesapja szülővárosát, Nagyszentmiklóst először 1959-ben látogathatta meg, másodsor pedig 1990-ben édesapja 100 éves születésnapja alkalmából.

186 utazása behálózta az öt földrészt. Utazásai közben a világ megnőtt vele. Ennek a megnőtt világnak igyekezett hű polgára lenni egész emberségével. Utazásaival világlátogatási vágyának kielégítése és az élményszerzés mellett egyetemes célt is szolgált: az ismeretszerzés és terjesztés, műemlékek megbecsülése, a természet védelme és az ember méltóságának ügyét.

A szerző beszámolóit vonzó, elmélyült megfigyelő készségről tanúskodik. Leírásai eltérnek a megszokott útleírásoktól. A szokásos történelmi, földrajzi vagy művészettörténeti ismertetés helyett igyekezett az útjain előfordult különlegességeket, találkozásait kiemelkedő politikai, művészeti vagy egyházi személyekkel, valamint az utazások előkészítése során magyar és külföldi tipikus adminisztratív intézkedéseket ismertetni.

A kötet gazdag művészi értékű szemléltető képanyaggal egészül ki, mely az olvasó elé tárja az öt földrész meglátogatott helyeit.

A könyv minden elismerést megérdemlő szépkivitele a Püski Kiadó érdeme.

Bartók Béla ifj. értékes könyvét olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Erdélyi egyházaink évszázadai. Bukarest, 1992, 311 l.

A Romániai Magyar Szó kiadásában jelent meg ez a könyv, mely az erdélyi négy magyar egyház — római katolikus, református, unitárius és evangélikus egyházak — monográfiáját tartalmazza. A történeti munka kiadását a szerkesztők — Barabás Zoltán, Miklós László és Bodó Barna — így indokolják: „népünk, történelmi egyházaink számára a tulajdonképpen kihívást nem a totalitarista rendszer erőszakos ateizmusa jelentette, hanem a vallási és történelmi tudatlanság, amibe a kommunista diktatúra belékényszerítette. És éppen ezért tartottuk kiemelkedően fontos, egyben nemes feladatunknak és kötelességünknek egy olyan egyháztörténeti kiadvány gyors megjelenését, amiből és amelyben a különböző vallási felekezetek hívői, de nemcsak ők, az ökumenizmus szellemében önmagunkra: múltunkra ismerhetnek“.

Erdélyi egyházaink történetét nyolc részben mutatja be: 1. A gyulafehérvári római katolikus megyepüspökség — Lestyán Ferenc, 2. A régi csanádi egyházmegye és utódpüspöksége — dr. Franz Krauter, 3. A nagyváradi római katolikus püspökség — Fodor József, 4. A szatmári római katolikus püspökség — Bura László, 5. Az erdélyi református egyházkerület — dr. Juhász András és dr. Csíha Kálmán, 6. A királyhágómelléki református egyházkerület — dr. Eszenyei Béla és Eszenyeiné dr. Széles Mária, 7. Az unitárius egyház — dr. Erdő János, 8. A romániai zsinatpresbiteri evangélikus-lutheránus egyház — Szedressy Pál és Kiss Béla.

Az unitárius egyház történetét a szerző 16 részben tárgyalja: 1. Dávid Ferenc élete és reformátori munkássága, 2. Küzdelem a trinitárius és unitárius reformációi irányok között, 3. A tordai ediktum, az unitarizmus terjedése és az egyház szervezése, 4. Az ellenreformáció és Dávid Ferenc elítélése, 5. Az unitárius egyház a református fejedelmek alatt 1605—1690 között, 6. A dési egyezés, 7. Az óvári főiskola, 8. A Lipot-

diploma és az óvári főiskola elvétele, 9. Az ellenreformáció templom- és iskolafoglalásai, 10. Az unitáriusok védelmi intézkedései az ellenreformációval szemben, 11. A Türelmi rendelet és az egyház külső megújulása, 12. Az egyház belső megújulása: egyházi és iskolai reformok, 13. Küzdelem az abszolutizmus egyház- és iskolapolitikája ellen, 14. Egyház-építés az egyenlőség és viszonyosság szellemében, 15. Vallani és vállalni: az egyház szolgálata a kisebbség életében, 16. Egyházunk élete és szolgálata 1928—1990 között.

„Az erdélyi könyvnyomtatás több évszázados történetében — állítják a szerkesztők — ez az első alkalom, amikor a négy történelmi magyar egyház... históriája, nyolc kismonográfia formájában egy fedél alá kerül egy könyv hasábjain“. A könyv kivételessége azonban nem csak ebből fakad, hanem a tolerancia szelleméből és népünk iránti szolgálatvállalásából.

Erdélyi egyházaink évszázadai c. könyv hézagpotló és útmutató múltunk megismerése, jelenünk megértése és jövőnk vállalása tekintetében. Egyházaink múltja iránti érdeklődőknek figyelmébe ajánljuk.

(—)

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön évi 400 lej, melyet a lelkeszi hivatalok útján, vagy közvetlenül az egyházi központba (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

ANNUAL SUBSCRIPTION from abroad — 12 — dollars — (postage included) should be sent to the Unitarian Church, B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj, Romania.

Imprimeria „Ardealul“ Cluj cd 3029/93 600 ex